

ਵਿਗਾਸਤ
ਵਿਗਾਸਤ

Changing the skyline of cities, One beautiful project after the other!

System-led processes, groundbreaking architectural designs, innovative engineering, international standard quality management... and a genuine commitment to deliver *Pure Delight* since 35 years!

Welcome to Goel Ganga Group. We're changing skylines. One beautiful city after the other.

▲ Near Kothrud and Mumbai-Bengaluru Highway

▲ Just 15 mins away from Saras Baug and Mahalaxmi temple

▲ Next to Bishop's School

▲ Next to Market Yard

Call: 020-41420000

sales@goelganga.com | goelganga.com
Pune | Mumbai | Nagpur | Bengaluru

Surjit Patar

President

Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan

Pune 2016

ਸ਼ਾਹਮੁਖ ਚਕਿਰਾਸ਼ਾਹ ਸ਼ੀਰ ਐਚ ਏਚ

SUKHWANI
pacific
An Ocean of Bliss!

2 & 2.5 BHK Smart Homes
@ **Birla Hospital**

**NO VAT.
SERVICE
TAX.**

WHEN IT'S LOVE...
IT'S TIME TO
MOVE IN!

Silk Road

READY POSSESSION HOMES

AMENITIES: Clubhouse | Gymnasium | Multipurpose Hall | Indoor Games | Landscaped Garden | Children's Recreational Zone | Jogging Track | Senior Citizen Sit-outs | Multipurpose Court | Elegant Entrance Lobby

Sukhwani
PROMOTERS & BUILDERS

PII
PRASUN
HOMES

Site: Opp. Aditya Birla Hospital, Over Looking Moraya Gosavi Temple, Chinchwad,
Pune - 411 033. | sukhwanipacific@gmail.com | www.sukhwanipacific.com

98811 86000 / 98811 87000

MEMBER
CREDAI
PUNE METRO

ANAND TRADING CORPORATION THE TYRE SHOP

1, KUNAL PURAM, OPP. ATLAS COPCO,
DAPODI, PUNE 411012. (INDIA)
Tel. : 020 - 46761393 Telefax : 020 27149393
E-mail : atc.tyreshop@gmail.com

विरासत

Published by

Organizing Committee
First Vishwa Punjabi Sahitya
Sammelan, Pune
November 2016

Editor

Prashant Talnikar
Executive editor
Abhijit Sonawane

Manager

Suyog Gundecha

Cover & Design :

Prabhakar Bhosale

Price Rs. 200/-

Disclaimer - The views expressed in the articles published in this souvenir are of the respective writers. The editor, editorial board, advisors and the publishers do not necessarily subscribe to these views.

Editorial

Punjab is the land of five rivers as we all know. For the souvenir of this first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan we therefore thought of including articles in five major languages the Punjabi people speak and write in. Indian Punjabis write in Gurumukhi and those in the Pakistani Punjab write in Urdu. The script used by Pakistani Punjabis is called Shahmukhi as against Gurumukhi. However, the spoken language on either side of the border is the same. Besides this Punjabis speak and write in Hindi and English in general and the language of their domicile state or country in particular. In Maharashtra's case it is Marathi. Hence this souvenir consists of articles in these five languages.

The first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is significant for many reasons. First and foremost among them is it is a celebration of Punjabi language on Maharashtrian soil. It comes on the heels of Marathi Sahitya Sammelan at Ghuman, Punjab held last year and both these initiatives were taken by Sarhad, Pune, a social, cultural and educational organization dedicated to humanitarian work in India's border regions. This is a unique phenomenon in the literary sphere. Secondly, the sammelan is a celebration of Punjab-Maharashtra friendship which dates back to 13th century when Sant Namdev went from Maharashtra to Punjab and spent 23 years of his life there. Over the period, the relationship grew closer through Guru Gobindsingh ji, who, in his final years came to Maharashtra and stayed at Nanded. Thirdly, the sammelan is taking place in the 350th birth anniversary year of Guru Gobindsingh ji, who is one of the most revered figures for not just the Sikhs but all the Punjabis and indeed Indians. Throughout his life Guruji worked towards bringing people together, fighting for their rights and safety and showing them the correct path in life. There couldn't have been any more opportune time for such a sammelan, which essentially is all about bringing people across the language, religion and geographical

Legacy of Punjabi Language

boundaries together as Indians.

Literature in any language is like a river that flows along the features of the land. The mountains, the fields, the jungles and the plains direct it along its course. In literature, the ethnic peculiarities, cultural sensibilities and social composition as well as the paradigms shape the prose and poetry of a language. Add to that the folk traditions of the region and the landscape is complete. In a country like India where it is said that dialects change at every eighteen kilometers, these variations make an interesting kaleidoscope of literary expressions. The variations in script make the kaleidoscope even more interesting. As a Maharashtrian one must admit it was a wonderful experience to compile the material for this souvenir. In compiling this souvenir we have attempted to put forward different perspectives about the Punjabi language, Punjabi culture and Punjabi people. You would find here an interesting combination of the perspectives of Punjabi, Marathi and Urdu writers.

The literary tradition of Punjabi language is believed to have begun with the Janam Sakhi, a collection of stories about the life and times of Guru Nanak Dev ji. However, Sufi saint Khwaja Fariduddin Masud Ganjshakar popularly known as Baba Farid and She ikh Farid (1173–1266) can be credited with laying the foundation of Punjabi literature as we know it today as he developed the language by making it more sophisticated in literary sense. Till then Punjabi was generally considered a primitive folk language and whatever was written in it was mostly anonymous. Later on more Sufi saints like Bulle Shah and Waris Shah further enriched the Punjabi literature. With Guru Nanak Devji started the Gurumukhi literary tradition and it was continued by the successive gurus.

The Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is as much a salute to these great, spiritual and historical personalities as it is to the contemporary authors and poets, none less than two literary giants: Amrita Pritam and Dr. Gurdial Singh Rahi, Punjabi's two Jnanpith recipients, and all the greats between them.

We hope you would enjoy reading the articles in this souvenir.

Prashant Talnikar

Acknowledgements

In putting together this souvenir, there are many who have been a great help. Dr. Surjit Kaur Chahal, former Head of Department of Philosophy, University of Pune, former Head of Department of Buddhist and Ambedkar Studies and presently Chief Editor, Indian Philosophical Quarterly, a Journal of Savitribai Phule Pune University. She helped us enormously in the scrutiny and editing of articles in Punjabi.

Suyog Gundecha, Rahul Mengade, Vilas Deshmukh, Mrs Renuka Salunkhe, Hemant Jadhav, Ankit Thopte, Mrs. Thopte worked tirelessly for making this souvenir possible.

We are thankful the contributors who responded in a very short time with their excellent and well written articles. At the same time, we are also aware that many other writers would have been able to contribute had we been able to give them enough time.

Abhijit Sonawane of Sarad Majkur is someone without whose help this souvenir wouldn't have been as good as it is. Thank you, Abhijit.

Prabhakar Bhosale of Offbeat Concepts and his team have created an excellent layout and design of the souvenir in the shortest time. We are thankful to them.

Souvenir of any event is never possible without patrons who generously give their advertisements and thereby support the activity. For a cause like the Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan, their support is extremely valuable. We take this opportunity to thank all the advertisers who have contributed to this souvenir.

We Decor your Dream to Reality

Five Star Decors

Weddings

IMPECCABLE PLANNING

CREATIVE DESIGN

EXPERT COORDINATION

Weddings and Events are our passion, it is what we do, and what we do best...

We decor your dream to reality

MR. BHALLA FOUNDER / CERTIFIED WEDDING AND EVENT PLANNER

WWW.FIVESTARDECORS.IN SUPPORT@FIVESTARDECORS.IN

9370153033 / 9371053033

ON FACEBOOK/FIVESTARDECORS

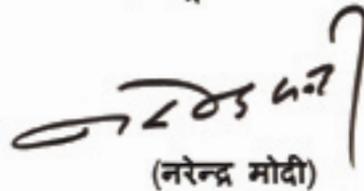

प्रधान मंत्री
Prime Minister
संदेश

गुरु गोबिन्द सिंह जी के 350 वें जन्मदिवस के उपलक्ष्य में पूणे, महाराष्ट्र में आयोजित पहला विश्व पंजाबी साहित्य सम्मेलन देश के लिए एक महत्वपूर्ण घटना है। पंजाबी भाषा का यह सम्मेलन महाराष्ट्र की भूमि पर आयोजन करने के लिए मैं सरहद संस्था को बधाई देता हूं, तथा उसके इस देश को जोड़ने वाले कार्य की प्रशंसा करता हूं। पंजाबी भाषा तथा पंजाबी लोगों ने भारत के इतिहास में हमेशा ही बहुत बड़ा योगदान दिया है और आज भी दे रहे हैं। यह सम्मेलन इसी बात के गौरव स्वरूप है।

मैं चाहता हूं कि इसी प्रकार भाषा, साहित्य तथा संस्कृति के माध्यम से पूरे देश को जोड़ने के ऐसे प्रयास और अधिक संख्या में हों, ऐसे हर प्रयास का मैं समर्थन करता हूं।

सरहद संस्था, विश्व पंजाबी साहित्य सम्मेलन के आयोजन में जुटे सभी व्यक्ति तथा संस्थाएं सम्मेलन के लिए पूरे विश्व से आए हुए पंजाबी भाईयों और बहनों को मैं बधाई और शुभकामनाएं देता हूं।

(नरेन्द्र मोदी)

नई दिल्ली
अगस्त 31, 2016

प्रधान मंत्री
Prime Minister

MESSAGE

The first Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan organized in Pune, Maharashtra to mark the occasion of 350th birth anniversary of Guru Gobindsinghji is a very important event. I congratulate Sarhad for organizing this Sammelan in Maharashtra and commend them for their work of bonding people across the country through such initiatives. Punjabi language and the Punjabi people have always made an enormous contribution to the nation. This Sammelan is a celebration of their contribution.

I would like to see more such efforts to unite the country through language, literature and culture.

I once again congratulate Sarhad, all the individuals and institutions involved in the organization of the Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan, as well as all my Punjabi brothers and sisters who have come for the Sammelan from all over the world. My best wishes to all of you!

(Narendra Modi)

New Delhi
August 31, 2016

Manmohan Singh
Member of Parliament
Rajya Sabha

MESSAGE

I am very pleased to learn that the first Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is being organized in Pune on the occasion of the 350th birth anniversary of Guru Gobind Singh ji.

SARHAD and the organizing committee had invited me for the sammelan and it would have been a pleasure to attend it. However, due to my prior engagements I am unable to do so.

Punjabis have made enormous contributions not just in India, but in all the countries in the world wherever they have settled. Be it business, economics, politics, farming, entertainment or philanthropy, they have been consistently pushing the frontier forward.

Punjabi is a living language is a great language with a rich literature and it is also the language in which the holy Guru Granthsahib is written. The Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is a celebration of literature in Punjabi language and it is a tribute to all the Punjabi people.

I wish the sammelan a great success and commend SARHAD and all those involved in the organization of the sammelan.

(Manmohan Singh)

New Delhi
October 18, 2016.

RAJ BHAVAN
SRINAGAR-190001

I am happy to learn that SARHAD is shortly organizing the first Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan at Pune to mark the 350th birth anniversary of Shri Guru Gobind Singhji. I appreciate SARHAD's commendable initiatives in organizing varied programmes for bringing together the people of our country.

I believe that the forthcoming Sammelan shall go a long way in enlarging awareness about the notable contributions made by Punjabis not only in our own country but in all parts of the world, wherever they have chosen to settle down. I cannot think of any arena of activity in which Punjabis have not excelled.

Punjabi is a language in which the sacred Guru Granthsahib is written. It is a live language with a very rich literature. I believe that the Sammelan shall provide a wonderful opportunity for celebrating the notable contributions of Punjabis and their language and culture.

I congratulate the SARHAD and wish high success to the Sammelan.

(N.N. Vohra)

25th October, 2016
Srinagar.

नितिन गडकरी
NITIN GADKARI

सत्यमेव जयते

मंत्री
सड़क परियहन, राजमार्ग
एवं पोत परियहन
भारत सरकार

MINISTER OF ROAD TRANSPORT,
HIGHWAYS AND SHIPPING
GOVERNMENT OF INDIA

Do No.MP/MRT&H,Shp/2016

Date :- 6 NOV 2016

It gives me immense pleasure to know that Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is being organized at Pune, MS with the initiative of SARHAD, Pune a social, cultural and educational organization engaged in bonding with the people from violence affected border states of the country and I congratulate SARHAD, Pune and the poets and writers from Punjabi Language for choosing Pune for the Punjabi Literature Conclave.

The close bonding with cordial relation between the Marathi and Punjabi people dates back to many centuries and both had run to help of each other many times. Literature has been one of the various bonds between the two states for years and the organization of the 88 th Akhil Bhartiya Marathi Sahitya Sammelan at Ghuman in Punjab, a place where noted Marathi Sant Namdev had stayed for long time, is one of them.

Holding the conclave on the auspicious occasion of 350 th Birth Anniversary of Guru Govind Singhji is also novel one and the can be surely helpful to strengthen the linguistic, literary, cultural bonds between the states. The participation of the noted writers and poets from Punjab is also appreciable and can be a feast for not only the participants from Punjab but also the masses from Maharashtra to get first hand joy of Punjabi Literature.

Again, I congratulate SARHAD, Pune and the personalities from Punjabi Literature field for holding Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan at Pune and wish success.

With Regards !

Yours,

(Nitin Gadkari)

Shri Girish Bapat,
Member,
Organising Committee,
Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan &
Hon'ble Guardian Minister, Pune, MS.

सुरेश प्रभु
SURESH PRABHU

सत्यमेव जयते

रेल मंत्री
भारत सरकार, नई दिल्ली
MINISTER OF RAILWAYS
GOVERNMENT OF INDIA
NEW DELHI

MESSAGE

I am glad to know that the first Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is being organised in Pune by 'Sarhad' on the occasion of the 350th birth anniversary of Shri Guru Gobind Singh Ji.

Punjabis have made their mark in any field one can imagine ranging from academics to politics to industry. Their contribution to the society is immense.

The sacred Guru Granth Sahib has been written in Punjabi language. Punjabi language has rich literary history.

The Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan will bring together connoisseurs of Punjabi language from across the world. It will be a celebration of Punjabi language and culture.

I extend my warm wishes to the organizers and wish the Sammelan a great success

(Suresh Prabhu)

प्रकाश जावडेकर
Prakash Javadekar

मंत्री
मानव संसाधन विकास
भारत सरकार
MINISTER
HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT
GOVERNMENT OF INDIA

Message

India is a country with amazing diversity, in languages, cultures and geographies and yet it is one country. Each of the languages here has a great literary tradition of its own. Guru Gobindsingh Ji had brought people together irrespective of their cultural differences. For this reason, I am greatly pleased that SARHAD, Pune has organized the first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan at Pune on the occasion of 350th birth anniversary of Guru Gobindsingh Ji.

I am happy Punjab and Maharashtra share a long history of friendship and have an emotional bonding with each other. Therefore, I am happy that this Sammelan is being organised in Pune, my native place.

I was in Ghuman, Punjab when the 88th Akhil Bharatiya Marathi Sahitya Sammelan was organized, again by SARHAD in that village. It was a first of its kind sammelan celebrating the literature of one language in a state speaking a different language. This time Maharashtra is reciprocating the gesture by hosting the Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan on its soil. I am sure this sammelan is going to prove path breaking and I wish to congratulate SARHAD for its efforts in bringing people of India together through literature and culture.

I welcome all the participants coming from the world over and wish the sammelan a great success.

(Prakash Javadekar)

SHARAD PAWAR
Member of Parliament
(Rajya Sabha)

Date : 4 October, 2016

MESSAGE

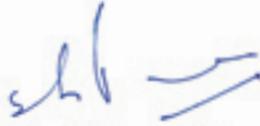
I am delighted to know that the first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan is being organized by Sarhad, on 18th, 19th and 20th November, 2016 at Pune. It is aptly on the auspicious occasion of 350th birth anniversary of Guru Gobind Singhji, reviving historical relations between Maharashtra and Punjab.

The idea emerged at the 88th Akhil Bhartiya Marathi Sahitya Sammelan held at Ghuman, Punjab. From the platform of the sammelan, I invoked the idea of strengthening bonds between Punjab and Maharashtra through linguistic, literary and cultural aspects.

In his last days, Guru Gobind Singhji was in Nanded, Maharashtra. Long before, in 13-14th Century Baba Namdev travelled across many states and settled in Ghuman, Punjab. Abhangas of this reverent saint were also incorporated in the holy book of Sikhs, Guru Granthsahib.

I am glad to know that prominent Punjabi poet Dr. Surjit Patar will be the president of this Sammelan. Former federal Minister of Health Ujjal Dosanjh, Raji Shinde from PTC network, veteran film star Dharmendra, Baba Balbir Singh Seechewal, Dr. Keval Dheer, S. Tarlochan Singh, Dr. S. P. Oberoi, Dr. Jaspal Singh and Satnam Manak will be felicitated with Vishwa Punjabi Gaurav Award on this occasion. Journalists, intellectuals and eminent personalities from various fields are participating in this sammelan. There will be a huge interaction between Punjab and Maharashtra as language and culture.

I appreciate Sanjay Nahar, Sant Singh Mokha, Bharat Desadla, Dilip Gosal and their colleagues for their hard work for bolstering ties between Maharashtra and Punjab. I extend my best wishes to the organizers for the success of sammelan. I am sure that this historical sammelan will be a milestone, ushering a new chapter of peace and harmony in our country.

(Sharad Pawar)

PARKASH SINGH BADAL
Chief Minister, Punjab

MESSAGE

I have been greatly impressed by the efforts of "SARHAD" in fostering ties between Punjab and Maharashtra on cultural, educational and social platforms. Last year this organization had organized "All India Marathi Sahitya Sannmelan" at village Ghuman, District Gurdaspur, Punjab. The sannmelan was attended by renowned personalities from the field of literature, art and culture. The NGO is now organizing "All India Punjabi Sahitya Sannmelan" in Pune. I have no doubts that due to sustained efforts of this NGO, the bonds between the people of Punjab and Maharashtra would further strengthen. I wish this organization a great success in future.

(Parkash Singh Badal)

मुख्य मंत्री
महाराष्ट्र

Chief Minister
Maharashtra

१८ ऑक्टोबर २०१६

शुभ संदेश

पुणे येथील सरहद संस्थेतर्फे गुरू गोविंद सिंग यांच्या 350 व्या जयंतीनिमित्त पुण्यात होणाऱ्या विश्व पंजाबी साहित्य संमेलनानिमित्त दिल्ली येथे विविध भारतीय भाषा, धर्म आणि राज्याचे प्रतिनिधित्व करणारी आणि भारत एक आहे हा संदेश देणारी ग्रंथदिंडी काढण्यात येत आहे, ही आनंदाची बाब आहे.

देशाच्या एकात्मतेसाठी महाराष्ट्राने नेहमीच महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. भाषा ही केवळ संवादाचेच नव्हे तर मने आणि समाज जोडण्याचे माध्यम आहे. भारतीय भाषांचा एक बंध निर्माण करण्याबरोबरच त्या-त्या भाषांचे श्रेष्ठत्व आणि वैशिष्ट्य इतर भाषकांना कळावे यासाठी 'सरहद'ने आयोजित केलेली ही दिंडी महत्त्वाची भूमिका बजावेल, त्यासोबतच विविध भाषक समुहांत सांस्कृतिक सहचर्य वृद्धिंगत करण्यात ही दिंडी यशस्वी ठरेल, असा विश्वास वाटतो. सरहद संस्थेच्या ग्रंथ दिंडीस मनःपूर्वक शुभेच्छा !

(देवेंद्र फडणवीस)

मुख्य मंत्री
महाराष्ट्र

सत्यमेव जयते

Chief Minister
Maharashtra

२८ आक्टोबर २०१६

शुभेच्छा

भारतीय भाषांमधील उत्तमोत्तम साहित्याची ओळख देशातील इतर भाषकांना व्हावी, यासाठी प्रांताच्या सिमा ओलांडून साहित्य संमेलने होणे आवश्यक आहे. सरहद या संस्थेने पुढाकार घेऊन पुणे येथे आयोजित केलेले विश्व पंजाबी साहित्य संमेलन त्यादृष्टीने निश्चितच महत्त्वपूर्ण ठरेल.

कोणतीही भाषा प्रवाही ठेवायची असेल, तर त्या भाषेत इतर भाषांतील साहित्याचेही आदान-प्रदान होत राहिले पाहिजे. मुळात महाराष्ट्र आणि पंजाब या दोन प्रांतांच्या वैशिष्ट्यपूर्ण संस्कृतींच्या अनोख्या सहचर्याला सात शतकांची दीर्घ परंपरा आहे. संत नामदेव यांच्यानिमित्ताने सुरू झालेला दोन संस्कृतीमधील हा ऋणानुबंध आजही तितकाच दृढ आहे.

सतलज - बियासच्या जलसंजीवनीवर विकसीत झालेल्या पंजाबी साहित्य प्रवाहाचे इथल्या कृष्णा-गोदावरीच्या साहित्यिक प्रवाहाशी विलक्षण साधर्म्य आहे. त्यामुळेच पंजाबमधील घुमान येथे झालेले ८८ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन पूर्णार्थाने यशस्वी झाले. या संमेलनाने मराठी-पंजाबी दरम्यानच्या नात्याला उजाळा मिळाला. या सांस्कृतिक अतिथ्याची अनोखी परतफेड करण्याची संधी यानिमित्ताने पुणेकरांना मिळाली आहे. या साहित्य संमेलनात होणारी चर्चासत्रे, परिसंवाद, कविता संमेलने मराठी साहित्यरसिकांच्या जाणिवेला रूदावण्यात महत्त्वाची भूमिका पार पाडतील. यानिमित्ताने प्रकाशित होणाऱ्या स्मरणिकेत एकूणच पंजाबी भाषा आणि साहित्याचा आढावा घेतल्याने तो भाषा आणि साहित्याचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी महत्त्वाचा दस्तावेज ठरेल, असा विश्वास वाटतो.

विश्व साहित्य संमेलनाला मनःपूर्वक शुभेच्छा!

(देवेंद्र फडणवीस)

Sarbananda Sonowal

**Chief Minister, Assam
Guwahati**

Dispur
4/11/2016

MESSAGE

I am pleased to know that Sarhad, Pune has organized the first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan at Pune on the occasion of 350th birth anniversary of Guru Gobindsinghji.

Assam has a special relationship with Punjabi people. Guru Nanakdevji and Guru Tegbahadurji had visited Assam in their times. Also, many Sikh and Punjabi families have settled in Assam and have mixed in the Assamese culture inseparably. Assam is proud to have them.

The sammelan is an excellent initiative taken by Sarhad. With eminent Punjabis coming from all over the world for the sammelan and serious discussions and interactions taking place among the participants on the past, present and future of the Punjabi language, I am sure the sammelan shall prove to be very fruitful. It is indeed a celebration of the Punjabi language, culture and people, and I, on behalf of Assamese people congratulate the organizers and Maharashtra state for organizing it on their land. I wish them a great success.

(SARBANANDA SONOWAL)

मनोहर लाल
MANOHAR LAL

D.O. No. CMH-2016 /

मुख्य मन्त्री, हरियाणा,
चण्डीगढ़।
CHIEF MINISTER, HARYANA,
CHANDIGARH.

Dated 7-10-2016

संदेश

मुझे यह जानकर प्रसन्नता हुई कि सरहद पुणे द्वारा श्री गुरु गोबिन्द सिंह जी के 350वें प्रकाशोत्सव के अवसर पर 18, 19 व 20 नवम्बर, 2016 को पुणे में विश्व पंजाबी साहित्य सम्मेलन आयोजित किया जा रहा है। इस अवसर पर एक स्मारिका भी प्रकाशित की जाएगी।

सिखों के दसवें गुरु श्री गुरु गोबिन्द सिंह जी धर्मनिरपेक्षता की प्रतिमूर्ति थे। आज हम जिस धर्मनिरपेक्षता की बात करते हैं, उसकी नींव उन्होंने वर्षों पहले 'पंज प्यारे' बनाते समय डाल दी थी। श्री गुरु गोबिन्द सिंह जी ने कभी भी भाषा, जाति और धर्म के आधार पर मानव-मानव में भेद को स्वीकार नहीं किया।

श्री गुरु गोबिन्द सिंह जी के 350वें प्रकाशोत्सव पर पंजाबी भाषा और साहित्य के प्रचार-प्रसार के लिए ऐसा वैश्विक साहित्य सम्मेलन आयोजित किया जाना सराहनीय है। साहित्यकार अपने साहित्य के माध्यम से समाज एवं राष्ट्र का मागदर्शन कर उसे नई दिशा प्रदान करता है। पंजाब और पंजाबियत आपसी समझ, भाईचारे और प्रेम का प्रतीक है। पंजाबी भाषा और पंजाब के लोगों का भारत के इतिहास में अहम योगदान रहा है। हरियाणा में विभिन्न भाषाओं के साहित्यकारों के प्रोत्साहन और साहित्य के विकास के लिए हरियाणा साहित्य अकादमी स्थापित की गई है, जो साहित्यिक उत्सवों, लेखक गोष्ठियों एवं कवि सम्मेलनों के माध्यम से प्रदेश में साहित्यिक वातावरण सृजित कर रही है।

मुझे आशा है कि यह सम्मेलन राष्ट्रीय एवं अन्तर्राष्ट्रीय परिपेक्ष्य में पंजाबी साहित्य के प्रचार-प्रसार में अहम भूमिका निभाएगा। साथ ही, श्री गुरु गोबिन्द सिंह जी के धर्मनिरपेक्षता के संदेश को भी जन-जन तक पहुँचाएगा, जिससे लोगों में भाईचारे की भावना और मजबूत होगी।

मैं सम्मेलन के सफल आयोजन की कामना करता हूँ।

(मनोहर लाल)

Nitish Kumar
CHIEF MINISTER
BIHAR

Residence : 7, Circular Road
(Kautilya Marg)
Patna - 800001

Letter No.

Date : 02.05.2016

Dear Shri Sanjay Nahar Ji,

I am happy to know that "Sarhad" is organising the Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan at Pune, Maharashtra on Novemember 18-20, 2016 to commemorate the 350th birth centenary year of Guru Gobindsinghi. I am thankful to you for inviting me for the same.

I congratulate you for organising the Sammelan & wish the Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan a great success.

With best wishes,

Yours sincerely,

(Nitish Kumar)

Shri Sanjay Nahar,
Founder President,
Sarhad, Sarhad Bhavan,
S.No.130-133(old) 74/4,
79, 80, 81 (New),
Behind Bharati Vidyapeeth,
Katraj, Pune-411 046.

विनोद तावडे

मंत्री

शालेय शिक्षण, क्रोडा व युवक कल्याण
उच्च व नॅत्र शिक्षण, वैद्यकीय शिक्षण
मराठी भाषा, सांस्कृतिक कार्य
म्हाराष्ट्र शासन
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
www.maharashtra.gov.in

दिनांक : २१-०९-२०१६

शुभसंदेश

भारत हा एक अद्भूत देश आहे. प्रामुख्याने मराठी भाषेत भक्तिरचना करणारे महाराष्ट्रातील संत नामदेव पंजाबात जातात आणि तेथील भाषा, संस्कृती व समाजजीवनाशी एकरूप होऊन तेथे समाजकार्यही करतात. त्याचबरोबर पंजाबातील श्री गुरु गोविंद सिंहजी महाराष्ट्रात येतात. येथील मातीशी समरस होऊन समाधीस्थ होतात. हे केवळ भारतातच घडू शकते.

या पार्श्वभूमीवर आपण योजलेले विश्व पंजाबी साहित्य संमेलन वैशिष्ट्यपूर्ण ठरेल. 'आंतरभारती' या भारतीय संघराज्यातील विविध राज्यांना जोडणाऱ्या संकल्पनेला पूरक ठरेल असे हे संमेलन आहे. पंजाबी आणि मराठी या भाषा भगिनींच्या विकासासाठी हे पुणे येथे योजलेले विश्व पंजाबी साहित्य संमेलन निश्चितच उपयुक्त ठरेल. -

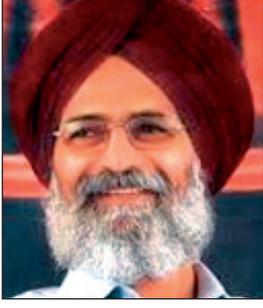
३५० व्या जयंती निमित्त श्री गुरु गोविंद सिंहजी यांना अभिवादन आणि जगभरात भारताची मान उंचाविणाऱ्या पंजाबी भाषेचा व पंजाबी बांधवांचा सन्मान या दृष्टीनेही हे संमेलन महत्त्वाचे आहे.

पंजाबी व मराठी साहित्याला प्रेरक ठरेल अशा विश्व पंजाबी साहित्य संमेलनाला माझ्या मनःपूर्वक शुभेच्छा! संमेलनास उपस्थित पंजाबी साहित्यिक आणि रसिकांनाही शुभेच्छा! तसेच संमेलन योजणाऱ्या सर्व संस्थांचे हार्दिक अभिनंदन!

आपला,

(विनोद तावडे)

(विनोद तावडे)

सुरजीत पातर
अध्यक्ष
विश्व पंजाबी साहित्य संमेलन,
पुणे २०१६

अध्यक्षीय भाषण

सब से पहले मैं महाराष्ट्र की महान धरती को प्रणाम करता हूँ। नामदेव जी की, संत तुकारामजी की, भगत त्रिलोचनजी की, भगत परमानंदजी की और संत ग्यानेश्वरजी की धरती को प्रणाम करता हूँ। मैं शिवाजी की धरती को, लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक की धरती को, विष्णू गणेश पिंगले की और शिवराम हरी राजगुरु की धरती को प्रणाम करता हूँ। इस के महान इतिहास की गरिमा को प्रणाम करता हूँ। प्रणाम करता हूँ महाराष्ट्र के लोगों को, इसकी ओजस्वी भाषा को, इस भाषा के महान साहित्यकारों को, आप सब को जो यहां उपस्थित हैं।

महाराष्ट्र और पंजाब के रिश्ते का इतिहास कम अज कम सात सदियों तक फैला हुआ है। इस इतिहास का आरंभ चौदहवीं शताब्दी में पंजाब की धरती पर महाराष्ट्र के संत नामदेव जी (१२७०-१३५०) के कदमों के निशानों से शुरू हुआ। उन के कदमों के निशान उस रिश्ते के इतिहास के प्राथमिक अक्षर हैं। और पंजाब की धरती को, गुरदास पुर ज़िले के घुमान गाँव को यह शर्फ हासिल है कि संत नामदेव जी ने यहां निवास किया। तकरीबन दो दशक नामदेव जी के बोल पंजाब की फ़िज़ाओं में गूँजे और लोगों के दिलों में बस गए।

उस के बाद सत्रहवीं शताब्दी के पहले दशक में यह रिश्ता और भी पावन तथा और भी गहरा हो गया जब १६०४ ईसवी में श्री गुरु अर्जन देव जी द्वारा संजोए गये, सिखों के धर्म ग्रन्थ में सिख गुरु साहिबान की बाणी के साथ संत नामदेव जी की बाणी भी शामिल की गयी।

उस के एक सदी बाद १७०८ ईसवी में सिखों के दशम गुरु गोबिंद सिंह जी नान्देड़ (महाराष्ट्र) में गोदावरी के किनारे पहुंचे। इस धरती पर ही उन्हें माधो दास वैरागी मिला जिस का मन

दशम पातशाह के शब्दों तथा दर्शन से कुछ इस तरह पिघला कि वह किसी एकांत चोटी पर जमी बर्फ से एक बहता दरिया बन गया, जिस ने कुछ ही वर्षों में इतिहास का रुख मोड़ दिया। इसी धरती पर ही १७०८ में श्री गुरु गोबिंद सिंह जी जोती जोत समाए। और जोती जोत समाने से पहले अपने पन्थ को सदैव जीवित रहने वाले शब्द गुरु की रहबरी में रहने का आदेश दे गए। महाराष्ट्र की धरती पर सिखों ने एक सूर्य अस्त में से एक सदीवी सूर्य उदय होता हुआ देखा। श्री गुरु ग्रन्थ साहिब को गुरुता प्रदान किये जाने के पावन पल महाराष्ट्र की धरती का ही नसीब बने, जिस सदका का यह धरती हमारे लिए प्रिय और पवित्र है। इस धरती पर सिख मत का एक अध्याय सम्पन्न हुआ और दूसरे अध्याय की शुरुआत भी यहां से ही हुई।

बीसवीं शताब्दी में स्वतन्त्रता संग्राम के दौरान जिस शहीद त्रिमूर्ति ने २३ मार्च १९३१ को लाहौर सेन्ट्रल जेल में फांसी का रस्सा चूमा, बर्तानवी सरकार ने चोरी-चोरी जिन की चिताएं जला दीं और चोरी-चोरी उन की राख सतलुज दरिया में बहा दी, उन में से दो तो पंजाबी थे - भगत सिंह और सुखदेव पर तीसरा शिवराम हरि राजगुरु महाराष्ट्र का था, पुणे के पास बस्ते गांव खेड़ का।

उस सात सदियों के इतिहास में आज एक नया अध्याय लिखा जा रहा है। महाराष्ट्र में, पुणे में, विश्व पंजाबी साहित्य सम्मेलन हो रहा है। और आप सब उस अध्याय के अक्षर हैं, शब्द हैं, वाक्य हैं।

मैं आभारी हूँ सरहद का, संजय नाहर का, इस सब कुछ के लिए।

संजय की संस्था सरहद का नाम सरहद मुझे बहुत हॉट करता रहता है। सरहद शब्द को संजय ने एक साकारात्मक शब्द बना

दिया है। हर देश की सरहदें होती हैं, हरेक प्रान्त की, हरेक शहर गांव की, हरेक घर की। सोचें तो हरेक काया की सरहदें होती हैं। हरेक विचारधारा, हरेक धर्म, हरेक राजनीतिक पार्टी, हरेक भाषा की सरहदें होती हैं। हमें सरहदों की गरिमा का, उन के स्वयमान का मान रखना चाहिए। पर सरहदें भी इतनी कठोर न हों कि काया जेल बन जाए। जिन दीवारों में दर दरीचे न हों वे दीवारें अंधी हो जाती हैं। हरेक सुर की सरहदें होती हैं। जब संगीतकार किसी राग की सर्जना करता है तो वह अलग अलग सुरों की सरहदों को नहीं तोड़ता, उन का एक संयोग रचता है।

यह सम्मेलन भी एक राग ही है, एक संगीत-रचना ही है, सहयोग ही है संजय का रचा हुआ। इस सम्मेलन में साहित्य को प्यार करने वाले, भाषाओं को प्यार करने वाले, मानवीय कदरों कीमतों को प्यार करने वाले लोग शामिल हैं। उन का सम्बन्ध अलग अलग राजनीतिक पार्टियों से है, अलग अलग विचारधाराओं से है, अलग अलग धर्मों से है पर संजय नाहर ने भाषा, साहित्य और मानवीय प्रेम के हित के लिये उन सभ को इकट्ठा कर लिया। अपनी नासाज सेहत के बावजूद इस बड़े काम को सम्पन्न करने के लिए दिन रात एक कर दिया।

इस से पहले भी सरहद ने, संजय ने बहुत कुछ किया है, पंजाब के लिए भी, कश्मीर के लिए भी, सारे देश के लिए ही। संजय पहली बार पंजाब के बहुत दुःख के दिनों में पंजाब आया था।

और कुछ ही माह पहले पंजाब के गुरदास पुर ज़िले के घुमाण गांव में सरहद ने बहुत बड़ा अखिल भारतीय मराठी साहित्य सम्मेलन किया। और उस में संत नामदेव जी के नाम पर एक कालेज शुरू करवाया और एक भारतीय भाषाओं के भवन का नींव पत्थर रखवाया।

यह सम्मेलन, जैसे कि हम सब जानते हैं, दशम पातशाह श्री गुरु गोबिंद सिंह जी को समर्पित है। श्री गुरु गोबिंद सिंह जी महान रूहानी रहबर, सर्वस्व बलिदानी, महान योधा, खालसा पन्थ के सिर्जक, अद्वितीय कवि और कवियों के प्रेम भरी सरपरस्ती देने वाले और अपनी नादी वंश को असीम प्यार करने वाले। अपने चार मासूम पुत्रों की शहादत के बाद जब माता साहिब जी ने गुरु जी से पूछा कि कहाँ हैं मेरे चारों लाल? चारों तरफ देख चुकी हूँ, कहीं दिखाई नहीं देते। माता के सवाल से एक बार तो ज़मीन आसमान डोल गए। दशम पातशाह ने अपने दो वाक्यों से डोलते ज़मीन आसमान को जैसे थाम लिया।

माता साहिब जी ने पुछा : कहाँ हैं मेरे चार लाल ?

**कांप गए धरती और अम्बर, मां का यह कैसा सवाल
थम लिए गोबिंद ने बस अपने दो वाक्यों के साथ
कहने लगे संगतों की ओर अपना कर के हाथ :**

**दूर तक देखो ऐ साहिब। पुत्र तुम्हारे बेशुमार
इन हज़ारों के लिए मैंने वारे तेरे चार**

इन पुतरन के शीश पर वार दिए सुत चार

चार मुए तो क्या भया, जीवित कई हज़ार

जैसे कि मैंने पहले ज़िक्र किया कि अज़ीम रूहानी रहबर, अपने सर्वस्व के बलिदानी, खालसा पन्थ के सिर्जक, महान योद्धा, कवियों के सरप्रस्त श्री गुरु गोबिंद सिंह स्वम एक अद्वितीय कवि थे। उन्होंने ने ब्रज, पंजाबी, हिंदी, संस्कृत तथा फ़ारसी पांच भाषाओं में और १५० से ज़्यादा छंदों में काव्य रचना की। इतनी भाषाओं में मिलती रचनाओं से गुरु गोबिंद सिंह जी की अलौकिक रचनात्मिकता प्रतिभा का तो पता चलता ही है, एक और तथ भी प्रमाणित होता है कि गुरु साहिब मानवीय जीवन में अनेकता तथा विविधता के कितने बड़े पक्षधर थे। अलग अलग धर्मों, पहरावों, विश्वासों वाली दुनिया को वह जश्र की तरह देखते थे। उन की वाणी के बोल हैं :

मैं हूँ परम पुरख को दासा

देखन आयो जगत तमासा

जगत में धर्मों, नसलों, पहरावों तथा विश्वासों की विविधता के रंगबिरंगेपन को वह कबित छंद में गाते हैं :

कोऊ भयो मुंडीआ, सन्यासी, कोऊ जोगी भयो

कोऊ ब्रह्मचारी, कोऊ जती अनुमानबो

हिन्दू तुर्क कोऊ राफज़ी इमाम साफी

मानस की जात सबै एकै पहिचानबो

कर्ता करीम सोई, राजक रहीम ओई

दुसरो न भेद कोई, भूल भ्रम मानबो

एक ही की सेव, सभ ही को गुरदेव एक

एक ही सरूप सबै एकै जोत जानबो

देहुरा मसीत सोई, पूजा ओ निवाज ओई

मानस सबै एक पै अनेक को भरमाओ है

देवता अदेव जच्छ गंधरब तुर्क हिन्दू

न्यारे न्यारे देसन के भेस को प्रभाउ है

एकै नैन, एकै कान, एकै देह, एकै बान

खाक, बाद, आतिश ओ आब को रलाओ है

अल्लह अभेख सोई, पूजा ओ कुरान ओई

एक ही सरूप सभै, एक ही बनाउ है

उपरोक्त पदों में धर्मों, नसलों, देशों, पहरावों का एक महा मिलाप है।

बीसवीं शताब्दी के महान पंजाबी कवि पूरन सिंघ का कथन है कि पंजाब महा मिलापों तथा महा जुदाईयों की धरती है। कवि पूरन सिंघ ने अपने इस कथन को विस्तार नहीं दिया। पर मैं जब इस कथन को सुनता हूँ तो मुझे दूसरे मुल्कों से पंजाब की धरती की ओर आते लोग दिखते हैं – कभी हमलावरों के रूप में, कभी पनाहगीरों के रूप में। मैं इस के विस्तार में नहीं पड़ना चाहता। सिर्फ एक बहुत अहम तथा दिलचस्प बात आप से सांझी करना चाहता हूँ। और यह वह है कि शेख शुऐब नाम का एक शख्स अपने तीन बेटों के साथ अमन और खुशहाली की तलाश में काबुल से उठ कर पंजाब आ बसा। शेख शुऐब का पोता फरीदुद्दीन मसऊद पंजाबी भाषा का पहला कवि बना, जिस ने इतनी मीठी जुबान में बाणी लिखी कि हम उसे बाबा शेख फरीद गंज-ए-शकर के नाम से पुकारते हैं। गंज-ए-शकर यानी मिठास का खज़ाना। पंजाब में आए एक परदेसी का पंजाबी का प्रथम शायर बनना भी किसी महा मिलाप से कम नहीं।

सब से बड़ा महा मिलाप पंजाब की धरती पर श्री गुरु ग्रन्थ साहिब के रूप में हुआ। श्री गुरु ग्रन्थ साहिब में छे सिख गुरु साहिबान के साथ अलग अलग धर्मों, इलाकों तथा जातियों के १५ भगतों की बाणी भी शामिल है – इस में पांच वक्रत के नमाज़ी बाबा शेख फरीद और बाबा भीखन शामिल हैं, बीठल के भगत संत नामदेव जी शामिल हैं, पाछे लगे हरि फिरे कहने वाले कबीर जी, तोही मोही मोही तोही अंतर कैसा कहने वाले संत रविदास जी, कृष्ण भगत जैदेव जी, भगत रामानंद जी, परमानंद जी, बेनी जी, भगत पीपा जी, सद्ना जी, सैन जी, धन्ना जी, त्रिलोचन जी, सूरदास जी शामिल हैं।

दूसरा महा मिलाप पंजाब की धरती पर सत्रहवीं शताब्दी के आखरी वर्ष १६९९ में बैसाखी के दिन श्री आनंद पुर साहिब में हुआ, जब भरे दीवान में श्री गुरु गोबिंद सिंह जी ने पांच सिखों को शीश अर्पित करने का आवाहन किया। शीश अर्पित करने वाले सिखों में पंजाब से सिर्फ एक था भाई दया राम, दूसरा भाई धर्म चन्द हस्तना पुर से था, तीसरा हिम्मत राय उड़ीसा से, चौथा मुहकम चंद गुजरात से और पांचवां साहिब चंद कर्नाटक से। भारत के अलग अलग इलाकों से आये इन पांच प्यारों ने एक ही बाटे से अमृत पान किया और सिंघ सज गए।

इस के बाद उन्नीसवीं शताब्दी के चार दशकों में महाराजा रणजीत सिंघ के खालसा राज में भी यह मिलाप देखने को मिला

जिस की वज़ारत में मुसलमान दानिशवर फ़कीर अजीजुद्दीन विदेश मंत्री था, हिन्दू ब्राह्मण दीना नाथ वित्त मंत्री। महाराजा रणजीत सिंघ के देहांत के बाद खालसा राज बिखर गया, खालसा फौजों और फिरंगीओं की घमासान की लड़ाईओं में अपने ही नेताओं की फिरंगियों से मिली भुगत के कारण खालसा फौजें जीतते जीतते हार गयीं। और पंजाब भी बाकी हिन्दोस्तान की तरह अँग्रेजों की बस्ती बन गया। इस दुखांत का बयान महाराजा रणजीत सिंघ के समकाली मुसलमान कवि शाह मुहम्मद ने बहुत मार्मिकता से किया है।

१९४७ में पंजाब की धरती ने पार्टीशन के रूप में अपने इतिहास की सब से बड़ी जुदाई देखी। पांच दरिया जिन्होंने पंजाब को नाम दिया था बांटे गए। रेडक्लिफ रेखा कश्मीर की सरहद से शुरु हो कर, रावी दरिया को आध से चीरती हुई, अमृतसर को लाहौर से जुदा करती हुई, गांवों से उन के खेतों को जुदा करती हुई, सिखों को उन के प्रथम गुरु के जन्म स्थान से बिछोड़ती हुई बहावल पुर की सरहद को जा लगी। पांच दरियाओं में जहर घुल गया। इन दरियाओं का पानी पी कर मुसलमान, सिख हिन्दू गुस्से, नफ़रत और खौफ से पागल हो गए। इस दौरान जितनी हत्याएँ और बलात्कार हुए और पंजाब की विरासत पर जितने दाग लगे, पाँचों दरियाओं का पानी मिल कर भी उन्हें धो नहीं सकता।

उस के बाद ८४ में पंजाब ने हिजरतें देखीं, जुदाई देखी। कवि पूरन सिंघ ने ठीक ही कहा था : पंजाब बहुत बड़े मिलापों और जुदाईयों की धरती है।

पंजाबी आलोचक और कवि डा. सुतिंदर सिंघ नूर की पंक्ति मुझे याद आती है :

तुझ से बिछुड़ कर

फिर मैं बिछुड़ता ही चला गया

पंजाब के बहुत उदास दिनों में लिखी मेरी पंक्तियां हैं :

मातम

हिंसा

खौफ

बेबसी और अन्याय

ये है आजकल

मेरे पांच दरियाओं के नाम

जो होते थे

सतलुज

ब्यासा

रावी

जेहलम और चनाब
पर जो इक दिन होंगे
राग
शायरी
हुस्न
मोहब्बत और न्याय

पांच दरियाओं के नाम राग, शायरी, हुस्न, मोहब्बत और न्याय हों, यह हमारी दुआ है, हमारी अरदास और हमारा आदर्श है।

साहित्य हमारी आस्था, आसरा और साधन है। कवि लिखता है :

सिआह रात की फौजों से टक्कर लेने के लिए
में भी आ पहुंचा हूँ अपना साज़ उठा कर
खलील जिबरान लिखते हैं :

हमारे महानतम गायक वो हैं
जो हमारी खामोशियां को गाते हैं

(Our greatest singers are those, who sing
our silences)

खामोशियों को गाना आसान नहीं। खामोशियों को गाने के लिए बहुत प्रतिभा, बहुत एकाग्रता और बहुत जुरअत चाहिए। लोग सीनों में खामोशियाँ ले कर ही मर जाते हैं। उन खामोशियों को गाना साहित्य का धर्म है। खामोशियों को गाने में खतरे हैं। लेकिन खामोशियों को गाना ही सच्चे साहित्य का कर्तव्य है। सच्ची कविता कवि को भी नहीं बख्शाती।

कविता जब खिलाफ़ कहे तो
उसके लफ़्ज़ मत बदलो
अपने आप को बदलो
न भी बदल सको तो
बदलने के लिए तड़पो
तड़पने में ही काव्यमयता है
तड़पने में ही मानवता है
तड़पने में ही इंकलाब है

गुरबाणी, सूफी कलाम, किस्से, वीर काव्य और लोकयान ये पंजाबी के क्लासिकल साहित्य की पांच धाराएं हैं। ये पाँचों धाराएं रीत से ज़्यादा प्रीत को मानती हैं। गुरु नानक देव जी लिखते हैं :

जालउ ऐसी रीति जितु मै पिआरा वीसरै

सूफी कवि सुलतान बाहू कहते हैं :

मेरा इश्क सलामत रह जाए बाहू, ईमाने दिआँ ध्रोही हू

बुल्ले शाह गाते हैं :

हाजी लोक मक्के नूं जांदे असां जाणा तख्त हजारे

इस के बावजूद जात पात, भ्रूण हत्या, लोक दिखावा, दबदबा, जैसी बुरी रीतों को पंजाब की मानसिकता ने छोड़ा नहीं।

पंजाब कितने स्तरों पर बिछड़ा हुआ है, जुदाई झेल रहा है। पंजाब की जवानी अपना भविष्य ढूँढने परदेस जा रही है। पंजाब की धरती पर निर्मित स्कूलों में पंजाबी बोलने पर जुरमाना होता है। सरकार चलाने वालों के बच्चे भी सरकारी स्कूलों में नहीं पढ़ते। किसान अपने खेतों से उपराम हो गया है। पर इस सब कुछ के लिए हम सिर्फ सरकार को ही कोस कर सुरुरू नहीं हो सकते। पंजाब के पूर्व मंत्री डा. उर्पिंदरजीत कौर ने एक बार कहा था कि मील पत्थरों पर पंजाबी लिखवाना तो सरकार का फ़र्ज़ है पर आप के घरों की तख्तियों पर या विवाह शादी के कार्डों पर लिखवाना तो आप का ही फ़र्ज़ है। सरकार के साथ साथ हमारे अपने करने वाले भी बहुत से काम हैं, हमारे महसूस करने वाले भी बहुत से अहसास हैं। और हमें जिन में से गुज़रना है, हमारे लिए भी बहुत से इम्तिहान हैं।

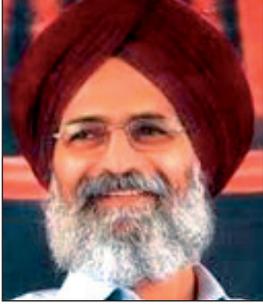
दूर अब तक अगर सवेरा है

इस में काफ़ी कसूर मेरा है

हम सब पंजाब की धरती पर एक नए महा मिलाप की कामना करते हैं।

संजय नहार की प्रतिष्ठित संस्था सरहद द्वारा आयोजित यह सम्मेलन महा मिलाप की एक प्रेरणा है। संजय नहार ने, अपनी टीम के साथ मिल कर कितनी लगन, मेहनत, समर्पण तथा समझदारी से इस आयोजन को संभव बनाया, इस सभ कुछ ने हमारे मनो में यहां प्यार, उत्साह और अपनापन पैदा किया वहां आत्म-निरीक्षण, मंथन, विनिम्रता और पुनःसमर्पण की भावना भी पैदा की है।

पंजाब अब केवल धरती का खण्ड नहीं है। यहां भी पंजाबी बस्ते हैं एक छोटा सा पंजाब बसा लेते हैं। दुनिया के तकरीबन १५० देशों में बसे हुए पंजाबीओं के मनो में जो पंजाब बस्ता है वह एक अहसास है, एक सोच है, एक शानदार विरासत है। हम ने उस शानदार विरासत को कायम रखना है और आने वाले समय में इस तरह जीना है, इस तरह लिखना है, इस तरह सोचना है कि हमारे पूर्वजों और वारिसों को हम पर गर्व हो।

Surjit Patar
President
Vishwa Punjabi Sahitya
Sammelan, Pune 2016

President's Speech

At the outset I bow to the great land of Maharashtra. I bow to this land of Sant Namdevji, Sant Tukaramji, Bhagat Trilochanji, Bhagat Paramanandji and Sant Dnyaneshwarji. I bow to this land of Shivaji, Lokmanya Bal Gangadhar Tilakji, Vishnu Ganesh Pingale and Shivram Hari Rajguru. I salute the great history of this land. I salute the people of Maharashtra, its great language, the eminent authors and poets of this language and I salute you all, you are present here today.

The relationship between Maharashtra and Punjab dates back to at least seven centuries. The history of this relationship began in the fourteenth century with the footsteps of Maharashtrian saint, Sant Namdevji (1270-1350). His footmarks are the first letters of the history of this relationship. The land of Punjab, the district Gurdaspur and the village Ghuman in it are blessed that Sant Namdevji had stayed there. For nearly two decades, the words of Sant Namdevji echoed in the air of Punjab and dwelt in the hearts of the Punjabi people.

Later, in the first decade of the seventeenth century, the relationship became even more sacred and deep, when in 1604 AD, the verses of Sant Namdevji were included along with those of the Sikh gurus, in the Sikh Holy Scripture Guru Granthsahib compiled by Shri Guru Arjan Devji.

A century later, in 1708 AD, the tenth Sikh guru, Guru Gobindhsinghji came to Maharashtra and settled at Nanded on the banks of Godavari. It was here that he met Madhudas Bairagi, who was so influenced by the sight and words of the tenth guru that from being a mound of snow on a

secluded peak he started flowing like a river. This river, in a few years, changed the course of history. Nanded is the place where, in 1708 AD itself, Shri Guru Gobindsinghji breathed his last. Before that, he ordained his followers to obey the Guru Granthsahib as their guru after him. On the horizon of Maharashtra the Sikhs saw a sun set and another epoch making sun rise. Maharashtra is the land that has had the good fortune to live the pious moments of Shri Guru Granthsahib being installed as the perpetual guru of Sikhs and for this reason this land is dear and holy for us forever. If one glorious chapter in Sikhism came to an end here, another chapter also opened right here.

In the 20th century, during India's freedom struggle a trio of martyrs kissed the noose on 23rd March, 1931. The British government cremated them secretly and immersed their ashes in the Sutlej equally secretly. Bhagat Singh – Rajguru – Sukhdev. Of them, Bhagat Singh and Sukhdev were Punjabi but Shivram Hari Rajguru was from Maharashtra, belonging to a place called Khed near Pune.

This history of seven centuries shall see a new chapter being written today. This is happening at Pune, in Maharashtra and in the form of this first ever Vishwa Punjabi Sahitya Sammelan. All of you are the letters, words and sentences of this chapter.

I am grateful to Sarhad, to Sanjay Nahar, for all this.

Sarhad, the organization founded by Sanjay Nahar always haunts me. He has transformed the word Sarhad, border, into a positive, constructive term. Every country has borders, every state;

every town, village and house has them. If you really think that way, each entity has its borders. Every stream of thoughts, every religion, every political party and every language has them. We ought to respect the importance, self-respect of the borders. However, they should not be so hard and fast that the body within it becomes a jail. A wall that doesn't have doors or windows becomes blind. Every musical note has its borders. When a musician composes a raga he doesn't breach the borders of the different notes in it; he joins them.

This sammelan is like a raga, a musical composition, a coordinated effort that Sanjay has composed. This sammelan is of people who love literature, who adore languages and who respect the human values. They may subscribe to different streams of thought, belong to different political parties, follow different faiths, but Sanjay Nahar has brought them together for the benefit of language, literature and love. In spite of keeping not very well physically, he has worked tirelessly to make this mammoth event successful.

Sanjay has done a lot of things even before this; for Punjab, for Kashmir, in fact for the entire nation. He had come to Punjab for the first time during its worst phase.

A little over a year ago, Sarhad had organized the Akhil Bharatiya Marathi Sahitya Sammelan at Ghuman in the Gurdaspur district of Punjab. He was instrumental in having a college opened in the name of Sant Namdevji and the foundation stone of Bharatiya Bhasha Bhavan being laid there.

As we all know, this sammelan is dedicated to the tenth guru, Shri Gobindsinghji. Shri Gobindsinghji was a great spiritual guide, a martyr, a great warrior, the founder of the Khalsa Panth, a peerless poet and a loving patron of poets. He loved his followers immensely. When Mata Sahib, his wife, on learning that her four young, innocent sons were martyred asked, Where are my four beloved children? I have looked for them everywhere but they are not to be seen... as if the heavens and earth shook! But the tenth guru held them up with just two statements.

Mata Sahib asked: Where are my four beloved children

The heavens and the earth shook; what a question for a mother to ask

Gobind held them up with his two statements
Said he, pointing his hand towards the followers:
Look around O Sahib, see your infinite children here,

For these thousands have I sacrificed four of yours...

I have sacrificed four sons to save these children,
So what if four are gone, when so many thousand are alive...

As I said earlier, the great spiritual guide, the one who sacrificed everything that was his, the founder of Khalsa Panth, the great warrior and the patron of poets, Shri Guru Gobindsinghji was a peerless poet himself. He composed verses in five languages: Braj, Punjabi, Hindi, Sanskrit and Farsi, in more than 150 meters. The sheer number of languages in which his verses are found is a mark of his astonishing creative talent but it also proves how much in favor he was, of the variety and variation in human life. He used to look at the world full of different faiths, attires and beliefs like it was a celebration, a carnival. He has said -

I'm a servant of the Supreme Being,
I have come here to watch this circus
Describing diversity in faiths, races, attires and beliefs in the world, he sings in the Kabitta meter -

कोऊ भयो मुंडीआ, सन्यासी, कोऊ जोगी भयो
कोऊ ब्रह्मचारी, कोऊ जती अनुमानबो
हिन्दू तुर्क कोऊ राफजी इमाम साफी
मानस की जात सबै एकै पहिचानबो
कर्ता करीम सोई, राजक रहीम ओई
दुसरो न भेद कोई, भूल भ्रम मानबो
एक ही की सेव, सभ ही को गुरदेव एक
एक ही सरूप सबै एकै जोत जानबो
देहुरा मसीत सोई, पूजा औ निवाज ओई
मानस सबै एक पै अनेक को भरमाओ है
देवता अदेव जच्छ गंधरब तुर्क हिन्दू
न्यारे न्यारे देसन के भेस को प्रभाउ है
एकै नैन, एकै कान, एकै देह, एकै बान
खाक, बाद, आतिश ओ आब को रलाओ है
अल्लह अभेख सोई, पूजा ओ कुरान ओई
एक ही सरूप सभै, एक ही बनाउ है

The above verses depict a great assimilation of

faiths, races, countries and attires.

One of the finest Punjabi poets of Punjabi, Puran Singh had said that Punjab is a land of great assimilations and great separations. He never elaborated his statement, however whenever I hear it, I see in my mind's eye people coming to Punjab from other lands - as invaders and as refugees. I do not wish to get into a detail discussion on this; just want to share a very significant and interesting phenomenon. Shaikh Shoaib, a man from Kabul left his homeland with his three sons in search of peace and prosperity and settled down in Punjab. His grandson Fariduddin Masoud became the first poet of Punjabi language and he wrote such a sweet language, we call him Baba Shaikh Farid Ganj-e-shakar. Ganj-e-shakar means a treasure-trove of sweetness. That a foreigner settling down in Punjab becomes the first poet of Punjabi, is not less than any assimilation.

Perhaps the greatest assimilation on Punjab's soil took place in the form of Shri Guru Grandthsahib. In it, along with six Sikh gurus, verses of 15 saints belonging to different religions, regions and castes are included. They include Baba Shaikh Farid, a devout Muslim doing namaj five times a-day and Baba Bhikhan; the devotee of Lord Vitthal, Sant Namdev and Sant Kabir; Sant Ravidasji and Lord Krishna devotee Jaidevji; Bhagat Ramanandji, Parmanandji, Beniji, Bhagat Pipaji, Sadhnaji, Sain Ji, Dhanna Ji, Trilochanji and Surdasji.

The next great assimilation on Punjab's soil happened in the final year of the seventeenth century, in 1699, on the day of Baisakhi at Shri Anandpur Sahib. On that day, in the gathering of his disciples Shri Guru Gobindsinghji asked five Sikhs to offer their heads. Among those who did, only one Sikh was from Punjab: Bhai Daya Ram. The others were Bhai Dharam Chand from Hastinapur, Himmat Rai from Odisha, Mohakam Chand from Gujarat and Sahib Chand from Karnataka. These five men, the Punj Pyare drank amrit from the same tumbler and became Singhs (Khalsas).

After that, the world saw similar assimilation in the Khalsa Raj (kingdom) of Maharaja Ranjit Singh, over four decades in the nineteenth century. In

the cabinet of this Sikh kingdom, Danishvar Fakir Azizuddin, a Muslim, was the Foreign Minister, Dina Nath and a Hindu Brahmin was the Finance Minister. After Maharaja Ranjit Singh's death the Khalsa Raj disintegrated. In the hard fought battles between the Khalsa armies and the British, the Khalsa forces were defeated even after they had nearly triumphed, due to the treason of their own leaders. Thus, like the rest of India, Punjab too was reduced to becoming a colony of the British. Shah Muhammad, a Muslim poet and contemporary of Maharaja Ranjit Singh has written an account of this tragedy very aptly.

In 1947, the land of Punjab saw the greatest separation in its history in the form of partition. The five rivers which gave Punjab its name were divided. The Redcliffe Line began at the border of Kashmir, bisected River Raavi, separated Amritsar from Lahore, cut off villages from their fields and alienating Sikhs from the birthplace of their first Guru met the border of Bahawalpur. The water of the five rivers became rotten. Drinking this water the Muslims, Sikhs and Hindus went berserk in anger, hatred and fear. The number of rapes and murders that took place and the blots the legacy of Punjab acquired during this time can never be washed even putting together the water of the five rivers.

In 1984 Punjab witnessed migrations and separation. Poet Puran Singh was right in saying: Punjab is a land of great assimilations and great separations.

I remember the lines of Punjabi critic and poet Dr. Sutinder Singh Noor -

After I separated from you,

I kept going farther and farther away

During the worst times of Punjab, I had written -

Mourning

Violence

Fear

Helplessness and Injustice

These are the names of my five rivers

Today

They were once

Sutlej

Beas

**Raavi
Jhelum and Chenab
But one day they shall be
Raga
Poetry
Beauty
Love and Justice**

It is our wish, our prayer and our ideal that the five rivers bear the names Raga, Poetry, Beauty, Love and Justice.

Literature is our interest, place of refuge and tool. The poet says -

**To fight the forces of the dark night
I have come with my instrument too**
Kahlil Gibran wrote -
**Our greatest singers are those, who
Sing our silences**

It's not easy to sing silences. You need enormous talent, extreme concentration and immense courage. People die carrying their silences in their hearts. To sing those silences, is the duty of literature. Yes, there are dangers in singing silences, yet that's the duty of true literature. True poetry doesn't spare even the poet.

**When the poem speaks against
Don't change its words
Change yourself
Even if you can't
Be desperate for the change, for
There is poesy in this kind of desperation
There is humanity in this kind of desperation
There is revolution in this kind of**

desperation

Gurbani, Sufi Kalaam, Qisse, Vaar and Lokyan are the five streams of classical Punjabi literature. All the five regard love above rituals and rigid procedures. Guru Nanak Devji wrote -

जालउ ऐसी रीति जितु मै पिआरा वीसरै

(Burn down such rituals which make you forget your dearest love)

Sufi poet Sultan Bahu said:

मेरा इश्क सलामत रह जाए बाहू, ईमाने दिआँ धोही हू

(Let my love be intact; I will go against all the established rules)

Bulle Shah sang:

हाजी लोक मक्के नू जांदे असां जाणा तख्त हजारे

(Heer says: Hajis go to Mecca, for me Takht Hazare

- Ranjha's village - is Mecca)

And yet, evil tendencies like casteism, infanticide, pretence, arrogance haven't been abandoned by the Punjabi psyche.

Punjab is forlorn, suffering from separation on so many levels. The youth of Punjab is going to foreign lands to search its future. You are fined for speaking Punjabi in schools erected on the soil of Punjab. Even the children of those in the government do not study in the government schools. The farmer has become an outsider in his own field. However, we cannot sit back and blame the government alone for all this. A former minister of Punjab, Dr. Upinderjit Kaur had once quipped, writing in Punjabi on the milestones is the duty of the government, but using the language on your nameplates and the wedding invitations is your duty. Along with the government, there are many things we ought to do ourselves. There are many realizations we need to feel and there are many tests we must pass through.

If the dawn is far away

The fault is mine, to a large extent

We all pray for a new great assimilation in Punjab. This sammelan organized by Sanjay Nahar's esteemed organization is an inspiration of this great assimilation. The amount of effort, perseverance, dedication and sensitivity with which Sanjay Nahar, along with his team has made this sammelan possible has stimulated love, enthusiasm and affinity in our minds. At the same time, it has filled us with the feeling of need of introspection, contemplation, humbleness and rededication.

Punjab isn't a mere piece of land any more. The Punjabis live here as well and create a mini Punjab around them. The Punjab that thrives in the minds of Punjabis settled in more than 150 countries in the world is a perception, a thought and a grand legacy. We need to preserve this legacy for posterity and in the coming years we need to live, write and think in a way that our ancestors and our descendents would feel proud of.

SAHNI GROUP

SAHNI AUTOMOTIVE SERVICES

Govt. Contractor & Engineer

Proprietor :
Indrajit Singh Sahni

SAHNI TOURS & RENTALS

A COMPLETE TRAVELLING
SOLUTION

Sahni Hasprit Singh
D.M.E., B.E. (Mech.)
M. : 98505-09447, 98220-29221

Sahni Gunpavit Singh
M. : 9823729098

365, Shivajinagar,
Opp. J. M. Temple,
Behind N.C.R. Hotel,
Pune 411005.
Fax : 020 25537778,
Ph. : 020 25533370,
Email : sahnitr@yahoo.co.in

VISHWA BHARATI ACADEMY'S COLLEGE OF ENGINEERING

Charanjit Singh Shahni
Chairman

Ahmednagar. Approved by
AICTE, NEW DELHI,
Recognized by DTE, MUMBAI (Gov.
of Maharashtra) and Affiliated to
University of Pune
First Engineering College in
Ahmednagar to be Remote
Centre to IIT Bombay.
For Admission Contact

Mr. Abhijit Auti
Email : abhijitauti@yahoo.co.in
Website : www.vocoea.com

SAMVED ENERGY SYSTEMS PVT LTD

"Everything in Solar & Wind"

Gunpavit Singh Sahni,
Agan Singh Sahni
Director

Office & Works : EL-8, Block,
M.I.D.C.
Bhosari, Pune 411026. INDIA
Mobile : 9823729098
E-mail : samvedenergy@gmail.com
Website : www.svamsystems.in

Late Ishwardas Behl Charitable Trust

BEACON HIGH SCHOOL

Nursery to Std.9 C.B.S.E Board

Plot No. 2, Sector 11, Spine Road, PCNTDA, Bhosari, Pune

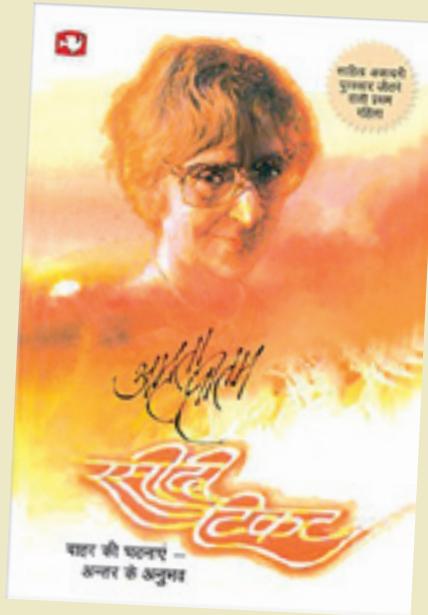
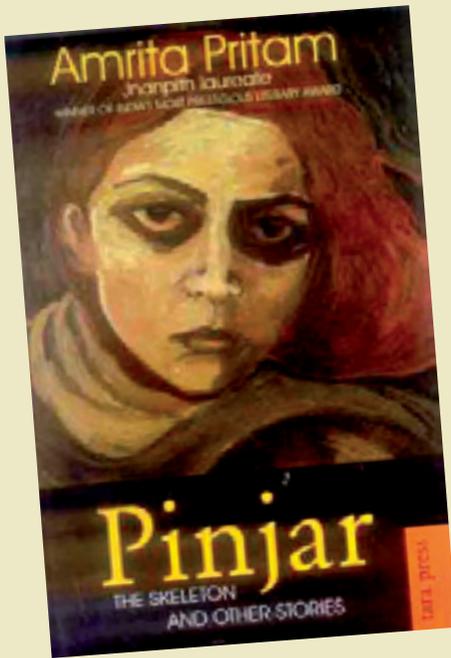
contact us : +91 9689796660

E-mail : admin@bhs.school web : www.bhs.school

**Our Other Branch Wonder Kidz : Plot No. 423,
Sector 2, Indrayani Nagar, Bhosari, Pune-39**

Punjabi

Punjabi
section

ਅਜੇ ਸਮਾਜੀ ਸਿੱਕੇ ਖੋਟੇ

ਉਹਨਾ ਮਸੂਮ ਜਿੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਿੰਦੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਚਿਲਾ ਉਠਦੀ ਹੈ
ਅਜੇ ਸਮਾਜੀ ਸਿੱਕੇ ਖੋਟੇ,
ਅਜੇ ਉਲਾਰੂ ਵੱਟੇ ਇਸਦੇ
ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਪਿਆਰ ਤੁਲਾਵੇ,
ਦੂਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਗਾਵੇ।

ਸੋਹਣੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਝਨਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ
ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਸਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣਾ
ਰੁੱਖ ਨਾ ਬਦਲਿਆ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਡੁੱਬ
ਮਰਨਗੀਆਂ ਤਾਂ ਝਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ
ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਝਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੂਕਦੀਆਂ
ਲਹਿਰਾਂ ਦੇਣਗੀਆਂ ਕਿ

ਇਸ਼ਕ ਝਨਾਂ ਸੁੱਕ ਨਾ ਜਾਏ,
ਨਿਕਲ ਆਵੇ ਨਾ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਪਿੰਜਰ
ਇਸ਼ਕ ਪਿਆ ਫਿਰ ਆਪ ਨਾ ਰੋਵੇ,
ਵੇਖ ਹੁਸਨ ਦਾ ਭੈੜਾ ਮੰਦਰ।

ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ
ਚਮਕਦੇ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਸੱਸੀ
ਪੁੰਨੂੰ, ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ ਤੇ ਸ਼ੀਰੀ ਫਰਿਆਦ ਦੇ
ਨਾਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਪਿਆਰ
ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਪੂਰਨਤਾ ਕੁਰਬਾਨੀ
ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਈ ਹੈ ਪਰ ਕਿੰਨੇ ਦੁਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ
ਕਿ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਮਸੂਮ
ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਦੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ
ਵੀ ਇਸ ਖੂਨੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ

ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਫੁੰਹਦੀਆਂ ਝਨਾਂ ਦੀਆਂ
ਖੂਨੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਖਾਂ ਸੋਹਣੀਆਂ
ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ, ਕੂਕਾਂ, ਫਰਿਆਦਾਂ, ਰੋਤ ਵਿਚ
ਚਿਚਲਾ ਰਹੇ ਲੱਖਾਂ ਪੁੰਨੂਆਂ ਦੇ ਪੈਰ, ਬੋਲੇ
ਵਿਚ ਤੜਫਦੀਆਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ
ਇਸ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਹ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਦੀਆਂ
ਗਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਇਸ ਅਸਲੀ ਵਿਲਕ ਦਾ
ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਕੰਡਿਆਲੀ ਧਰਤੀ ਰਾਹ
ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵਲੂਧਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ
ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਖੂਨੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਿਆਰ
ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕਰਿ, ਉਹਨਾ
ਨੂੰ ਤੜਪਦਿਆਂ ਵੇਖ ਠੱਠੇ ਤੇ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ
ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਖੋਟੇ ਸਿੱਕੇ ਪਿਆਰ ਜਿਹੀ
ਅਨਮੋਲ ਵਸਤੂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ ਨਹੀਂ ਕਰ
ਸਕਦੇ। ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕੱਲਰ ਪਿਆਰ
ਦੀਆਂ ਨਰਮ ਕਪੌਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

ਹਰ ਸੋਹਣੀ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਅਗੇ,
ਅਜੇ ਵੀ ਇਕ ਝਨਾਂ ਪਈ ਵੱਗੇ
ਹਰ ਸੱਸੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ,
ਅਜੇ ਵੀ ਤੜਪਣ ਛਾਲੇ ।

ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ
ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਈ ਝੁਠਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਡਾ
ਸਮਾਜ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ
ਅਜੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਿਆ । ਅਜੇ ਏਥੇ
ਖੋਟੇ ਸਿੱਕੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ
ਕਦਰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਮਾਂ ਅਜੇ ਨਹੀਂ
ਆਇਆ। ਇਹ ਕਠੋਰ ਚਿੱਤ ਸਮਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾ
ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕੁਚਲਦਾ ਰਿਹਾ
ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਦਿਮਾਗ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਨੂਰ
ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਕਦਰ
ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀਆਂ
ਰੰਗਲੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਭਖਦੇ ਅਰਮਾਨਾਂ
ਨਾਲ ਕੀ , ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਇਨਸਾਫ ਕਰ
ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਮਾਜ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੋਟਿਆਂ,
ਰੋਟੀ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦਾ ਭੁੱਖਾ ਇਹ ਸਮਾਜ
ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਹਿਰਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮਕਾਵਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਜੰਗ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਨਾਚ
ਨਚਦਾ ਹੈ , ਉਥੇ ਰਗਾਂ ਤੇ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ਫਰਕ
ਸਾਂਝੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਨਿਖੇੜਾ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।
ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਗਲਤ ਆਰਥਿਕ ਵੰਡ ਦਾ ਸਦਕਾ
ਢਿੱਡੋਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਮਾਵਾਂ , ਵਿਲੁੱ ਵਿਲੁੱ ਕਰਦੇ

ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਡਿਗੀਆਂ
ਜੂਠੀਆਂ ਛਿੱਲੜਾਂ ਲਈ ਤਰਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ
ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰ ਹੁਸਨ
ਤੇ ਹੁਨਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸੋਨੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ
ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ
ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਆਰ ਜਿਹੀ ਸੋਹਲ ਵਸਤੂ ਦਾ
ਠੀਕ ਮੁੱਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਬੰਧਨਾ
ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕੋਈ
ਪਿਆਰ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਲੈਣ ਦੀ
ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਬੋਲੇ ਸਮਾਜ
ਦੀ ਚੱਕੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਗਲੇ
ਨੂੰ ਪੀਂਹਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਆਦਤ ਨਾ ਪਾਉ ਬੋਲਣ ਦੀ ,
ਲੋਕ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ
ਰਖਦੇ ।

ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਤਾਂ ਏਸੇ ਸਮਾਜ
ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਮਾਪੇ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ
ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇਕ ਥਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ, ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ,
ਮਹਾਂ ਕਲਿਆਣ
ਇਸ ਮਹਾਤਮ ਤੱਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ
ਸਿਰ ਦਾਨਾ ਸਿਰ ਦਾਨ।
ਸਮਾਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ
ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਰ
ਅਜੇ ਏਥੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ
ਕੀਮਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ
ਰਿਹਾ। ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਝਨਕਾਰ
ਤੇ ਨਚਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚਿਲਵਾਂ ਖੋਟੇ
ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਟਕਸਾਲ ਤੇ ਲਿਆਉਣ
ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਉਕਸਾਉਂਦੀ ਹੋਈ
ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ
ਤੇਰੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਗੇ,
ਮੇਰੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਗੇ
ਆਖ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਡਿਆਲੀ
ਧਰਤੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰੱਖੇ ।

ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਸਮੇਂ
ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਤੇ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਨੇ ਇਸ
ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵਲ੍ਹੇਟ ਲਿਆ ਹੈ ਅੱਜ ਉਹੀ ਸਮਾਂ
ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ
ਜਗਾਏਗਾ

ਮੀਟੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਦੋ ਹੋਠਾਂ ਦੀ,
ਇਕ ਮਜਬੂਰ ਕਹਾਣੀ
ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ
ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਸ਼ਮਾਂ ਜਗਾਏਗਾ।

ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਉਂਕੇ
ਮੇਰੀਲੈਂਡ ਯੂ ਐਸ ਏ
001 301 685 5797

ਸੀ. ਮਾਰਕੰਡਾ

ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲਹੂ-ਭਿੱਜਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਜੋ ਭੁਲਾਂਇਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣਾ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਜਿੱਥੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੇਣ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਥੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ 17 ਜੂਨ ਨੂੰ 350ਵਾਂ ਸਥਾਪਨਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾਕੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਆਭਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਲਾਹੁਣ ਯੋਗ ਵਾਧਾ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸ਼ੁਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਸਨ। ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਰਬਸਦਾਨੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਸ਼ਤਰ ਅਤੇ ਸਾਸ਼ਤਰ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵਰ ਹਾਸਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀਆਂ ਟਾਪਾਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 1699 ਈ: ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਕੌਮ ਦਾ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਉਸਾਰਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਅਲੌਲਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਮਾਣਮੱਤੀ ਅਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਸੰਗ ਰੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯੁੱਧ ਲੜਕੇ ਆਪਣੀ ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਨਵਾਇਆ ਸਗੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਸਬਕ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ। 1688 ਈ: ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਜਿਸਨੂੰ ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆ ਗਏ। ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਹਰਾਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੀ

ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਇੱਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿਰਦਰਦੀ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਛੱਡ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਇਹ ਨਗਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ 1665 ਈ: ਵਿੱਚ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੀ ਰਾਣੀ ਚੰਪਾ ਤੋਂ ਮਾਧੋਵਾਲ ਵਿਖੇ 500 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਟੁਕੜਾ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਇਥੇ ਚੱਕ ਨਾਨਕੀ ਨਾਂ ਦਾ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਕੁੱਝ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ 1701 ਈ. ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਲੇ ਉਪਰ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਦਿਨ ਇਹ ਯੁੱਧ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇ ਲੜਾਕੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ

ਨੂੰ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਾਜਿਸ਼ ਰਚਕੇ ਫ਼ਰੋਬੀ ਚਾਲ ਚੱਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਪਾਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲਈ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਖੋਟ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਛੱਲ-ਕਪਟ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸੰਧੀ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਮੁਗਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਢਾ- ਗਾਂਢਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਯੁੱਧ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਾਗੇ ਠਹਿਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ 1702 ਈ: ਨੂੰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਦੇ ਝੰਡੇ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਭੇੜ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੇਤੂ ਜਰਨੈਲ ਬਣਕੇ ਉਭਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਝੱਲੀ ਨਾ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਿਰ 1704 ਵਿਚ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੇ ਲੰਬੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਡੋਲੇ ਨਹੀਂ। ਸਿੰਘ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਸਨ ਪਰ ਕੁੱਝ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਇਹ ਪਰਖ ਦੀ ਘੜੀ ਸੀ

ਜਦੋਂ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬੇ-ਮੁੱਖ ਹੋਕੇ ਬੇਦਾਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਅੱਗੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਬੇਵੱਸ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਅਪਮਾਨ ਜਨਕ ਹਾਰ ਦੇ ਡਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਫ਼ੇਰ ਇੱਕ ਧੌਬੇ ਭਰੀ ਚਾਲ ਖੇਡੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਅਤੇ ਗਉ-ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਲਾ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਛੱਡ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਕਾਲ ਯੁੱਧਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਯੁੱਧ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿੱਤਾਂ ਹੀ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ, ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਅਸਿਹ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭੋਰਾ ਨਹੀਂ ਡੋਲੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਪਸਤ ਹੋਣ ਦਿੱਤੇ। ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਉੱਪਈ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ

ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਨਿੱਡਰ, ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਸਨ ਉੱਥੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ, ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਸੰਗਠਨ ਕਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਭਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸੱਚ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਬੇਇਸ਼ਾਫ਼ੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟਣ ਅਤੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਅੰਦਰ ਤਾਣ ਭਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ 350 ਸਾਲਾ ਸਥਾਪਨਾ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 350 ਸਾਲਾ ਅਵਤਾਰ ਪੁਰਬ ਮਨਾਕੇ ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜਸੀ ਲਾਹਾ ਖੱਟਿਆ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਸਿਰ ਅਹਿਸਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੀ. ਮਾਰਕੰਡਾ,
ਮਾਰਕੰਡਾ ਸਟਰੀਟ
ਤਪਾ ਮੰਡੀ-148108
ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਰਨਾਲਾ (ਪੰਜਾਬ)
ਸੰਪਰਕ: 94172-72161

ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ

ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਤਾ- ਆਪਸ ਮੇਂ ਵੈਰ ਰੱਖਨਾ..!

ਇਨਸਾਨ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਕੋਈ ਧਰਮ, ਮਜ਼ਹਬ ਜਾਂ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਤ ਪਾਤ, ਧਰਮਾਂ, ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੀ ਸੋਚ-ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿ- ਰੱਬ ਇੱਕ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਜਾਂ ਮਿਲਣ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਸਤੇ ਹਨ ਜੋ ਧਰਮ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ

ਨਦੀਆਂ, ਨਾਲੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਾਰਗ ਹਨ। ਇਸ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੀ, ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਜ਼ਹਬ, ਸਾਨੂੰ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖ ਲਵੋ, ਸਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਗੀਤਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰਮਾਇਣ, ਬਾਈਬਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੁਰਾਨ, ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਜਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ..ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਕੁੱਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਰ ਧਰਮ- ਜਾਤ ਦੇ ਭਗਤ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਜੁਲਾਹਾ ਜਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ, ਤੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਛੀਂਬਾ ਜਾਤ ਦੇ ਸਨ, ਭਗਤ ਰਵੀਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਵੀ। ਇਸ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 6 ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 30 ਹੋਰ ਉਹਨਾਂ ਬਾਣੀ ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ- ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ। ਇੰਨਾ 'ਸੈਕੁਲੇਰਿਜ਼ਮ' ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਬਾਣੀ 'ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ' ਮੰਗਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ! ਕਿ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਖੇਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਛੇਵੇਂ ਪਤਾਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ- ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਰਹੇ। ਸਿਆਸਤ ਜੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਂਦੀ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਧਰਮ ਉਤੇ ਸਿਆਸਤ ਭਾਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫੈਸਲੇ- ਸਭ ਕੁੱਝ ਸਿਆਸੀ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੋਂ ਮੋੜਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ

ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਰੋਟੀਆਂ ਸੇਕਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਭੋਲੇ ਲੋਕੀਂ ਵਿਚਾਰੇ ਧਰਨੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਡਾਂਗਾਂ- ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਝ ਜ਼ਖਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਟਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਵਾ ਦੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਿੱਤ ਸਕਣ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਵਿਕਾਊ ਮਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਥਕੰਡੇ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ- ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਇੰਨੀ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਈ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਪਿੱਛੇ, ਸਭ ਜਾਇਜ਼ ਨਜਾਇਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ? ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ? ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕੱਠਪੁਤਲੀਆਂ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ? ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ..? ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਛੁਬੀਲ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਏ, ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ- ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਤੱਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ। ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਠਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਥੀਓ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨਾ- ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸੋਚੋ ਕਿ- ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਲਈ ਅਪਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚੇਗੀ? ਅਸੀਂ ਗਲੀ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕੱਠੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਨੂੰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਮਹੌਲ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਸੁਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਵੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਤਣਾਅ ਵਾਲੇ ਮਹੌਲ ਦਾ ਅਸਰ ਇੱਕ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਹੱਲੇ ਦੀ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ- ਗੁਪਤਾ, ਪੁਰੀ, ਬਹਿਲ, ਸ਼ਰਮਾ, ਵਰਮਾ, ਸਿੱਧੂ, ਬੈਂਸ, ਕੱਕੜ, ਗੁਲਾਟੀ..ਹਨ। ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੀਰਤਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਸਾਰੀ ਗਲੀ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ, ਹੁੰਮ ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ, ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਹੀ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਬਹਿਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰ ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਆਈ ਮੰਡਲੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਿਸਿਜ਼ ਬਹਿਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਰੇਵਾਲ ਮੈਡਮ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਗੁਟਕੇ ਤੋਂ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਗਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੋ ਰਹੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇ, ਮੈਂਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਮੈਂ ਮਾਈਕ ਫੜਕੇ ਸੰਗਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ-

ਤੂੰ ਹੀ ਰਾਮ ਹੈ ਤੂੰ ਰਹੀਮ ਹੈ, ਤੂੰ ਕਰੀਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਖੁਦਾ ਹੁਆ,

ਤੂੰ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਤੂੰ ਹੀ ਯਸੂ ਮਸੀਹ, ਹਰ ਨਾਮ ਮੇਂ ਤੂੰ ਸਮਾ ਰਹਾ।...

ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ। ਸੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਸਾਡੇ ਮੁਹੱਲੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਮਹੌਲ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡ, ਗਲੀ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ?

ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹ ਸੋਝੀ ਆ

ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਲੜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਲੜਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਖਮਿਆਜਾ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪਏਗਾ। ਜੇ ਧਰਨੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕੁੱਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਜੇ ਸੜਕਾਂ ਰੋਕਾਂਗੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਜਾਮ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਹੁਟਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ।

ਭਾਈ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। "ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ॥" ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਮਾਈ ਬਾਪ ਹੈ- ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਮ, ਅੱਲਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਗੌਡ..ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ- ਕੋਈ ਬਾਪੂ, ਕੋਈ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਕੋਈ ਪਾਪਾ, ਕੋਈ ਡੈਡ, ਕੋਈ ਬਾਊ ਜੀ..ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ 'ਫਾਦਰ' ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਬਾਪ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਨਾ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਏਗੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਸ਼ੇਅਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ-

ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ ਹੋਵੇਂ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਓ ਬੰਦੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੇਕ ਦਿਲੋਂ ਤੂੰ, ਬਣ ਸੱਚਾ ਇਨਸਾਨ ਓ ਬੰਦੇ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਾਂ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੁਖੌਟੇ ਪਹਿਨ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਧਰਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਧਰਮ ਸਾਨੂੰ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ, ਹਉਮੈਂ, ਈਰਖਾ ਸਾੜਾ ਜਾਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ, ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਗੂ ਹੀ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਬਣ

ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਹੀ, ਸਾਡੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਸਤਿਕ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ, ਰੱਬ ਦਾ ਭੈਅ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਤਦ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਰੱਬ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਹੈ- ਜੋ ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਦਾ ਹੈ- ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵੇਲੇ ਦਸ ਵਾਰ ਸੋਚਾਂਗੇ।

ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਖਬਾਰ ਜਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਕਾਗਜ਼, ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿਗ ਪੈਣਾ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ- "ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਹੁੰਦੀ।" ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਝੱਟ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਚੁੱਕ, ਝਾੜ, ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਾ ਲੈਣਾ। ਅੱਜ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿ- ਇਹਨਾਂ ਰੱਬੀ ਪੈਗਾਮ ਵਾਲੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਣ ਵਾਲੇ ਮੂਰਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਕਾਰੇ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ- ਕੀ ਰੱਬ ਦਾ ਭੈਅ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਥੇ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਣ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚਲੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਕਹਾਂਗੀ ਕਿ- "ਸਭੇ ਸਾਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ਤੂੰ ਕਿਸੈ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ॥" ਅਤੇ "ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ॥" ਦਾ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼, ਇਕੱਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੁੱਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਆਓ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰਾਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ!

ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ
403-404-1450
ਕੈਲਗਰੀ

ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ

ਲੱਥਣਾ ਨਹੀਂ ਰਿਣਸਾਥੋਂ.....

ਲੱਥਣਾ ਨਹੀਂ ਰਿਣਸਾਥੋਂ, ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਮਾਹੀ ਦਾ।
ਰੋਮ ਰੋਮ ਰਿਣੀ ਓਸ, ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ।

ਕਿਹੜਾ ਪੁੱਤ ਪਿਤਾ ਨੂੰ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਤੋਰਦਾ?
ਰੰਗਲੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ, ਕੌਣ ਹੱਥੀਂ ਖੋਰਦਾ?
ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਜੇ ਰਾਦੱਸੋ, ਕਿੱਥੋਂ ਹੈ ਲਿਆਈ ਦਾ?
ਲੱਥਣਾ.....

ਜੱਗ ਉਤੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀਆਂ, ਦਾਤਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰੀਆਂ।
ਹੱਸ ਹੱਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ, ਕੌਮ ਉਤੇ ਵਾਰੀਆਂ।
'ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਦਾਨੀ' ਕਿਤੇ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਹਾਈ ਦਾ
ਲੱਥਣਾ.....

ਆਪੇ ਗੁਰਚੇਲੇ ਵਾਲਾ, ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਗਿਆ।
ਇੱਕ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਸਵਾ, ਲੱਖ ਨਾਲ ਲੜਾ ਗਿਆ।
ਪੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ, ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਦਾ
ਲੱਥਣਾ.....

ਦੇਸ਼ 'ਚੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਵਾਲੇ, ਸੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ।
ਓਹਦੇ 'ਪੰਥ ਖਾਲਸੇ' ਰਾਹ, ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਮੋੜਿਆ।
ਵਾਰਸਰ ਬੰਸ ਕਿਵੇਂ, ਸੁਕਰਮ ਨਾਈ ਦਾ?
ਲੱਥਣਾ....

ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਲੇ, ਥੱਕਾ ਟੁੱਟਿਆ ਸਰੀਰਏ।
ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ 'ਚ 'ਦੀਸ਼', ਓਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰਏ।
ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ, ਗੀਤ ਕਿੱਦਾਂ ਗਾਈ ਦਾ?
ਲੱਥਣਾ.....

(ਛਪਰਹੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਰਘੀ ਦਾ ਸੂਰਜ' ਚੋਂ)
ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ
403-404-1450 ਕੈਲਗਰੀ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਕੁਮਾਰ

ਜੱਗ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ

ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਜੱਗ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ” ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਜੱਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਕਦੀ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜ ਵੀ ਜਾਓ ਜਾਂ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਓ ਤਾਂ ਵੀ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਤਾਂ ਇਸ ਜੱਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਗਮੀਆਂ, ਦੌਲਤਾਂ, ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਸਬੰਧ ਖਤਮ। ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਤਾ ਟੁੱਟਿਆ ਸਮਝੋ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਜੱਗ ਤੋਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਤਾ ਟੁੱਟਿਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, “ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਜਹਾਨ ਹੈ” ਜਾਂ “ਆਪ ਮਰੇ ਜੱਗ ਪਰਲੋ।” ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਮਰ ਗਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਭ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਮਦਦ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਗਏ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਿਫਰ ਹਨ। ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਖਤਮ, ਸਭ ਕੁਝ ਖਤਮ। ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਅਹੁਦੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਸਭ ਤੁੱਛ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨ

ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਧਾ ਸਕਦੇ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਾਹਦਾ? ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੰਦੇ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਉਹ ਥਾਂ ਅਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਬਰਿਤਸਤਾਨ ਅਤੇ ਮਸਾਣਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਬੰਦੇ ਜਾ ਵੱਸੇ ਹਨ। ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਵੀਰਾਨ ਦੇ ਵੀਰਾਨ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜੱਗ ਕੇਵਲ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲਾ ਹੈ, ਮਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਸਭ ਮਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਥਾਂ ਬੇਅਬਾਦ ਅਤੇ ਵੀਰਾਨ ਹੈ।

ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੀ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਕਦਮਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁੱਝਦਿਲ ਅਤੇ ਕਾਇਰ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਡਰ ਡਰ ਕੇ ਅਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜਿਉਣਾ ਸਿੱਖੋ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਅਮੁੱਲ ਦਾਤਾਂ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਮਾਨਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ

ਆਨੰਦਮਈ ਆਕਰਸ਼ਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਅਖਵਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ। ਸੇ ਜਦ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਦਾ ਹੋ ਆਪਣੇ ਜਿੰਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ ਰਹੋ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਮਟਕ ਕੇ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜੀਓ। ਜਿਸ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਓ, ਉਹ ਕੰਮ ਮੁਹੱ ਬੋਲੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਖਾਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਕਦੀ ਅੱਧਾ ਮਾਰ ਕੇ ਢੇਰੀ ਨਾ ਢਾਹੋ ਭਾਵ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ ਨਾ ਛੱਡੋ। ਹੌਸਲਾ ਰੱਖੋ। ਜਦ ਤੱਕ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਦ ਤੱਕ ਡਟੇ ਰਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਲਾ ਕੇਵਲ ਆਖਰੀ ਚਾਬੀ ਨਾਲ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੋ। ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਖ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਭ ਚਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਵਾ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਣਾ ਸਿੱਖੋ। ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਚਿਰਾਗ ਨਹੀਂ ਜੋ ਜਰਾ ਜਹੀ ਹਵਾ ਵਗੀ ਤੇ ਬੁੱਝ ਗਏ। ਤੁਸੀਂ ਰੋਸ਼ਨ ਮਿਨਾਰਾ ਬਣੋ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਤੁਫਾਨੀ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਸਭ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਲ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਆਪਣੇ ਬਲ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਉੱਪਰ ਉੱਠੋਗੇ ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਬਣੋਗੇ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ

ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਾਓ। ਯਾਦ ਕਰੋ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਜਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸੱਟ ਲਗਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਸੱਟ ਤੇ ਫੂਕ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, “ਘਬਰਾ ਨਾ ਬੇਟੇ, ਹੁਣੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।” ਮਾਂ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿੱਡੀ ਵਧੀਆਂ ਮਲੂਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਮਲੂਮ ਲਾਣਾ ਸਿੱਖੋ। ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖੋ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹੋ, ‘ਘਬਰਾ ਨਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ’ ਜਾਂ ‘ਘਬਰਾ ਨਾ, ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇਰੇ ਦਿਨ ਜਲਦੀ ਬਦਲਣਗੇ। ਜੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤਾਂ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ। ਹੌਸਲਾ ਰੱਖ, ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਦੁਬਾਰਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਲੈ। ਰੱਬ ਵੀ ਤੇਰਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਠਿਨ ਪਰਚਾ

ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਮਦਰਦੀ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਬੰਦੇ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਮਲੂਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡੋਰ ਫੜ ਕੇ ਉਹ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਘੁਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਤੋਂ ਹੌਸਲੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੰਬਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਰੋਇਆ ਅੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਕਦੀ ਪਰਾਈ ਆਸ ਨਾ ਰੱਖੋ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਬਲ ਤੇ ਜਿਉਣਾ ਸਿੱਖੋ। ਪਰਾਈ ਆਸ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣਾ ਬਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਗਾ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਮਦਦ ਲਓ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਮਝਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਦਵਾਰਾ ਜਾਂ ਪਰਚੀਆਂ

ਲੈ ਕਿ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮਦਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਇਸ ਲਈ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਛੱਡੋ। ਕਦੀ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਾ ਛੱਡੋ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗਏ ਕਿ ਗਏ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਉਮੀਦ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਡਾਕਟਰ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਵੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਾਪ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਆਸ

ਬਾਕੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੱਜਰੀ ਸਵੇਰ ਦਾ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰੋ। ਹਿੰਮਤ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਆਸ਼ਾ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੋ। ਜਿਵੇਂ ਗਹਿਰੇ ਤੋਂ ਗਹਿਰੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰਨ ਲਈ ਚਾਨਣ ਦੀ ਇਕ ਬਰੀਕ ਜਹੀ ਕਿਰਨ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਘੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਸ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ‘ਭੁੱਬਦੇ ਨੂੰ ਤਿਨਕੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ।’ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਗਹਿਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਠਾਠਾਂ ਮਰਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਕੜੀ ਦਾ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਫੱਟਾ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ। ਬੱਚੇ ਡਿੱਗ ਡਿੱਗ ਕੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਦੀ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਲ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਉੱਠਣਾ ਸਿੱਖੋ। ਇਨਸਾਨ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਸਿਆਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ।” ਇਸ ਤੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬਚਿਆ ਕੀ ਹੈ?” ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਕੇਵਲ, ਮੈਂ ਬਚਿਆ ਹਾਂ।” ਇਸ ਤੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਫਿਰ ਗਿਆ ਹੀ ਕੀ ਹੈ?” ਭਾਵ ਜੇ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾ ਲਵੇਂਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਦਾ ਹੋ ਤਾਂ ਸਭ ਦੌਲਤਾਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਰਾਜ ਫਿਰ ਤੋਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣੋ। ਕਦੀ ਨਾਂਹ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਢੁਕਣ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਘੁਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੋਗੇ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ:-
“ਪਿਛਲਾ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਵਾਈਆਂ ਤੇ ਵੀ

ਬਹੁਤ ਖਰਚਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦਾ ਕਲੇਮ ਮੈਨੂੰ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ। ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਮੈਂ ਹਸਪਤਲਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਕਾਰ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਗਈ। ਕਿਤਨੇ ਮਹੀਨੇ ਬੀਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲੇਮ ਮਿਲਿਆ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਝੂਠਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਮਸਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ।”

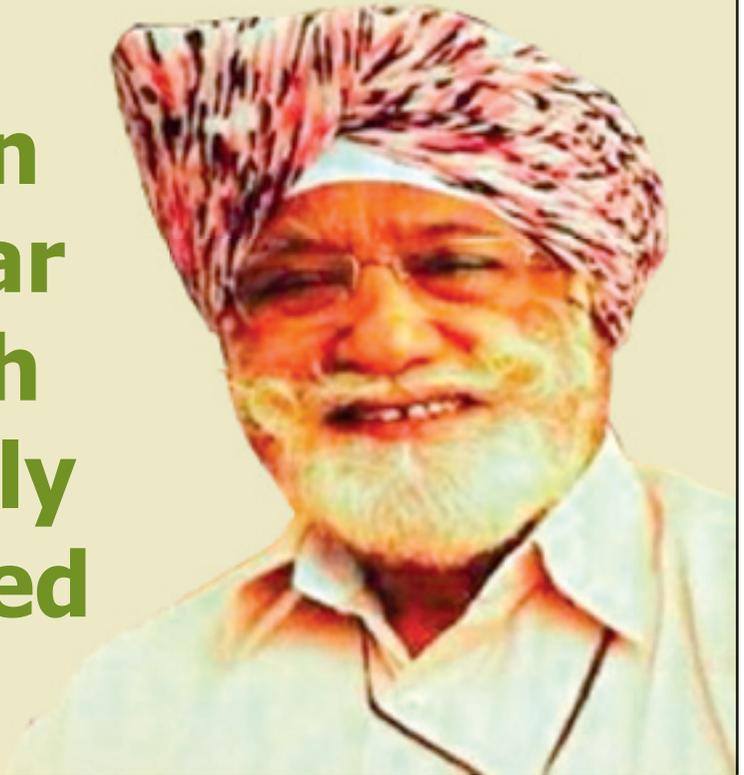
ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਂਹ ਪੱਖੀ ਹਨ। ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਹੀ ਸੋਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਗਲਾਸ ਅੱਧਾ ਖਾਲੀ ਜਾਂ ਅੱਧਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਜੇ ਕੋਈ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦਾ, “ਪਿਛਲਾ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਡਿੱਗੇ ਪਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਵਾਈਆਂ ਤੇ ਕਾਫੀ ਖਰਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਮੈਨੂੰ ਦਫਤਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕੋਈ ਆਰਥਕ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਹਸਪਤਲਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਕੱਢਣੇ ਪਏ ਪਰ ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੇਵਲ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਕਾਰ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਗਈ ਪਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਾਲ ਵਾਲ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਕਾਰ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਤੇ ਵੀ ਜੇ ਖਰਚਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬੀਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਝੂਠਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ।” ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਹਨੇਰਾ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਦਾ ਲੁੱਤਫ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਨਾਕਾਰਾ ਵਿਚਾਰ ਆਪਣੇ

ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦਾ ਢਿੱਡ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਪੈਸਾ ਕੇਵਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਸੇ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਲੋਕ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਪੈਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਅਰਥ ਹੈ। ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਬੇਅਰਥ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਜੱਗ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਅਧਿਆਇ ਐਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੱਲ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚੋਂ ਰੇਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੌਤ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ। ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਹੜਾ ਪਲ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਪਲ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਜੀਓ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਰੱਖੋ। ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਵਾਲਾ ਵਿਉਹਾਰ ਕਰੋ। ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖੋ। ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਮਤਲਬੀਪਨ ਛੱਡੋ। ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਤੇ ਸਦ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਓ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੇ ਕੰਮ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕੰਮ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ‘ਆਪ ਮਰੇ ਜੱਗ ਪਰਲੋ।’ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਵੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਕੁਮਾਰ
1183, ਫੇਜ਼-10, ਮੁਹਾਲੀ
ਮੋਬਾਇਲ : 094631-89432
098164-22335

**Our
Inspiration
Late. Sardar
Triloksingh
Maini Fondly
Remembered
By**

MAA

**MAINI AUTO
AGENCIES PVT.LTD.**

MAI

**MAINI AUTO
INCORPORATION.**

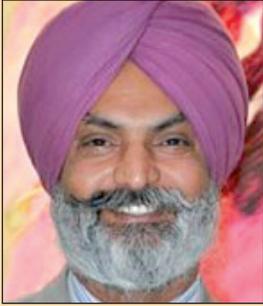
LEA

**HERITAGE
EXPORTS.**

LE

**LOK
ENTERPRISES**

Maini Towers, Near Gujarwadi Phata, S. No.61,Pune - Satara Road, Katraj Pune - 411046
Mob : 9860878889, 9860868788 Email : mainiautoagency@gmail.com

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜ਼ਫਰ

ਨਾਨਕ ਸਾਇਰ ਇਵ ਕਹਿਆ

ਪਿਛਲੇ 25-30 ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ, ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੁੱਛੀਏ ਕੀ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮਨੁੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਨਾਂਹ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦਵਾਈਆਂ, ਹਸਪਤਾਲਾਂ, ਨਰਸਿੰਗ ਹੋਮਾਂ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਵਪਾਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ-ਫੁੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤੋਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਨਮ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਚੌਰਸ ਮੇਜ਼ ਦੀਆਂ 4 ਨੁੱਕਰਾਂ (ਅੱਸੀਆਂ) ਸੁਖਾਵੀਆਂ ਨਾ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦੇਈਏ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤੋਂ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਨੁੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ 4 ਤੋਂ 8 ਨੁੱਕਰਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਥੇ ਤਾਂ 8 ਨੁੱਕਰਾਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੱਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ

ਨੁੱਕਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 16 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ 4 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਵ ਮੇਜ਼ ਗੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰ ਇਹ ਅਮਲ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਤਦ ਤੱਕ ਮੇਜ਼ ਦਾ ਆਕਾਰ ਘਟਦਾ ਘਟਦਾ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ (ਸੁੱਖ) ਲਈ ਜੋ ਰਸਤਾ ਫੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਵਿਕਾਸ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਮੁੱਕਾ ਲੈਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। 'ਵਿਕਾਸ' ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੰਘਣਾ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜਕੜ ਪਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ:

ਮਛਲੀ ਜਾਲੁ ਨ ਜਾਣਿਆ ਸਰੁ ਖਾਰਾ ਅਸਗਾਹੁ ॥
 ਅਤਿ ਸਿਆਣੀ ਸੋਹਣੀ ਕਿਉ ਕੀਤੇ ਵੇਸਾਹੁ ॥
 ਕੀਤੇ ਕਾਰਣਿ ਪਾਕੜੀ ਕਾਲੁ ਨ ਟਲੈ ਸਿਰਾਹੁ ॥
 ਭਾਈ ਰੇ ਇਉ ਸਿਰਿ ਜਾਣਹੁ ਕਾਲੁ ॥
 ਜਿਉ ਮਛੀ ਤਿਉ ਮਾਣਸਾ ਪਵੈ ਅਚਿੰਤਾ ਜਾਲੁ ॥ (55)
 ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਆਪਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਣਦਿਸਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਛਟਪਟਾ ਰਿਹਾ, ਕੁਰਲਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕੁਮਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਲ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਿਰ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਲ ਤੋਂ

ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਲਈ ਜੋ ਰੋਸ਼ਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਪਲਭਦ ਹੈ ਓਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ 'ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਾਰਥਕ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਹਰ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਰਿਸਪਾਂਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਸਥਾਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਿਸਪੌਂਸ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਅਗਲਾ ਰਸਤਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਏਕਾ ਸੁਰਤਿ ਜੇਤੇ ਹੈ ਜੀਅ ॥

ਸੁਰਤਿ ਵਿਹੁਣਾ ਕੋਇ ਨ ਕੀਅ॥
ਜੇਹੀ ਸੁਰਤਿ ਤੇਹਾ ਤਿਨ ਰਾਹੁ॥
ਲੇਖਾ ਇਕੋ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ॥ (25)

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਹੈ, ਦੁੱਖਾਂ (ਮਸਲਿਆਂ) ਤੋਂ ਸੁੱਖਾਂ (ਸਾਧਨਾ, ਸਹੂਲਤਾਂ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੁੱਖਾਂ, ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਅਣਚਾਹੇ ਦੁੱਖਾਂ, ਤਕਲੀਫਾਂ, ਥਕਾਵਟਾਂ, ਤਣਾਓ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਸਥਿਤੀ 'ਚੋਂ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ:

ਦੁਖ ਤਿਸੈ ਪਹਿ ਆਖੀਅਹਿ ਸੁਖ ਜਿਸੈ ਹੀ ਪਾਸਿ॥ (16)

ਜਿਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਹੁਣ ਅੱਪੜਿਆ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪਿਛਲੀਆਂ 5 ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਸੋਹਲਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ 'ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ' ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਨਾਲੇ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੂਤਰਬੱਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੈਰੀਂ ਗਾਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਬੇਅੰਤਤਾ, ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਜੀਵਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵੰਨਸੁਵੰਤਾ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ:

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵਿਚਾਰੁ॥

ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰੁ॥ (3)

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ (8)

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ॥

ਪੂਪੁ ਮਲਆਨਲੋ ਪਵਣੁ ਚਵਰੇ ਕਰੇ ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੂਲੰਤ ਜੋਤੀ॥ (13)

ਖਾਣੀ ਬਾਣੀ ਤੇਰੀਆ ਦੇਹਿ ਜੀਆ ਆਧਾਰੋ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਸਚਿ ਨਿਬੋੜਨਹਾਰੋ॥ (580)

ਜਹ ਜਹ ਦੇਖਾ ਤਹ ਜੋਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਤੇਰਾ ਰੂਪੁ ਕਿਨੇਹਾ॥

ਇਕਤੁ ਰੂਪਿ ਫਿਰਹਿ ਪਰਛੰਨਾ ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ॥

(596)

ਕੁਦਰਤਿ ਦੇਖਿ ਰਹੇ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥

ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਸਭੁ ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਛਾਨਿਆ॥ (1043)

ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਮਾਢੇ (ਪਦਾਰਥ) ਅਤੇ ਊਰਜਾ (ਜਾਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਣ) ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਕਾਰਟੇਜ਼ਨੀ ਨਿਖੇੜ ਕਾਰਨ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੇਜਾਨ ਅਤੇ ਵਿਯੋਗਿਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਬੇਜਾਨ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਦੇ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਅੰਕ ਵਾਂਗ ਤਸਵਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਸਤੂ/ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਜੋੜ। ਅਜਿਹੀ ਮਕਾਨਕੀ ਸਮਝ ਹੀ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਨਿਊਟਨ ਦੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਮਕੈਨਿਕਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ, ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ, ਪਾਲਣਹਾਰਤਾ, ਇਕਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਬਲਿਹਾਰਤਾ

ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਰਤੇ ਦੀ ਖੇਡ ਮੰਨਿਆਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਤੇ ਦਾ ਆਪਾ ਵੀ ਕਿਹਾ:

ਰੂਖਿ ਬਿਰਖਿ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਾਹਰਿ ਸੋਇ॥ (223)

ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ॥

ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ॥ (469)

ਆਪੇ ਭਵਰਾ ਫੂਲ ਬੋਲਿ॥ ਆਪੇ ਸੰਗਤਿ ਮੀਤ ਮੇਲਿ॥

ਐਸੀ ਭਵਰਾ ਬਾਸੁ ਲੇ॥ ਤਰਵਰ ਫੂਲੇ ਬਨ ਹਰੇ॥ (1190)

ਬਾਬੇ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੰਨਿਆਂ ਸੀ: ਸਾਚੇ ਤੇ ਪਵਨਾ ਭਇਆ ਪਵਨੈ ਤੇ ਜਲੁ ਹੋਇ॥

ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ॥ (19)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਿਊਟਨ ਨੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਅਚੱਲ ਸਪੇਸ ਵਜੋਂ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਕੁਦਰਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਭਾਵ ਕਰਤੇ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ। ਮਾਢੇ ਨੂੰ ਅਮਰ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਅਜਿਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕੇਵਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮਰਵੇਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਕਾਸੇ ਨੂੰ ਖੰਡ-ਖੰਡ ਕਰਕੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸਨਅਤੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਤਾਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੌੜਨ ਲੱਗਾ ਪਰ ਕੁਦਰਤ, ਵਾਤਾਵਰਣ, ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਖਤਰਨਾਕ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਨੁੱਖ ਲਈ 'ਮੈਂ', 'ਕੁਦਰਤ' ਅਤੇ 'ਰੱਬ' ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲਹਿਦਾ ਅਲਹਿਦਾ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਨਸਲਾਂ, ਕੌਮਾਂ, ਫਿਰਕਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੱਟੜ ਵੰਡ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਕੁਦਰਤ, ਧਰਤੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਬੇਜਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅੰਗ ਸਮਝਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋੜ ਲੱਗੀ। ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਨਾਫਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ 'ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ' ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਸਨਅਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੇਵਾ, ਤਿਆਗ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਹਮਦਰਦੀ, ਸਬਰ, ਦਾਨ, ਮੁਹੱਬਤ, ਮਮਤਾ ਆਦਿ ਲਈ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲਾਲਚ, ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਚਾਪਲੂਸੀ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਮੁਕਾਬਲੇਬਾਜ਼ੀ, ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਮੱਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਈ। ਦਰਿਆ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ 'ਪਾਣੀ ਜੀਓ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਲਈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਹਨ, ਸਨਅਤੀ ਬਚ-ਖੁਚ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੇ ਕੁੜਾਦਾਨ ਬਣ ਗਏ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਵਧਾਉਣ

ਵਾਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਾਹੇਵੰਦ' ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨਤੀ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਵਾਲੇ ਤਾਰੇ ਬੇਜਾਨ ਪੱਥਰ, ਚਟਾਨਾਂ ਤੇ ਟੋਏ-ਟਿੱਬੇ ਬਣ ਗਏ।

ਕਾਰਟੇਜ਼ਨੀ ਨਿਖੇੜਵਾਦ ਅਤੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਮਕੈਨਿਕਸ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਠੱਲ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਦ ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਦਾ (ਪਦਾਰਥ) ਅਤੇ ਊਰਜਾ (ਸ਼ਕਤੀ) ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਊਰਜਾ ਮਾਦੇ ਵਿਚ ਵਟ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮਾਦਾ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਵਲੀਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਐਕਸਰੇਅਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵਟੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਦਾ ਅਮਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਤੱਤ (ਐਲੀਮੈਂਟਸ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਵਟ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਕਾਰਟੇਜ਼ਨੀ ਨਿਖੇੜਵਾਦੀ ਖਾਸੇ ਅਤੇ ਨਿਊਟਨ ਦੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਮਕੈਨਿਕਸ ਵਾਲੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਵਿੱਥ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੁਰ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਨਿਊਟਨ ਨੇ ਗਰੂਤਾ ਅਤੇ ਗਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਭਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿੱਗਰ ਵਸਤੂਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹੇ ਜੋ ਅਣਗਿਣਤ ਅਣੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੋਣ। ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ (ਕੁਦਰਤ) ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋਈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗਾ। ਰੁਦਰਫੋਰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤੱਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹਲਕੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਗ੍ਰਹਿ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ:

ਜੋ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਿ ਖੰਡਿ ਸੋ ਜਾਣਹੁ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਹੁ ਸਬਦਿ ਪਛਾਣਹੁ॥ (1041)

ਫਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਣਾਂ (ਪ੍ਰੋਟਾਨ ਅਤੇ ਨਿਊਟ੍ਰਾਨ) ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਜ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਕੁੱਲ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੂਲ ਕਣਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝ 1930 ਤੱਕ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1935 ਤੱਕ 6 ਕਿਸਮ ਦੇ ਮੂਲ ਕਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਸੰਨ 1955 ਤੱਕ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਕੇ 18 ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੂਲ ਕਣ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਣ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ-ਟੁੱਟਦੇ ਅਤੇ ਵਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮਾਦੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ (ਪਤਾਲ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਬਾਹਰੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਜਿੰਨੀ ਬੇਅੰਤਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਸਨ:

ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ॥ (5)

ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਸਥਾਈ ਜਾਂ ਇਕ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਹ ਕਦੀ ਮਾਦੀ ਕਣ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੀ ਊਰਜਾਈ ਤਰੰਗ ਵਾਂਗ:

ਗੁਪਤੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ਬੈਸਾ ਲੋਕੁ ਰਾਖੈ ਭਾਉ॥ (14)

ਕੁਅੰਟਮ ਥਿਊਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨ ਦਾ ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਵਰਤਾਰਾ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਅਮਰ ਹੋਂਦ ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਵਾਪਰਨ

ਵਾਲੇ' ਅਤੇ 'ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ' ਦਰਮਿਆਨ ਅਮਰ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਬਾਤ ਪਾਈ ਸੀ:

ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ ਜਿਵ ਤਿਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ॥

(6)

ਦਇਆ ਦਾਨੁ ਦਇਆਲੁ ਤੂ ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖਣਹਾਰੁ॥ (934)
ਤੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਕਿਛੁ ਨ ਹੋਇ॥

ਤੂ ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖਹਿ ਜਾਣਹਿ ਸੋਇ॥ (1125)

ਆਇਨਸਟਾਈਨ ਮੁਤਾਬਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਅੰਦਰਲੇ ਕਿਸੇ ਕਣ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ, ਸਥਿਤੀ, ਗਤੀ, ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਕਣਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਖਰਿਆ ਕੇ ਦੇਖਣ ਜਾਂ ਗਿਣਨ-ਮਿਣਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂੰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਕਤੀ-ਕਣ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਕਾਰ ਜਾਂ ਵਜ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਜੋੜ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਸਰਬ ਜੋਤਿ ਰੂਪੁ ਤੇਰਾ ਦੇਖਿਆ ਸਗਲ ਭਵਨ ਤੇਰੀ ਮਾਇਆ॥
ਰਾਰੈ ਰੂਪਿ ਨਿਰਾਲਮੁ ਬੈਠਾ ਨਦਰਿ ਕਰੈ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ॥

(351)

ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ
ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ॥ (469)

ਸਭ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਇ॥

ਤਿਸ ਕੈ ਚਾਨਣਿ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ॥ (663)

ਜੋਤਿ ਸਬਾਇਤੀਏ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰੇ ਰਾਮ॥

ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਅਲਖ ਅਪਾਰੇ ਰਾਮ॥ (843)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰੌੜਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੱਖ ਵੱਖ, ਵਸਤਾਂ, ਜੀਵਾਂ, ਧਰਤੀਆਂ, ਅਸਮਾਨਾਂ, ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਵਰਤਾਰਿਆਂ, ਸਰਗਰਮੀਆਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਹਿਸਾਬੀ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਸ ਅਪੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਭਾਵ ਕਾਰਟੇਜ਼ੀਅਨ ਨਿਖੇੜਵਾਦ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਬੰਧੀ ਨਿਊਟਨੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਆਪ ਹੀ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਥਰਮੋਡਾਈਨਾਮਿਕਸ ਵਿਚ ਐਨਟ੍ਰੋਪੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਲਗਾਤਾਰ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਇਕ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਸੁੰਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ ਹੋਏ ਵੱਡੇ ਧਮਾਕੇ (ਬਿੱਗ ਬੈਂਗ) ਨਾਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਫਿਰ ਸੁੰਗੜਨ ਲੱਗੇਗਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ ਸਿਮਟ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਗੇੜ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ:

ਅਲਾਹੁ ਅਲਖੁ ਅਗੰਮੁ ਕਾਦਰੁ ਕਰਣੁਹਾਰੁ ਕਰੀਮੁ॥

ਸਭ ਦੁਨੀ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਮੁਕਾਮੁ ਏਕੁ ਰਹੀਮੁ॥

ਮੁਕਾਮੁ ਤਿਸ ਨੇ ਆਖੀਐ ਜਿਸੁ ਸਿਸਿ ਨ ਹੋਵੀ ਲੇਖੁ॥

ਅਸਮਾਨੁ ਧਰਤੀ ਚਲਸੀ ਮੁਕਾਮੁ ਓਹੀ ਏਕੁ॥

ਦਿਨ ਰਵਿ ਚਲੈ ਨਿਸਿ ਸਸਿ ਚਲੈ ਤਾਰਿਕਾ ਲਖ ਪਲੋਇ॥

ਮੁਕਾਮ ਓਹੀ ਏਕੁ ਹੈ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਬੁਗੋਇ ॥ (64)

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਵਿਯੋਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਉੱਪਰੋਕਤ ਯਾਤਰਾ ਕਾਰਨ ਸਾਡਾ ਜਿਉਣਾਂ, ਸੋਚਣਾ, ਵਿਚਰਨਾ, ਵਿਗਸਣਾ, ਜਾਨਣਾ, ਮਾਨਣਾ, ਚਾਹੁਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਮੈਂ ਸਮੁੱਚੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਖਿਆਨ 'ਚ ਪੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਦਾਹਰਨ ਮਾਤਰ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਪੰਨੇ (19 ਤੋਂ 21) ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਪੱਕ ਚੁੱਕੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਨਾਨਕ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਤਨ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਮੰਨ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨੁਸਾਰ:

ਤਨੁ ਸੂਚਾ ਸੋ ਆਖੀਐ ਜਿਸੁ ਮਹਿ ਸਾਚਾ ਨਾਉ ॥

ਭੈ ਸਚਿ ਰਾਤੀ ਦੇਹੁਰੀ ਜਿਹਵਾ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ॥ (19)

ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ ਭੁੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਤਨ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਤਨੁ ਜਲਿ ਬਲਿ ਮਾਟੀ ਭਇਆ ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਮਨੁਰੁ ॥

(19)

ਫਿਰ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੇਕ ਤੋਂ ਬਚਾਈਏ ਕਿਵੇਂ? ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸੰਤੋਖ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

ਇਹੁ ਮਨੁ ਸਾਚਿ ਸੰਤੋਖਿਆ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਤਿਸੁ ਮਾਹਿ ॥ (19)

ਪਰ ਸੰਤੋਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ

ਉਦਮੀ ਨਾ ਹੋਈਏ:

ਸੁਣਿ ਮਨ ਮਿਤ੍ਰੁ ਪਿਆਰਿਆ ਮਿਲੁ ਵੇਲਾ ਹੈ ਏਹੁ ॥

ਜਬ ਲਗੁ ਜੋਬਨਿ ਸਾਸੁ ਹੈ ਤਬ ਲਗੁ ਇਹੁ ਤਨੁ ਦੇਹੁ ॥

ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਈ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਤਨੁ ਖੇਹੁ ॥ (20)

ਪਰ ਉਦਮੀ ਜਾਂ ਗੁਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਧੰਦ ਪਿੱਟਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ :

ਐਥੈ ਧੰਧੁ ਪਿਟਾਈਐ ਸਚੁ ਲਿਖਤੁ ਪਰਵਾਨੁ ॥ (21)

ਉਦਮ ਤੇ ਕਾਰਜ ਓਹੀ ਭਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਹਊਮੇ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੋਵੇ:

ਹਿੰਸਾ ਹਉਮੈ ਗਤੁ ਗਏ ਨਾਹੀ ਸਹਸਾ ਸੋਗੁ ॥ (21)

ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੋਣ ਦੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ, ਖਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਦੇਖ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਨਜਿੱਠ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਸਮਾਜਕ ਨਾਬਰਾਬਰੀ, ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਆਦਿ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਤੀਰਿਆਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ, ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ, ਅਡੰਬਰਾਂ, ਦਿਖਾਵਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਕੇ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜ਼ਫ਼ਰ
#28, ਬਸੰਤ ਵਿਹਾਰ, ਜਵੱਦੀ,
ਲੁਧਿਆਣਾ-141013
ਫੋ. 096461-18209

हिन्दी

Hindi
section

~@mZr AnX XpUqJgJnV {ZananY,
 gOjR Anp gXnlMnar gY/nA AE`nMna
 H\$aVm h& XiganH\$A{hV H\$aVm h& Jie\$
 Or ZoXp>H\$no{H\$gr Y_@OmV-nmV
 ^k^nd H\$s gr_m-ad m_|n[a^nfV
 Zht {H\$`maE`w CgH0 XpH\$`nH\$no
 Xd Cgog_yc Zi>H\$aZoH\$s ~nV H\$hr
 h& B{Vhng_|Jie Jn6-YXqgh Or EH\$
 aUZr{V-H0ec`nOm am>{Z_n6m am>
 CpM H\$, _mzd Ed\$ _mzdr` _je` nH0
 g0j H\$ Anp gdhd E`nwr_hnE_m-gY
 H0 e\$N_|a>>nV h&

Jie Jn6-YXqgh Or H0 g_`cnd
 Y_@H0_yc nden H\$no^cH\$a ~n0
 Ed\$Z{Oud H\$`P\$S`p ar{V{adnOnpAnp
 _V-_Vn6/an6_|CcPohE W& CZH0
 ~rM D\$M-ZrM Anp ^k^nd H\$s Xrdna|
 I Sx hmoJB@Wt, ^nB@namg_ma hmo
 Mh\$SnWn& Egr n[apriW{V_|Jie Or Zo
 cndH\$E`nU Ed\$scndH\$`c ^ndZmH0
 {cE AnZodMnJaH\$`SVZ go_mzdVm
 H\$noH0D_|aI VohE i`{°\$H\$no"AH\$nc
 nE'f' H\$s eaU_|coOnH\$a CgoAnZr
 An6/ah\$e°\$ H\$noC^naZoAnp ao,
 gdm E`nU, gXnlMna Ogo_mzdr` JnUn
 H\$noOrdZ_|YnaU H\$aZo`n6 ~Zm n&
 ndaj mH0 {cE gXmgdXmVi na ahZoH0
 {cE eonH\$no_hIdnU`Ed\$Andi`H\$`
 mzMAnp "I mcgm n6V" ~Zm n& "I mcgm
 n6V" ~Zm n& "I mcgm H\$mg0Z BZH\$s
 A^Ynd^gm_nOH\$`g0MZmh&

Zndf@H\$s C_«_|{nVmH\$noY_@H\$s
 aj mh0/w~{cXnZ H0 {cE a{aV H\$aZo
 dnc0 AnZognh~OnXnH\$noY_@Anp
 ndn^_mZ h0wOPZoH0 {cE gH\$na
 XZodnc0 XrZ-hrZ ^ndZmgoJnV
 VEH\$ncrZ OZ_mZg_|OmV H\$ne\$
 \H\$Zodnc0Anp nd`shnV_|e0 c0H\$a
 X_ZH\$na`n6n6oH\$anZodncogngr
 Ed\$AcnH\$H\$ H\$no nH0 {cE Jie Or
 gXd n_aUr` ahJ& B{Vhng gmj r h;
 {H\$ Jie Or Zo_mzdr` _je` Ed\$`n6m
 H\$noOr{dV aI ZoH0 {cE AnZoanU hr
 Zht ~peH\$ AnZmgdhd gadg(dE)
 Y`nVn6a H\$a {X`n& BZH\$mi`{°\$Ed Ed\$
 qMVZ-^°\$ H0 g_Yd` goAn6/an6/
 ahn& Bg g_Yd` H\$no`ndhn6aH\$ en
 XZoh0/wH\$s B{YhnZo" I mcgm H\$mg0Z
 {H\$ n& "I mcgm H\$no^naVi` OrdZ-
 _je` n6goni>H\$a CgocndH\$-H\$e`nU
 VWmOZ{hV_|g_{n6 hnZoEd\$g_nV
 AanOH\$Vm AY`m Anp enU H0
 {de0 EH\$O0>hnZoH\$s {XemXr Anp
 anUr_m H0 H\$e`nU-^nd H0 {cE Cgo
 Jie Or ZoAnZmnden {X`m-

खालसा मेरो रुप है खास ।
 खालसे महि ह्यौ करो निवास ॥
 BgH0 gmV hr AknZ H0 A\$H\$na
 _|^0H\$Vr h6@Z~E Ed\$e{Wc hmo
 ahr OZVmH0 gm_nOH\$ OrdZ H\$no
 i`dprVW H\$aZoh0/w_V-_Vn6/an6
 H\$`P\$S`>_fVn6Om M_EH\$na aXe2

AnX ~mznMnanp Anp e{T>na\$amAnp H\$no
 nni>Ed\$H\$Sna{danV {H\$`m& -

मत-मतांतरों का खंडन

VEH\$ncrZ g_nO Anp OZVmAZbH\$
 _V-_Vn6/an6_|CcPr h6@Wr & H\$ht
 d6UdnH\$no~nc~ncmVnVnH\$ht edn
 H\$noAnp H\$hr en°\$nH\$no & H\$ht am_H\$
 nOm H\$ht H\$UcrcmAnp H\$ht {g0n-
 ZnVnH\$s`nol gmYzmH\$noY_@H\$nmZm
 {X`mOmahmWm & EH\$ {ZanH\$na na_nE`
 H\$ Agr_Ed\$gfr ^°\$H\$no_mVn6>
 ~Sabi`H\$ nOmVWmAnanYzmgo
 AdE0 hmo`mWm & Bgr gE` H\$no
 gH0VW H\$aVohE Jie Jn6-YXqgh Or Zo
 {cI mhj -

जिनि जिनि तनिक सिद्धि को पायो ।
 तिन बिन अपनी राह जलायो ।
 परमेसर न किनहू पहचाना ।
 मम उचारते भयो दिवाना ॥
 परम तत किनहू न पछाना ।
 आप आप भीतरि उरझाना ॥

AWn6 {Og-{Og gY, nra-np6\$a
 ZoWn6`gr ^r {g{0 anE`n H\$s CgZo
 AnZmAcJ n6V ~Zm{c`m na_0da
 H\$no{H\$gr Zo^r Zht nhMnzM&

मूर्ति-पूजा का विरोध

_V-_Vn6/an6_|CcPohE cnd
 _fVn6n6m_c{d6dng aI VoW& do_fVn6n6
 H0 AmJoZV_nVH\$ hmoah|WoS`nH\$

CZH\$\$_n\`Vm{H\$ doAnZo^ndcnd\$ _
à^w(na_nē_m) H\$nohr àUm_ H\$a ahoh&
g\`_ H\$no^cndH\$a nWc H\$noJkU H\$aZo
H\$`h àH\$V Jie Or H\$ N{i>_|Anē_m
H\$noCPV H\$aZoH\$ Ang mAdP{V H\$
Anp coOmZodncr nO{V Wr Bgr{cE
_fVn)OH\$H\$ H\$QwAncnMzmH\$aVohf
H\$hmh; -

ताहि पछानत है न महापसु,
जाको प्रतापु तिहू पुर माहीं ॥
पूजत है परमेसर कै,
जिहकें परसै परलोक पराही ॥
पाप करो परमारथ कै,
जिह पापन ते अति पाप लजाही ॥
पाई परो परमेसर के धड,
पाहन में परमेसन नाही ॥

कर्मकांड का विरोध

_fVn)OmH\$ gnV hr V\$ - _
VrWnVnZ, AZnZ AnX {d{dY
àH\$na H\$ H\$ P\$H\$H\$^r Jie Or Zo
H\$S{danV {H\$ m} S`n{H\$`o_Zi`
H\$noA\$Y{d{dng, hR\$X{VmA
g\$H\$U^ZnM\$ go P\$H\$anZmMnhVo
Wo& VEH\$ncrZ OZVmH\$\$_n\`VmWr
{H\$ H\$ P\$H\$>gohr nnn H\$nzne hnb/m
h& Eogr _mZ{gH\$VmH\$ H\$naU OZVm
dnV{dH\$ Y`goXp hnbH\$a Anē_{d{dng
I n/r Omahr Wr & Jie Or Zo`o\$ H\$
AnZoAnp na_nē_mH\$~rM g_ná hnb/o
Omaho{d{dng H\$noWZOnV/ H\$aZoH\$
g\`c à`ng {H\$ mAnp nni>H\$hm -

लिखं जंत्र थाके पढं मंत्र हारे ।
करे काल ते अंत लै के बिचारे ॥
कितिओ तंत्र साथ जु जनम बितायो ।
भए फोकट काज एकन आयो ॥

AWn\$ O\$ {cI ZodmcoW\$ JE, _
nTzodmcohma JE, OY`go`ē`wn`V
{dMna hr H\$aVoaho& {H\$VZohr V\$ {gO
{H\$E, B\$ht _|OrdZ {-Vm{X`n& dog~
i`W\$noJE & BZ_|goEH\$^r H\$m_Zht
Am m& Bgr g\$^`_|Jie Or Zo`h`^r

H\$hmh; -

किसे नास मूंदे भय ब्रह्मचारी ।
किते कष्ट कण्ठी जटा सीस धारी ॥
किते चीर कानं जुगीस कहायं ।
सर्वे फोकट धरम कामं न आयं ॥

AWn\$ AZb\$H\$ZoZn{gH\$m`_H\$a
g_nY`necJnB`OrdZn`V`~M`H\$m
nncZ {H\$ m& Jco_|H\$R`YnaU H\$,
{ga na OOnO>aI o H\$nz {MadnH\$a
`n/ranO`~Zo& g~i`W\$noJE & BZ_|
goA\$Y`g`_ H\$no^r H\$m_Zht Am m&
dnVW...VEH\$ncrZ g_nO H\$mVrW`
`m mVWmVrWnZnZ_|{def {d{dng
ahm& VrWnVnZ na AZndi`H\$
ahr S`n{H\$ BZ H\$ P\$H\$Ed\$^`n`c
CcPH\$a OZVmnd`\$H\$noAe`\$ Anp
{XenhrZ H\$a hr Wr & Eogr pñWVr_|
Y`H\$ dnV{dH\$ nden H\$noWZ...nVnV
H\$aZohV/wie Jn~YXqgh Or Zo
é{TnaH\$a AZnZnH\$m{Z.g\$H\$m {danV
{H\$ mAnp nni>H\$hm -

फोकट धर्म जिते जग करहीं ॥
नरककुंड भीतर ते परहीं ॥

AWn\$ g\$H\$ma _|{OVZo^r Y`H\$
Zm_na i`W\$noDmnO`Vr`n{H\$m{ZdnV
H\$a|o dog^r ZaH\$ H\$S>_|OnEJo&

पाखंडों का विरोध

VEH\$ncrZ cndnH\$ YnaUm{H\$ {def
de YnaU H\$aZodncog\$ _hne`mhnb/ohc
& AnZr Bgr YnaUmH\$ H\$naU nml \$S>n
goR>oOmVohohc& EgoeYnar Txpjr
dngZmAnp_|{cá ahVohc& BVZmhr
Zht`nVH\$ na M\$Z H\$mOxH\$m cJnH\$a,
Jco_|ncmYnaU H\$a ~k-nZr hnbZo
H\$ndn\$ H\$aVoh& eara na aml H\$m
cm H\$a ^ncr-^ncr OZVmH\$noW`>
H\$aVohcAnp P\$g`g_nY`cJnVohc& Ego
nml \$S>n-TxpJ`n{H\$no`\$H\$aVohf Jie
Or ZoH\$hmh; -

जे जे भेख सु तन में धरे ॥
ते प्रभु कछुं कै न विचारे ॥

समझ लेहू सब जन मन माहीं ॥
डिम्भन में परमेसुर नाहीं ॥
जीवन चलत जगत का काजा ॥
स्वांग देखि करि पूजत राजा ॥
भेख दिखाई जगत को ॥
लागत को बसि कीन ॥

अंत काल काती कटिओ ॥
वासु नरक मो लीन

AWn\$ Oni`{\$nml \$:nY{H\$`n
H\$màXeZ H\$aVohc C\$H|nacnH\$`_|
_fP\$Zht {`cVr & `U{n CZH\$ nml \$:no
H\$mndn\$ Xd H\$a anOm^r CZH\$ nOm
H\$aZocJVohc CZH\$ de _|hmoOmVohc
qH\$VwA\$V...doH\$nc H\$ H\$Mr goH\$Q>
H\$a ZaH\$ _|dng H\$aVohc& Bgr{cE Jie
Or Zo_Zi` H\$no`fVn)Om H\$ P\$H\$>
nml \$:nY{V{d{Y`n{gohOah\$a
AH\$ncnef goO&ZoH\$mCnXe Xvohc
S`n{H\$ H\$dc na_nē_mhr A\$YH\$nc_|
ghmi H\$ hnb/mh; -

क्यों न जपो तां को तुम भाई ॥
अंतकाल जो होई सहाई ॥
फोकट धर्म लखो कर भरमा ।
इनते सरत न कोई करमा ॥

गुरु की आवश्यकता

_Zi` H\$ AnU`nē`H\$ CP{V H\$
{cE Jie Jn~YXqgh Or ZoJie H\$
ghmi VmAnp Andi`H\$Vmna`c {X`m
h; VVmJie Ed\$na_nē_mH\$noEH\$ _mZm
h; & Jie na_nē_m_|Cgr àH\$na ahVmh;
{Og àH\$na Oc goCEnP Va\$| Oc _|
ahVr h; & V^r Vno -

जे जे गुरु चरनन रत हवै है ॥
तिन को कष्ट न देखत पै हैं ॥
रिद्धि सिद्धि तिनके ग्रह मांही ॥
पाप ताप छवै सकै न छाकी ॥
तिह मलेच्छ छवै है नहीं छाहां ॥
अष्ट सिद्धि हेवै है घर माहां ॥
हास करत जो उद्यम उठे है ॥
नवों निधि तिन के घर ऐ हैं ॥

AWnV Jie H\$ eaU _cAnZolncm
 i`{°\$ Vnn Anp nnn go_@H\$ hnoOm/mh;
 & V\$UnE± dngZnE±enV/ hnoOm/vr hc&
 g\$nf, Y_°knZ AnX JW OmV/ hno/v
 hc& e`vH\$AnH\$ _U ^r Cg na {Zi`\$c
 hnoOm/mh; & _cAN>^r CgH\$ naN`B©
 H\$noNyZht nmVo& XnV/no_ | gaej V {OYhm
 H\$ ^neV na_nE_mCgo{dnXnAnpgo
 gaej V aI Vmh; & dh {Z`Y` n{g{O` n
 H\$nrndm_r ~Z Om/mh; Anp A/V...ndJ©
 _ | dng H\$aZoH\$A{YH\$nar hnoOm/mh; &
 BgàH\$na Jie JnV-YXqgh Or Zo
 `vrZ g\$` n{Anp AnS\$-anpH\$noXp
 H\$aZoVWmY_@H\$noOrdZ _| CVnaZohVw

OZ_nZg H\$noAnV` nE`_H\$ Ed\$gm_n{OH\$
 N`i± àXnZ H\$ & Bg N{i>nV H\$no
 i`ndhnjaH\$ YanVc na ghO ^rfm_ |
 BVZmì mnH\$, i`ndhnjaH\$ Ed\$aaUnàX
 ~Zm m{H\$ OZVmZoCgo~S± ghOVm
 goAnE_gnV H\$a {c`m& AnO ^r`h
 Y_°Anp g_nO H\$ AnVWmV _p` n{H\$no
 gaej V aI ZoH\$ {cE AE`ndr` H\$ Ed\$
 àng\$JH\$ h; & _nZd-_nZd H\$ à{V_ \$c
 Ed\$H\$` nU H\$ ^kdZmH\$naH\$ne nV\$
 h; & AnO gnVXn` H\$Vm OmVr` VmEd\$
 AnV\$dnX H\$ _nhnc_ | Y_°WmZm
 hVwXE` n{Anp AE` nMja` n{goOPVo
 hE g\$ _hnmef H\$ {dMna VWmH\$ni` ©

^naVdm`g` n{H\$noEH\$VmH\$ gV _| ~nV/Zo
 H\$ {cE {Xem{ZX}e H\$aVohE_hIdntJ©
 `nVXnZ XogH\$Vohc& OZ_nZg H\$mnV
 Ancn{H\$V H\$a gH\$Vohc&

शब्द-अर्थ विश्लेषण

- ੧) ਅਕਾਲ ਪੁਰੁਖ
- ੨) ਖਾਲਸਾ

अकाल पुरुष

Jie JnV-YXqgh Or ZoH\$nc H\$no
 {d{dY Zm_n{gonH\$namh; & Ogo
 gdH\$nc, _hnh\$nc, I rH\$nc AnX &
 CgH\$ A{O; AnanO` e{°\$ H\$mdU@

H\$A Vohfē CgH\$A Aó-eóYnar én hr gm Zoahmhj; & Bg{cE CgoI S\$hnfU, H\$hnUhnfU, MH\$hnfU, XÉS\$Ynar, YZrf-
-nUYnar AnfX eóYnar Zm_nhgog\$-nYV {H\$`mhj; &

Bg eóYnar AOò H\$nc H\$nohr Jwé Or Zo"AH\$nc niéf' _mZmhj; & H\$nc H\$ngghV nH\$sa hr ^JdmZ {dîUw ~e-màH\$Q> hē hc& H\$nc H\$ ghV gohr `nòr {ed AdvnfjV hē hc& {OVZodV`mZ nXnV`h\$ g`r H\$nc H\$ AYrZ hcAmp H\$nc hr AH\$nc niéf h; &

Jwé Jnē-YXqgh Or Zo"AH\$nc niéf' H\$ An[aj_ò , AOò , ^`\$ dEgc Amp anD én H\$no{d{ei`C0r` go_hîd XWohfē ~Vm mhj; {H\$`KZnK Amp AH\$nz, eŋ -{Zef` Ogoepra g`r H\$nc Or H\$ hnW H\$ H\$hnU goOHSa-QH\$SahnoJE& AV... {d{OV OZVm`cAnē {dîdng H\$` ^ndZmCēnP H\$ZohH\$ {cE `h Andî H\$ Wm{H\$ Cgo{dOvMh\$ e{`\$hrZVmH\$mn[am` {X`mOnE & Cg_} `h ^nd CēnP {H\$`mOnE {H\$ CgH\$meîY AOò Zht h; & Jwé Or Zo`h ^nd OZVmH\$ _Z`_cnjXmhr Zht {H\$`m-pēH\$ "AH\$nc niéf' H\$` eaU _|coOnH\$ CgoAmpOe H\$ X_Z Amp AY`m H\$ {dēO` ^r I S\$H\$ {X`m & Jwé Or Zo "AH\$nc niéf' H\$` _nî` _goOZVmH\$CgH\$ AOò e{`\$, AmemAmp j`_VmH\$ngkē {X`m{OggoA{dîdng Amp {Za- memgoCēnP CXngrZVmAmp AYnòV g_nā hnoJB&

खालसा :

Jwé Jnē-YXqgh Or Zo" I mcgnt H\$noJwé H\$`nWmZ {X`m h; & {gO` g`_km H\$no" I mcgnt _|n[ad{V` {H\$`mAmp H\$hm {H\$`Bpda H\$` àV {ZîNε àò hr {OgH\$`VrW`Xnz, X`m

Vn Amp g\$`_h; {OgH\$`öX` _|nîU`A` nV H\$`àH\$ne h; dh n{dî`i`{`\$ hr "I mcgnt h; & Jwé Or Zonm B`nanH\$no "I mcgnt ~ZnH\$ "I mc gm nYV" H\$`{Z`nē {H\$`m &

Jwé Or ZoBZ nmlmH\$ngkē dō nhZnE Amp Bŷh|`nD B`nad H\$` Zm`gog\$-nYV {H\$`m & Jwé Jnē-YXqgh Or Zonhco BŷhoXrj V {H\$`mAmp A`_V/nmZ H\$`m m & BZH\$` Zm`H\$` gnW qgh eāX Onb>{X`mAmp {`\$a BZgoñd` \$`r Xrj mcr AWnē A`_V/nmZ {H\$`m & dmndaU _|A`_V/dnUr JD CRε -

वाहो वाहो गोबिंदसिंग

आपे गुर चेला

A~`onD B`nadU`K go`p\$ hmb\$ "I mcgnt H\$no _hmnēfñ Bpda`\$`VWmepdranH\$`EH\$`Ankē`CXnhaU ~Zm`m & {Og`àH\$`na CZ`|Amp na`nē`m`|H\$`B`K Zht Wm & {Jwé JnēYXqgh Jwé h; ZnzH\$` ^kPZ` ^nB` Bgr`àH\$`na Jwé Or Zo" I mcgnt H\$`Anē`_ñdén`àXnz H\$`H\$` Jwé Amp I mcgm`_CH\$`B`K Zht ahZo{X`m & "I mcgnt H\$`AcJ nhMnz Amp Cg`|EH\$`Ed Amp ~ŷñd H\$` ^ndZm`XmH\$`ZohH\$` {cE EH\$` {deif`de`^f`m`^r {Z`V H\$` Xr Amp H\$`m - ^{dî` _|" I mcgnt H\$` nml {Mŷh H\$`AN> H\$`S\$` H\$`hnU, H\$`KmAmp H\$`e hñpò&

ñni>...Jwé Or Zo{ZpîMV OrdZ nO{V Xb\$`a gV {gnñh`nH\$`no" I mcgmnYV' _|T`nc {X`m & `oVZ`_Z go EH\$`én, dMnfah\$` Amp i`ndhnfah\$` N{`i>goEH\$`_V VmJwédnUr H\$` gnW Amp`_H\$` én gonjU`m`ghP\$`hnoJE &

Urdu

Urdu
section

حضرت مرزا غلام احمد صاحب قادیانی
بانی جماعت احمدیہ پاکستان

مسلم جماعت کے بانی حضرت مرزا غلام احمد صاحب قادیانی نے فرمایا ہے کہ ”بے شک بابائے نیک صاحب ان مقبول بندوں میں سے تھے جن کو خدا تعالیٰ نے اپنے ہاتھ سے نور کی طرف کھینچا ہے۔“

پنجابی تہذیب کی بہت سی خوبیاں ہیں جن میں سے مشہور ان کی صفت مہمان نوازی ہے۔ یہ صفت خدا تعالیٰ کی طرف سے ان کو بطور انعام ملا ہے۔ پنجاب میں مہمان کو خدا کا نمائندہ سمجھا جاتا ہے اور اسی اعتبار سے اس کی عزت و اکرام اور ضیافت کی جاتی ہے۔

اسی طرح ملنساری، ہمدردی، پیار و محبت، بھائی چارہ، محنت و جفاکشی یہ سب اس علاقہ کے رہنے والوں کی اچھی عادات میں سے ہیں۔ پنجاب کے لوگوں نے اپنی ان اچھی عادات کو صرف پنجاب میں ہی محدود رہنے نہ دیا۔ بلکہ جن ملکوں میں بھی یہاں کے لوگوں نے ہجرت کی ہے وہ اپنی عادات اپنے ساتھ لے گئے ہیں اور وہاں پر بھی اخلاق اور آداب کا اپنا اعلیٰ نمونہ انہوں نے پیش کیا ہے۔

پنجاب جیسا کہ اس کے نام سے ظاہر ہے، اس علاقہ میں پانچ ندیاں بہتی ہیں۔ پانی کی فراوانی کی وجہ سے یہاں کے لوگوں کا بنیادی پیشہ کھیتی باڑی ہے۔ اس وجہ سے یہاں کے لوگوں کے رہن سہن، طور و طریق اور عادات و اخلاق میں زراعت کا گہرا اثر ہے۔ فصل کے لئے بیج بونا، اس کی نش و نما کے لئے محنت کرنا اور فصل کی کٹائی کے طریق کار کو سکھانے کے لئے ایک مخصوص قسم کی ناچ یہاں مشہور ہے جس کو بھاگڑا کہتے ہیں۔

محبت سب کے لئے فحشر کسی سے نہیں

(احمدیہ مسلم جماعت بھارت)

پنجاب، قدرت نے اس علاقہ کو ہر طرح کی زرخیزی، سیرابی اور خوبصورتی سے نوازا ہے۔ یہ وہ سرزمین ہے جہاں پر بہت سے مقدس لوگ پیدا ہوئے ہیں جنہوں نے دنیا میں اپنا قوی اثر چھوڑا ہے۔ انہی مقدس لوگوں میں سے ایک احمدیہ مسلم جماعت کے بانی حضرت مرزا غلام احمد صاحب قادیانی بھی ہیں جو سن 1835ء میں ضلع گورداسپور کے قصبہ قادیان میں پیدا ہوئے۔ انہی علاقوں میں آپ کی ساری زندگی گزری ہے۔ اس صوبہ کے شہر ہوشیار پور میں سن 1886ء کو آپ نے 40 دن کی چلہ کشی فرمائی اور شہر لدھیانہ میں سن 1889ء میں احمدیہ مسلم جماعت کی بنیاد رکھی گئی جو آج اپنی پراگش اور حسین تعلیمات اور مقاصد کی وجہ سے دنیا کے 209 ممالک میں پھیل چکی ہے۔

دنیا بھر میں بسنے والے کروڑوں احمدیوں کے دلوں میں پنجاب کے لئے ایک خاص محبت ہے۔ کیونکہ یہ وہ مقدس مقام ہے جہاں پر جماعت احمدیہ کے بانی کی بعثت ہوئی۔

حضرت مرزا غلام احمد صاحب قادیانی نے اپنی آمد کا مقصد یہ بیان فرمایا ہے کہ ”خدا میں اور اس کی مخلوق کے رشتہ میں جو کدورت واقع ہوگئی ہے اس کو دور کر کے محبت اور اخلاص کے تعلق کو دوبارہ قائم کروں۔“

پنجابی تہذیب و ثقافت نے آج اپنے طور طریق اور اخلاق کی وجہ سے بہتوں کے دلوں کو جیت لیا ہے۔ اسی وجہ سے برصغیر ہندو پاک کے علاوہ کینیڈا، آسٹریلیا، یو کے، جرمنی جیسے ممالک میں بھی اس کی غیر معمولی ترویج ہو رہی ہے۔ پنجابیت پر دراصل سکھ مذہب کی گہری چھاپ ہے۔ سکھ مذہب کی بنیادی تعلیمات جیسے ”نام جنہ“ میں خدا تعالیٰ کے حقوق کی ادائیگی کی طرف توجہ دلائی گئی ہے وہیں مخلوق خدا کی ہمدردی میں ”کیرت کرو“ اور ”ونڈ کے چھکو“ کی تعلیمات بھی دی گئی ہیں۔ سکھ مذہب کے بانی حضرت بابا گورو نانک جی کے متعلق احمدیہ

میں احمدیہ مسلم جماعت کا ”لنگر خانہ“ موجود ہے جو گذشتہ 125 سال سے چل رہا ہے۔ اس لنگر خانہ میں بلا تفریق مذہب و ملت ہر آنے والے مہمان کی ضیافت کا انتظام کیا جاتا ہے اور ان کے قیام کی بھی سہولتیں فراہم کی جاتی ہیں۔ اسی طرح مختلف گیسٹ ہاؤسز بھی موجود ہیں جہاں پر مہمانوں کی مہمان نوازی کی جاتی ہے۔

شہر قادیان میں احمدیہ مسلم جماعت کی طرف سے بچے بچوں کے لئے علیحدہ علیحدہ اسکولز موجود ہیں جہاں پر بچوں کی تعلیم اور ہائر ایجوکیشن کی بہترین سہولیات موجود ہیں جس میں ہر مذہب سے تعلق رکھنے والے لڑکے اور لڑکیاں تعلیم حاصل کرتی ہیں۔

اسی طرح پنجاب کے اس شہر میں جماعت کا چیرٹی ہسپتال بنام ”نور ہسپتال“ موجود ہے جو اس علاقہ کا معیاری ہسپتال ہے جہاں پر جدید آلات کے ساتھ علاج و معالجہ کی جدید سہولیات موجود ہیں۔ اس ہسپتال سے ہر مذہب و ملت کے لوگ استفادہ کرتے ہیں۔

قادیان میں ہر سال دسمبر کے اواخر میں جماعت احمدیہ کی طرف سے جلسہ سالانہ منعقد کیا جاتا ہے۔ اس جلسہ کا آغاز 1891ء میں ہوا اور تب سے مسلسل یہ جلسہ اس شہر میں منعقد ہو رہا ہے۔ یہ اس شہر کا خاص Event ہے جو دنیا بھر میں معروف و مشہور ہے۔ اس جلسہ میں دنیا کے مختلف ممالک سے نمائندگان شامل ہوتے ہیں۔ اسی طرح جلسہ کے پروگرام میں مختلف مذاہب کے لیڈران اور رہنما بھی شامل ہوتے ہیں اور اپنی اپنی مذہب کی تعلیمات کی روشنی میں پیار و محبت، ہمدردی اور بھائی چارہ کا پیغام دنیا کو دیتے ہیں۔

احمدیہ مسلم جماعت کے ممبران جن کا تعلق پنجاب سے ہے انہوں نے دین و دنیا دونوں میں شہرت حاصل کی ہے۔ ڈاکٹر عبدالسلام صاحب جماعت احمدیہ کے ممبر تھے جنہیں سن 1979ء میں طبیعیات (فزکس) میں اپنی نمایاں کارکردگی اور ریسرچ کی بناء پر نوبل پرائز سے نوازا گیا ہے۔

اسی طرح حضرت سر محمد ظفر اللہ خان صاحبؒ بھی احمدیہ مسلم جماعت کے رکن تھے اور پنجاب سے ان کا تعلق ہے۔ موصوف انٹرنیشنل کورٹ آف جسٹس کے جج رہے ہیں۔

قادیان، ضلع گورداسپور پنجاب کا ایک منظر

پنجابی لٹریچر اور نظم و نثر دنیا بھر میں مشہور ہے۔ یہاں کی نظم و نثر کی یہ خاصیت ہے کہ بلا تفریق مذہب و ملت اس کی ترقی میں یہاں کے لوگوں نے اپنا مثبت کردار نبھایا ہے۔ پنجابی نظموں اور صوفیانہ کلام کو ترقی دینے میں سکھ گردوں، ہندو سنتوؤں اور مسلمان فقیروں کی کوششیں شامل ہیں۔ گورو گرنتھ صاحب کے ذریعہ بھی کچھ نظمیں اور صوفیانہ کلام ہم تک پہنچا ہے اور گذشتہ 7 صدیوں سے اپنی اصل حالت میں محفوظ ہیں۔ شیخ فرید الدین (1173-1265) پنجابی کے پہلے صوفی شاعر ہیں۔ پنجابی نظموں میں بھی اس علاقہ کی تہذیب کے عین مطابق مخلوق خدا سے ہمدردی کا اکثر اظہار ہوتا ہے اور حضرت بابا گوردونا تک جی نے بھی یہی تعلیم دی ہے کہ ہمدردی کو صرف اپنے حد تک یا اپنے گھر کے اندر محدود نہیں رکھنا چاہئے بلکہ ”سربت دا بھلا“ یعنی تمام بنی نوع انسان سے ہمدردی کی تعلیم دی گئی ہے۔

پنجاب کے لوگ سچائی اور ایمان داری کے لئے جانے جاتے ہیں اور حضرت بابا گوردونا تک جی نے بھی یہی مثال قائم فرمائی جیسا کہ ان کی زندگی کا مشہور واقعہ ”سچا سودا“ سے ہمیں معلوم ہوتا ہے۔ اسی طرح پنجابی نثر میں ”کمال عشق“ کے اظہار کے لئے مختلف کہانیاں لکھی گئی ہیں جیسے ’ہیر و رانجھا‘، ’سوہنی و ماہیوال‘ اور ’مرزا و صاحبان‘ وغیرہ یہ کہانیاں پنجابی ادب کی بھی عظیم مثال ہیں۔

اسلام کی تعلیم اور پرانی پنجابی روایات کے مطابق قادیان

حضرت مرزا اسرار احمد صاحب
امام جماعت احمدیہ عالمگیر

آج احمدیہ مسلم جماعت عالمگیر کے روحانی امام حضرت مرزا اسرار احمد صاحب جماعت احمدیہ کی انہی پیار و محبت اور مخلوق خدا سے ہمدردی کی تعلیمات کو دنیا میں پھیلا رہے ہیں۔

آج جماعت احمدیہ مختلف رنگ و نسل اور مذہبی تفریقات کو مٹانا کر ”محبت سب کے لئے نفرت کسی سے نہیں“ کی تعلیم کو ترویج دے رہی ہے اور دنیا میں امن و آشتی کے قیام کے لئے مختلف زاویہ سے کوششیں کر رہی ہے۔

آخر پر ہم دعا کرتے ہیں کہ شری گورو گو بند سنگھ جی کے 350 واں سالگرہ پر جو سوینٹر ”سرحد“ کی طرف سے شائع کیا جا رہا ہے اس کی اشاعت ہر لحاظ سے بابرکت ہو اور اپنے نیک مقاصد کو پورا کرنے والی ہو۔ خدا تعالیٰ پنجاب کی ثقافت اور یہاں کی نیک عادات کو ہمیشہ زندہ رکھے اور ساری انسانیت کو ہمیشہ سکھی رکھے۔

ہیں سب نام خدا کے سندر، واہے گرو، اللہ اکبر
سب فانی، اک وہی ہے باقی، آج بھی ہے جو کل ایشر تھا

جماعت احمدیہ کے چوتھے امام حضرت مرزا طاہر احمد صاحبؒ جو پنجاب کے اسی شہر قادیان میں پیدا ہوئے وہ اس بستی کے متعلق اور پنجاب کے لوگوں اور ان کی ثقافت اور ان کی عادات و خصوصیات کے متعلق اپنے منظوم کلام میں لکھتے ہیں۔

اپنے دیس میں اپنی بستی میں ایک اپنا بھی تو گھر تھا
جیسی سندر تھی وہ بستی ویسا وہ گھر بھی سندر تھا
دیس بدیس لئے پھرتا ہوں اپنے دل میں اس کی کتھائیں
میرے من میں آن بسی ہے تن من دھن جس کے اندر تھا
سادہ اور فریب تھی جتنا۔ لیکن نیک نصیب تھی جتنا
فیض رساں عجیب تھی جتنا۔ ہر بندہ بندہ پرور تھا
سچے لوگ تھے، سچی بستی۔ کرموں والی اپنی بستی
جو اونچا تھا نیچا بھی تھا، عرش نشین تھا خاک ہر تھا
اس کی دھرتی تھی آکا شہی، اُس کی پر جاتھی پرکاشی
جس کی صدیاں تھیں متلاشی، گلی گلی کا وہ منظر تھا

حضرت بابا گورو نانک جیؒ نے بہت ہی خوبصورت تعلیمات دنیا کے سامنے پیش کی ہیں۔ جیسا کہ آپ نے تمام مخلوق خدا کو برابر قرار دیا اور رنگ و نسل اور مذہب و ملت کی تفریق کو دور کر کے یہ تعلیم دی کہ:

اول اللہ نوراً پایا قدرت کے سب بندے

اک نور سے سب جگ اُپچا کون بھلے کون مندے

یہی وہ پاک تعلیمات ہیں جس کو لے کر خدا تعالیٰ کے فرستادہ اس دنیا میں آتے ہیں جیسا کہ بانی جماعت احمدیہ حضرت مرزا غلام احمد صاحب قادیانی فرماتے ہیں ”میں بنی نوع سے ایسی محبت کرتا ہوں جیسا والدہ مہربان اپنے بچوں سے“۔

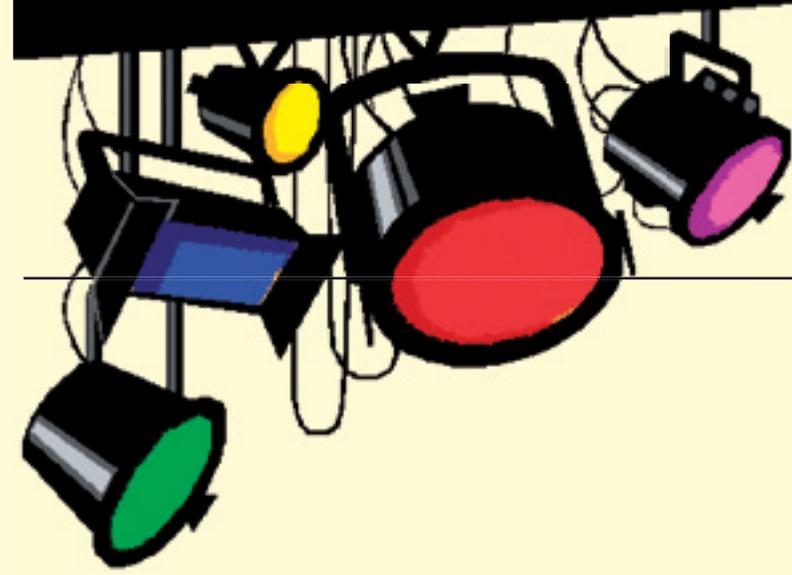
Ahmadiyya Muslim Jama'at India

Mohallah Ahmadiyya, Qadian - 143516 Dist. Gurdaspur, Punjab, India.

Toll Free : 1800 3010 2131 | www.alislam.org | www.mta.tv | www.ahmadiyyamuslimjamaat.in

English
from

English
section

Modern Punjabi drama: A Bird's eye-view

Dr. S.N. Sewak

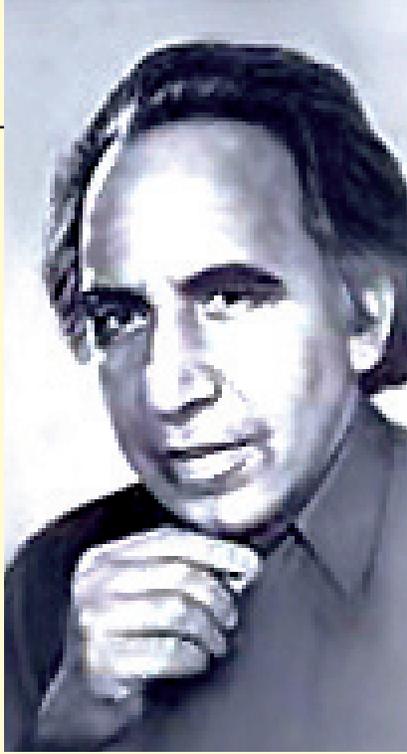
Modern Punjabi Drama is about a century old now. Ishwar Chander Nanda's *Dulhan* (1914) is considered to be the first modern Punjabi play which was staged in Government College, Lahore under the direction of Mrs. Norah Richard, an Irish lady, who was a dramatist and a great theatre enthusiast. Her husband was a professor of English at the College and encouraged dramatic activities at Lahore, which led to the birth of modern Punjabi drama.

Several generations of Punjabi playwrights have enriched modern Punjabi drama. Ishwar Chander Nanda, a Professor of English, is

rightly called the father of modern Punjabi drama. His plays portrayed social reality in a satirical manner and became very popular. In his generation, Balwant Gargi, Sant Singh Sekhon, Harcharan Singh, Gurdial Singh Khosla, and Gurdial Singh Phull followed suit and made significant contributions in this field. However, Balwant Gargi distinguished himself with his full-length and one-act plays which became a craze for the viewers. He had a thorough knowledge of Western Drama and experimented with the content and the form of his plays. He was an outstanding theatre director who headed the

Department of Indian Theatre at Panjab University, Chandigarh for several years. One of his plays – *Kanak di Balli* – was translated as *The Mango Tree* in English and staged in the U.K. as well.

The next generation of Punjabi playwrights included Surjit Singh Sethi, Gurcharan Singh Jasuja, Paritosh Gargi, Kapoor Singh Ghumman, Atamjit, Ajmer Singh Aulakh, Gursharan Singh, Devinder Daman, Charan Dass Sidhu, Swarajbir, S.N. Sewak, and Pali Bhupinder Singh. They lent new dimensions to modern Punjabi drama through their plays. Surjit Singh Sethi and Atamajit

Balwant Gargi

Madeeha Gauhar

Sant Singh Sekhon

experimented with the theatre of the absurd. Paritosh Gargi and Kapoor Singh Ghumman added a psychological dimension to Punjabi drama. Ajmer Singh Aulakh and Charan Dass Sidhu portrayed rural issues in a naturalistic manner. Gurcharan Singh Jasuja, Swarajbir and S.N. Sewak probed the realms of culture. Gursharan Singh brought a radical dimension to Punjabi drama with his propaganda plays meant for revolutionary ideals. Devinder Daman followed the same pattern though in a subdued manner. Pali Bhupinder Singh dealt with socio-political themes in a symbolic manner. This generation of Punjabi playwrights have certainly made a strong impact on Punjabi theatre. Some of them still continue to write and produce their plays in India and abroad.

The latest generation of Punjabi playwrights comprise Jagdish Sachdeva, Sompal Hira, Jatinder Brar, Devinder Kumar,

Kirti Kirpal, Jagdev Dhillon, Anita Shabdish, Sahib Singh, Surinder Sagar, Trilochan Panesar, Rana Ranbir, Lakha Lehri, Taraspal Kaur, Gurpreet Singh Toor, and many others. They are all quite active in the field. Jatinder Brar has established Naatshala, a fully-equipped modern theatre at Amritsar, which is the only one of its kind in India. It has a revolving stage and excellent arrangements for light and sound effects. I have had the privilege of staging two of my plays – Rishtey and Dulla – in Naatshala which was indeed a memorable experience for us. This generation of Punjabi playwrights is really lucky to have such a good theatre. The future of contemporary Punjabi drama is therefore very bright.

A word about Pakistani Punjabi drama. From Sajjad Haider to Shahid Nadeem, there have been a score Punjabi playwrights who have enriched modern Punjabi drama

significantly. Sahid Nadeem has visited India with his plays directed by his wife, Madeeha Gauhar. Their plays – Bulha and Dara – have been highly admired in India. Despite social and political restrictions in Pakistan, Punjabi drama is making steady progress there.

Punjabi drama lacks professional theater directors. Harpal Tiwana was a great Punjabi theatre director who took Punjabi drama to the world stage. His untimely demise has been a great loss to Punjabi drama. Now we have only Kewal Dhaliwal who is truly professional and who has directed many plays. I am lucky that he did my play Kabir as well to the thundering applause of the audience. Pali Bhupinder Singh and Ravi Taneja are also somewhat professional. However, we need many more professional theater directors who can be very helpful in the development of modern Punjabi drama...

Gurbhajansingh Gill

Sultan Bahu, A Gem of Punjabi Sufi Poetry

Born in Anga, Soon Valley, Sakesar in the western Punjab (Pakistan) in 1629 A.D., Sultan Bahu was a gem of Punjabi poetry in Sufi tradition. He can be considered as the third pillar of Sufi tradition. Although he lived physically up to 1690 AD, he still lives through his utterly divine and realistic utterances. Most of his books deal with specific aspects of Islam and Islamic mysticism, but his Punjabi poetry had an extremely popular appeal that made him a household name in the region. His verses are sung in many genres of Sufi music including qawwali and kafi. Like Shah Husain and Bulle Shah, Sultan Bahu enriched Sufi poetry with his own style based on upholding the dignity of human life, beyond the confines of any religious frame. In his efforts to explain the worth of true love, Sultan Bahu pleaded for the omnipresence of Almighty. He upheld that goodness is common to all religions and always stood for

true love that sanctifies and glorifies human essence.

**“Alaf Allah Chambe di buti,
Murshad mann meray vich laayee Hu
Nafi, Asbaat da paani milay su,
Har rangay har jaayee Hu
Andar buti mushaq machaayaa,
ja phullann par aayee Hu
Jeevay Murshad Kaamal Bahu,
Jay ih buti laayee Hu”.**

Sultan Bahu belonged to the Qadiri Sufi order and later initiated his own off-shoot, Sarwari Qadiri. He refers to Muhiyuddin Abdul Qadir Gilani as his spiritual Master in his books and poetry, though Abdul Qadir Gilani died before the birth of Sultan Bahu.

Sultan Bahu is a direct descendant of Ali, the cousin of Muhammad. He was Hashimi and belonged to the Awan tribe which traces its descent from Ameer Shah,

son of Qutub Shah. The mausoleum of Sultan Bahu located in Garh Maharaja, Punjab, Pakistan was originally built on his grave but had to be moved twice when the River Chenab changed its course. It is a popular Sufi shrine, and the annual Urs festival commemorating his death is celebrated with great fervour during the month of Muharram. Every year on the 9th of Muharram, a gusal (bath) is also conducted in which the descendants of Sultan Bahu wash the shrine with rose water.

His mother, Ma Rasti, who was a pious lady, envisioned that soon she will be blessed with a child having inherent spiritual qualities whose light of Faqr will do good to many a seeker. She was instructed to name the child 'Ba Hu' (meaning 'With Allah'). This name, most certainly suited his holy personality, for he was always engrossed in the Love of Allah. Hazrat Sultan Bahu's name has no parallel; and reflects his high spiritual stature.

Sultan Bahu's education began with his mother. She told him to seek spiritual guidance from a Wali (friend of God). After some time he moved to Delhi for polishing under the guidance of Sheikh Abdul Rehman al Qadari. Soon Sheikh Abdul Rehman al Qadari felt that he cannot add anything to Sultan Bahu's knowledge as he (Bahu) already was ahead in knowledge than he himself was. As time went by, the ancestors of Sultan Bahu migrated and settled in South Asia, and the father of Sultan Bahu, Bazid

Muhammed, became an important titleholder at the court of the Mughal emperors of South Asia.

Hazrat Kaloo Shah, the son of Hazrat Juneid Qureishi was a mureed (follower) of Sultan Bahu. One fine day, due to the pangs of separation, love and wish he decided to visit his Sheikh Hazrat Sultan Bahu. When he arrived at the place, he heard the sound of a loud 'Hu' echoing from within the small chamber. He went inside to meet his Sheikh but there was no sign of Hazrat Sultan Bahu. Standing inside the chamber in surprise, he heard the sound of a resounding 'Hu' coming from outside the chamber. Sheikh Kaloo went outside again hoping to meet his Teacher but again there was no sign of him. Every time he heard the 'Hu' he went inside or outside but without any sign of Sheikh Sahib. Hazrat Kaloo Shah stood outside perplexed and bewildered by the happening and recited the following:

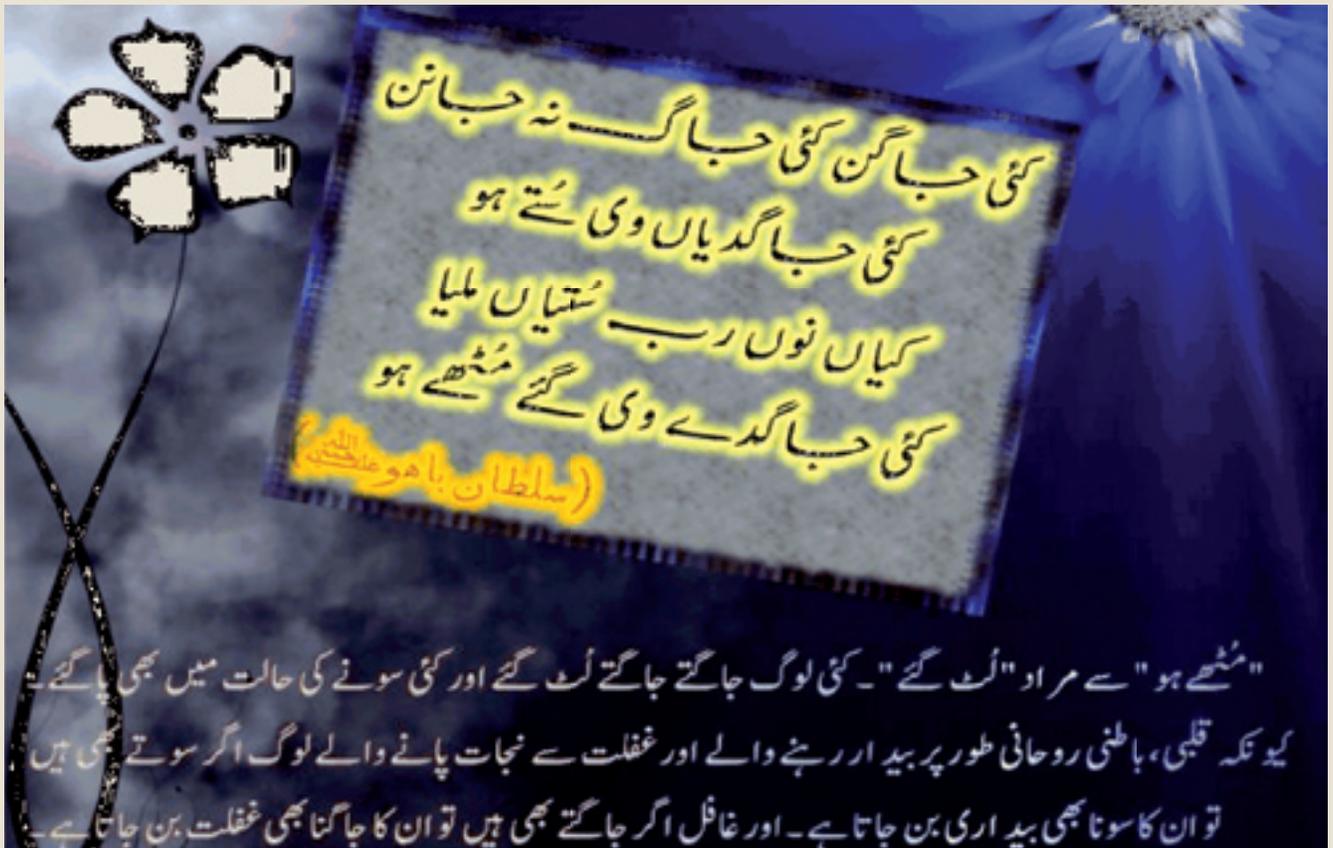
"Inside is Hu -- outside is Hu

Where is Sheikh Bahu

**The love of Hu, the desire for Hu
Has kindled my yearning for Hu."**

**Reciting the following verse,
the Saint revealed himself to Kaloo Shah.**

**"Wherever the light of Hu reflects,
Runs darkness in despair,
Oh Bahu! whosoever realizes Hu,
Both the worlds are his forever"**

The message of Sultan Bahu is straightforward. In his verses he suggested to be progressive and to follow 'out of box' approach to achieve anything strived for. This is like the imaginative world in which writers and litterateurs remain engrossed. Sultan Bahu is common to people on both sides of the border and commands full respect in Indian Punjab, Pakistani Punjab and the third Punjab on foreign lands. Whatever he has uttered, he did it with undeterred feel:

**“Allah padhyoN hafaz hayoN na gia
hijaaboN parda Hu
Padh padh aalam fazal hoyoN bhi
talib hoyoN zar da Hu
Se hazar kitabaN padhiaN zalam
nafs na marda Hu
Bajh faqeeraN kisse na marya
Bahu chor andar da Hu”**

Sultan Bahu questions that concentration on tasbi (beads) is of no use until you bring the needed change in your mind. If you do not learn humane values, there is no use of your gained knowledge. He lays emphasis on making righteous efforts and undergoing the rigorous test of life. Only then you could attain your goal. Look at these lines:

**“Tasbi phiri te dil na phirya ki
lina tasbi phar ke Hu?
Ilam padhia te adab na sikhya
laina ilam noon padh ke Hu?
Chille katte te kujh na khatia ki
laina chiliaN war ke Hu?
Jaag bina dudh jamde na Bahu
laal howan bhanwiN kadh ke Hu”**

In the poetry of Sultan Bahu there is a strong message of introspection to lead a righteous life. There is give and take in this materialistic life, he says adding that everyone interacts only with some selfish motive. The inner voice can only lead us to reach our destination. Read the following verses:

**“Pata daman hoya purana kachrak seewe darzi Hu
Haal da mehram koi na milia jo milia so gharzi Hu
Bajh murabbi kisse na ladhi gujhi marz ander di
Hu
Osse raah wal jaiye Bahu jis thin khalqat dar di
Hu”**

The God Almighty is inside us and we must understand this, was the message of Sultan Bahu. He always pleaded that we must endeavor knowing one's inner self. Look at the beautiful creation of the great poet, Sultan Bahu.

**“Eh tan sacche rabb da hujara,
khiddiyaan baagh bahaaraan Hu,
Viche koonjhe, viche massaley,
sajade diyaan hazaaraan Hu,**

**Viche kaaba viche kibala,
ilallaa pukaaraan Hu,
Kaamil murshad mileya baahu,
aape laisi saaraan Hu”.**

He emphasizes that Allah is inside us and outside, omnipresent indeed. We have to give something to achieve something. The bookish knowledge will only make you to be known as learned but only those who follow the righteous and virtuous path in life will be known in posterity.

**“Andar hu te baahar hu,
vatt baahu kiht labheeve Hu,
Sae giyaazat katt karaahaan,
khon jigar da peeve Hu,
Lakh hazaar kitaabaan paddh ke,
daanishmand sadeeve Hu,
Naam fakir tahenda baahu,
kabar jahendi jeeve Hu”.**

Sultan Bahu is supposed to have authored over one hundred and forty works and treatises. The list includes: Abiyaat-e-Bahoo, Risala-e-Ruhi, Nurul Huda (Kalaan), Nurul Huda (Khurd), Aql Baidaar, Mahq-ul-Fuqar (Kalaan), Mahq-ul-Fuqar (Khurd), Aurang-Shaahi, Jami-il-Asraar, Taufiq-Hedaayat, Kaleed Tauheed (Kalaan), Kaleed Tauheed (Khurd), Ainul Faqr, Shamsul Arifeen, Magzane Faiz, Asrare Qaderi, Kaleed Jannat, Muhqamul Fuqar (Kalaan), Muhqamul Fuqar (Khurd), Majaalis-tun Nabi, Muftahul Arifeen, Hujjatul Asraar, Jannatul Firdaus, Kash-ful Asraar, Muhabbatul Asraar, Panj Ganj, and Fazlul Laqa. The books Ganjul Asraar and Ameerul Konain are said to written by Sultan Bahu, however, there is not enough evidence.

The saints of the stature of Sultan Bahu can sow seeds of love and affection in the minds of people. They are indeed the lighthouse for the masses. The Sufi tradition is known for propagation of broad based amplitude of humanity and for denouncing narrow-mindedness. This strength of this tradition can be accounted as the reason for the wider dissemination of Sufi tradition from the gulf to south Asian regions. Sufism is not the name of any religious outfit but a style of life leading. The Sufi tradition was nurtured by many from Baba Farid to Khwaza Ghulam Farid and even today the writings have shown great influence of Baba Bulleh Shah, Hazarat Sultan Bahu, and Shah Hussain. It is a good sign that writers like Ishwar Dass Faquir and Janak Sharmila are writing kafis. The congregation of devout at the dargahs of Sufi Saints, Peers and Aulias sing their kalams in India, Pakistan and elsewhere. This reflects the truth in the utterances of these Sufi lyricists.

The verses of Hazarat Sultan Bahu lead to purification of mind and builds inner strength. He was indeed a gem of Punjabi poetry in Sufi tradition.

Marathi

Marathi section

एस. एस. विर्क

माजी पोलीस महासंचालक,
महाराष्ट्र आणि पंजाब

दहशतवाद आणि संगीत

संगीत आणि काव्य हे प्रत्येक काळातल्या सामाजिक स्थितीचा आरसा असतात. पंजाबमध्ये दहशतवाद फोफावला असतानाच्या काळात काही संगीत कलावंत आणि कवीना त्याचा फटका बसला होता. दहशतवाद्यांनी भावभावनांच्या काव्यात्म अभिव्यक्तीवर गदा आणून त्यासंबंधी स्वतःचे कायदेकानू आणि आचारनियम लागू केले होते. पंजाब त्यावेळी आधीच हिंसाचार आणि सामाजिक विघटनानं जळत होता, त्यात संगीत-काव्यावर अशी बंदी आल्यामुळे जी एकप्रकारची भयाण शांतता समाजामध्ये निर्माण झाली, ती केवळ असह्य होती. काही गायकांनी या दडपशाहीला न जुमानता आपल्या भावना निर्भयपणे व्यक्त करणारी गाणी गाण्याचा प्रयत्न केला, त्यांची निर्ममतेनं हत्या करण्यात आली. त्यामुळे सामान्य माणसाला आवडणारं संगीत जाऊन त्याची जागा राज्यामध्ये फक्त धार्मिक किंवा आध्यात्मिक संगीतानं घेतली.

दहशतवाद आणि हिंसाचाराला आळा घालण्यात सुरक्षा दलांना हळूहळू जसं यश यायला सुरुवात झाली, तसं एक

खरताल

ढोल

नीति म्हणून तत्कालीन पोलीस महासंचालक केपीएस गिल यांनी एकापाठोपाठ एक संगीतसंध्या आयोजित करायला सुरुवात केली. मधला काही काळ संगीत आणि नृत्य जवळपास विसरलेल्या पंजाबी समाजाला यामुळे पुनर्संजीवनी मिळाली आणि नृत्य-संगीताचे हे कार्यक्रम खूप लोकप्रिय ठरले. पण असं असलं तरी या कार्यक्रमांमध्ये लोकांचा सहभाग असला, तरी कलावंत भीतीमुळे फारसे उत्सुक

नसत. त्यामुळे जे अपेक्षित परिणाम आम्हाला व्हायला हवे होते, ते दिसून येत नव्हते.

पंजाबच्या ग्रामीण भागामध्ये एकूण सुमारे साठ विविध प्रकारच्या जत्रा आणि उत्सव साजरे होतात. आम्ही मग पोलिसांचंच एक कलापथक तयार केलं आणि ते गावोगाव अशा जत्रा आणि उत्सवांना पाठवायला सुरुवात केली. या पथकामध्ये बाजीगर म्हणून ग्रामीण पंजाबमध्ये लोकप्रिय असलेल्या स्थानिक

साहसी कसरतपटूंचा समावेश असे. हे कसरतपटू त्यांच्या विविध साहसी कसरती करण्यासोबतच नकला करण्यात देखील पटाईत असतात आणि ग्रामीण विनोद करून लोकांना हसवण्याची कला त्यांच्याकडे असते. त्याशिवाय, सोहनी-महिवाल, हीर-रांझा, सस्सी-पुन्नू अशा लोककथांवर आधारित गीतं गाणारे लोककलावंत आणि बुल्ले शाह, हाशम शहा, सुलतान बाहू आणि अन्य सूफी संतांच्या व कवींच्या काफी किंवा

काटो

ढोलकी

चिमटा

सांप

तुंबी

कव्वाली प्रकारच्या रचना रचना गाणारे कलावंत देखील या पथकामध्ये असत. आणखीही एक गोष्ट आम्ही केली, ती म्हणजे जुन्या, जवळपास विस्मृतीत गेलेली वाद्यांवर लोकांच्या फर्माईशीनुसार गाणी वाजवू शकत असलेल्या कलावंतांचा एक संचही आम्ही या पथकामध्ये सम विष्ट केला. एकदा लोकांना समोर सुरु असलेला कार्यक्रम आवडतो आहे असं दिसलं, की हळूच पंजाबचे प्रश्न, सामायिक पंजाबी संस्कृती आणि पंजाबचा समृद्ध वारसा यांच्याशी संबंधित गाणी हे कलावंत गात आणि वाजवत असत. महान क्रांतिकारक शहीद भगतसिंहांची घोडी किंवा अशाच अन्य कथा सुरु झाल्यावर त्याचा लोकांवर होणारा दृश्य परिणाम लगेच लक्षात येई. त्यानंतर मग पंजाबचे लोक जणू ज्याला विसरून गेले होते, त्या भांगड्याच्या तालावर वादन सुरु होत असे आणि नकळत मनावरचं दडपण मोकळं होऊन प्रेक्षक त्या तालावर नाचायला लागत असत.

पंजाबच्या ग्रामीण भागातल्या तरुणांची पावलं लोकवाद्यवृंदाच्या तालावर नाचू लागली आणि दहशतवादाविरुद्धच्या आमच्या लढाईला यशाची चाहूल लागली. त्या काळांत आम्हाला ज्या वाद्यांनी पंजाबची परिस्थिती पूर्ववत करण्यात मोलाचं साहाय्य केलं, त्या वाद्यांची थोडक्यात ओळख आता करून घेऊ या.

सांप : या वाद्याला केंची देखील म्हणतात, कारण एकाला एक अशा कात्र्या जोडल्यासारखं हे वाद्य दिसतं.

गडवा : गडवा किंवा घागर हे वाद्या बोटामध्ये धातूच्या अंगठ्या घालून किंवा न घालता देखील वाजवलं जातं.

ढोलकी : महाराष्ट्रात ज्याप्रमाणे ढोलकीशिवाय लावणी शक्य नाही, त्याचप्रमाणे पंजाबमध्ये ढोलकीशिवाय भांगडा, गिद्धा किंबहुना कुठलंही संगीत पूर्ण होत नाही.

बगदू/बुगचू : डमरूच्या आकाराच्या या वाद्याला त्यातून निघत असलेल्या नादावरूनच बुगचू हे नाव पडलं आहे. यात डमरूप्रमाणे दोन्ही बाजूंना कातडं नसून एकाच बाजूला असतं.

काटो : काटो या शब्दाचा पंजाबीमध्ये खार असा अर्थ होतो. पंजाबमध्ये खालीला आनंदाचं प्रतीक मानलं जातं. खारीच्या आकाराचं हे वाद्य काठीच्या एका टोकाला बांधलं जातं आणि काठीचं दुसरं टोक, तसंच खारीच्या तोंडाला बांधलेली एक दोरी वादकाच्या हातात असतात. ही दोरी विशिष्ट लयीमध्ये ओढल्यास लाकडाच्या खारीचं तोंड हलतं आणि त्याचा एक विशिष्ट ध्वनी निर्माण होतो.

तुंबी : ताणून बसवलेली एकच तार असलेलं हे वाद्य एकतारीच्या जवळ जाणारं आहे. मात्र एकतारी पंजाबमध्ये इकतारा नावानं वेगळं वाद्य आहे.

चिमटा : स्वयंपाकघरातल्या चिमट्यासारख्या या वाद्याला छोट्या-छोट्या टाळांसारख्या चकत्या बसवलेल्या असतात आणि त्यांचा एक विशिष्ट ध्वनी निर्माण होतो.

याशिवाय राय, अलगोजा, दिलरुबा, ढड्डु, खरताल, सारंगी, खंजिरी, ताशा, नगारा, थाळी, चमचा, छज्ज, डफ, तुंबा, छैने, डारिया, टल्ल, डंडा, मंदल, घडौली अशी अनेक वाद्यं पंजाबी लोकसंगीतामध्ये अजरामर झाली आहेत.

पंजाबमध्ये नृत्य आणि संगीत मानवी जीवनाचं एक अविभाज्य अंग आहे. एकूणच पंजाबी माणसामध्ये रग, जोष आणि खुलेपणा असतो. शेतात वा कुठेही काम करताना सगळं विसरून त्यात बुडून जायचं आणि रिकाम्या वेळात तेवढ्याच जोम आणि जोषामध्ये मौजमस्ती करायची ही पंजाबी माणसाची विशेषता आहे. त्यांचं हसणं दिलखुलास, दोस्ती केली तर मित्रासाठी जीव देणार, प्रेम केलं तर जीव ओवाळून टाकणार आणि दुश्मनी केली

तर पिढ्यानपिढ्या वैर जपणार. अशा या मनोवृत्तीचं प्रतिबिंब इथल्या संगीतात नाही पडलं तरच नवल. त्यामुळे इथल्या संगीतातच नव्हे, तर वाद्यांमध्ये देखील एक जोम असतो. गाणार्या लोकांचे आवाजही टीपेचे असतात. भांगडा, गिद्धा असे इथले नृत्यप्रकार पाहून चटकन उठून त्या तालावर नाचावसं वाटणार नाही, असं क्वचितच होतं.

याचसाठी, दहशतवादाच्या काळात जेव्हा सामान्य पंजाबी माणसाच्या जीवनामधलं संगीत थांबलं, तेव्हा हा समाजही खुंटल्यासारखा झाला. अंगातल्या रगीला नृत्य-संगीताची वाट बंद झाल्यावर ती रग नको त्या मार्गानं बाहेर पडू शकत होती. ज्यांना तो मार्ग नको होता त्यांची पूर्णच कुचंबणा होत होती. लोकांच्या मनावरचं दडपण वाढलं होतं. त्याचा निचरा होणं आवश्यक होतं. नेमकी हीच बाब आम्ही ताडली आणि लोकांना संगीताकडे पुन्हा वळवण्याचं धोरण अवलंबलं. हळूहळू पण निश्चितपणे याचा परिणाम आम्हाला दिसायला लागला. पंजाबमधला दहशतवाद संपण्याला जी अनेक कारणं होती, त्यांमध्ये लोकांच्या जीवनामध्ये संगीताची पुनर्स्थापना हेही एक कारण होतं हे नक्की.

तरुणांना चांगल्या मार्गावर आणण्या आणि ठेवण्यामध्ये गीत, संगीत, काव्य, साहित्य ही जीवनाची इतर अंगं खूप मोठी आणि महत्त्वाची भूमिका बजावू शकतात. विश्व पंजाबी साहित्य संमेलन हे या दृष्टीनं एक मोठं सामाजिक कार्य आहे असं मला वाटतं. अशा प्रकारच्या उपक्रमांद्वारे पंजाबच्याच नव्हे तर देशभरातल्या तरुणांसमोर भावनिक आणि विधायक कार्यक्रम मांडत राहिल्यास अंमली पदार्थ, हिंसाचार आणि अन्य देश व समजविघातक कृतींपासून त्यांना दूर ठेवण्यात आपल्याला यश येईल.

महाराष्ट्र आणि पंजाब

डॉ. अशोक कामत

“दिणले गहिल्ले उल्लविरे!”

महाराष्ट्रात इसवीसन पूर्व २३० ते ३३० सातवाहन नंतर इ.स.२५० ते ५२५ वकाटक, आभीर, अश्मक पुढे इ.स.११८० पर्यंत राष्ट्रकूट, चालुक्य नंतर इ.स.१३१० पर्यंत म्हणजे ज्ञानदेव-नामदेव काळात देवगिरीचे यादव यांची राजघराणी नांदत होती. या काळात महाराष्ट्री प्राकृतापासून हळुहळू पुढे मराठी भाषा निर्माण झाली, असे इतिहासकार सांगतात. आठव्या शतकाच्या अखेरीला उद्योतन सूरी याने ‘कुवलयमाला कथा’ नामक ग्रंथ लिहिला. यात ‘मरहट्ट’ भाषा येते. ‘मरहट्ट’ लोकांविषयी तो लिहितो...

दडमडह सामलंगे सहिरे अहिमाण कलहसीले य ।
दिणले गहिल्ले उल्लविरे तत्थ मरहट्टे ॥

अर्थात् अंगाने धष्टपुष्ट, रंगाने काळेसावळे, वृत्तीने सहनशील पण स्वाभिमाना, संघर्षशील... दोन दिले दोन घेतले, जशास तसे उत्तर दिले असे वागणारे-बोलणारे मरहट्ट अर्थात् मराठे -महाराष्ट्रीय लोक असतात.... हे वर्णन असेच्या असे आपल्या सिक्ख बांधवांचेही करता येईल!

महाराष्ट्र भाषा आणि पंजाबी

महाराष्ट्र-भाषेच्या आद्य काळातच मराठीचा उत्तर भारताशी अनुबंध निर्माण झाला. गुरु गोरक्षनाथ, त्यांचे मराठी अनुयायी, संत नामदेव-ज्ञानदेव आणि समकालीन संतमंडळामुळे आणि पुढे समर्थ रामदासांमुळे पंचनद्यांच्या प्रदेशाशी- वायव्य भारताशी हा संबंध विशेषत्वाने आला. पुढे अनेक अंगांनी तो दृढमूल झाला.

हा भक्तिप्रवाहाचा प्रवास संक्षेपाने असा आहे. तमिळ देशात आळवार-नायनमार शैव-वैष्णव संत झाले. त्यांनी भजन गायनाद्वारे भक्ती जनसमाजात प्रसृत केली. पुढे हा भक्तिपंथ कर्नाटकात काही काळ विकसित झाला. महाराष्ट्रात तो अनेक अंगांनी विस्तारित झाला. संत नामदेवरायांच्या यात्राधर्मी कार्यपद्धतीमुळे उत्तर भारतात 'संत मत' या नावाने निर्गुणी कविसंतांचे एक आंदोलनच उभे राहिले.

महाराष्ट्राप्रमाणेच पंजाबचेही आदि साहित्य भक्तिपर आहे. किंबहुना तोच त्या साहित्याचा सुवर्णकाळहि आहे. त्याच्या झळाळीच्या बळावर पुढे तिथल्या संस्कृतीची इमारत उभी राहिली.

आळावर-नायनामार अर्थात् वैष्णव-शैव, महात्मा बसवेश्वर-महात्मा चक्रधर- संत ज्ञानदेव- संत नामदेव- महात्मा कबीर- रविदास आणि पुढे गुरुनानकदेव-अंगददेव- अमरदास-रामदास-अर्जुनदेव अशी ही गुरुपरंपरा आहे. तिची भारतीयता स्पष्ट आहे. दशमगुरु गोविंदसिंह हा या परम्परेचा कलशाध्याय आहे!

हिंदी-पंजाबीची जमनोत्री

हिंदी ही एक भाषा नाही. तो एक मोठा भाषा बोलीसमूह आहे. त्याचा उद्भव शौरसेनी अपभ्रंशातून झाला. ही प्रथम कुरू-पांचाळ जनपदाची बोली होती. काळाच्या ओघात तिचे क्षेत्र विस्तृत हात गेले.

आज हिंदी ही हिमाचल, पूर्व पंजाब, हरियाणा, दिल्ली, राजस्थान, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश, झारखंड, छत्तीसगड, बिहार अशा उत्तर भारतातील विशाल भूभागाची बोली आणि भाषा आहे. तर ब्रज, अवधी, बांगरू, वधेली, गढवाली, छत्तीसगडी, मगही, कनौजी, भोजपुरी, मैथिली, मारवाडी, मेवाती, बिहारी, हिंदुस्थानी, खडीबोली अशा अनेक उपभाषा-बोलींचा तो एक समूह आहे. बांगरूला हरियाणवीही म्हणतात. या बोलीत पंजाबी

आणि राजस्थानी यांचे मिश्रण दिसते.

खडी बोली ही आधुनिक काळात गद्यलेखनासाठी प्रयुक्त होऊ लागली. तीच देवनागरी हिंदी राष्ट्रभाषा आणि राजभाषा म्हणून मान्य झालेली आहे.

हिंदी आठव्या शतकापासूनच प्रचारात आली असे सांगितले जाते. सिद्धांच्या चर्यापदांमुळे हिंदी लोकप्रिय होत राहिली. सरहपा, शबरपा, लुईपा इत्यादी सिद्धकवींची प्राचीन हिंदी काव्यरचना दाखविली जाते. त्यात दोहा-चौपाई अशा छंदांना प्राधान्य दिलेले आहे.

सिद्धसंप्रदायातून पुढे नाथपंथ विकसित झाला. तांत्रिक वज्र्यानी कर्मकांडाला बाजूला सारून नाथांनी सहजस-ाधनेचे महत्त्व सांगितले. सदाचार, गुरुभक्ती, निर्गुणोपासना, जातिभेदातीत समदृष्टी यावरही भर दिला.

मराठी-हिंदीच्या आद्य काळाचा एकत्रित विचार करण्यासारखा आहे. दोन्ही भाषांच्या विकासावर प्रथम बौद्ध जैन साहित्यातील विविध विचारसरणींचा प्रभाव, सिद्धनाथांच्या रचनांतून झाला.

गुरु गोरक्षनाथ भारतात सर्वत्र वावरले. त्यांचा संचार आणि प्रभाव महाराष्ट्रात विशेषत्वाने पाहता येतो. श्रीज्ञानदेव-नामदेवांच्या गुरुपरंपरेत नाथांना महत्त्वाचे स्थान आहे.

पंजाबीची प्रगती

पंजाबची भाषा म्हणून ती पंजाबी. पंचनद्यांचा प्रदेश म्हणून पंजाब. पूर्व पंजाबी, लहेंदी, आणि डोगरी या पंजाबीच्या तीन उपभाषा. डोंगरी जम्मूकाश्मीर आणि कांगडा परिसरात प्रचलित आहे. माझी, दुआबी, मलवई, पटियाली, फिरोजपुरी, कांगडी, पाठोहारी, चंबेली, शिमलाई या आजच्या पंजाबात प्रचारात असलेल्या प्रमुख बोली आहेत. कोहिस्ता, पेशावरी, ओरमुडी, बहावल, पुरी, बिलुवी, हिसारी, सठी, भटियानी बांगरी अशा बऱ्याच बोली आज पाकिस्तानी पंजाबात पाहता येतात.

हिंदी प्रमाणे पंजाबीची उत्पत्ती शौरसेनी प्राकृतापासून झाली असे एक मत आहे. पैशाची प्राकृतातून झाली असे दुसरे मत आहे. संत नामदेवांचे पंजाबातील एक ज्येष्ठ अभ्यासक डॉ.मोहनसिंह यांच्या मते पंजाबीची उत्पत्ती महाराष्ट्री प्राकृतापासून झालेली आहे.

गुरुमुखी लिपिविकास

पंजाबी वर्णमालेची निश्चिती सिक्ख गुरुपरंपरेने केली. सतराव्या शतकापूर्वी या वायव्य भारतीय भागात हिंदवीचा प्रचार होता. देवनागरी, लहेंदी, टाकरी, शारदा अशा लिप्या लोकप्रिय होत्या. यातूनच पुढे द्वितीय गुरुकाळात देवनागरीला जवळची अशी 'गुरुमुखी' लिपी प्रसृत झाली. आज याच लिपीतून पंजाबी साहित्याचे प्रकाशन होते.

पंजाबी आणि खडी बोली हिंदी यांच्यात बरेच साम्य आढळते. आद्य पंजाबी कवी कोण? गुरु गोरक्षनाथ, चरपटनाथ, रतननाथ अशा काही नाथयोग्यांची नावे कोणी घेतात. कुणाला 'पृथ्वीराज रासो' ग्रंथाचा रचनाकार असणारा चंदबरदाई पंजाबी वळणाचा वाटतो. ११७३ चा जन्म असणारा आणि 'नसिहतनामा' लिहिणारा फरीद शकरगंज हा सूफी काहींना पंजाबीचा आद्य कवी मानावासा वाटतो. फरीदनंतर त्याचे शिष्य म्हणविणारे अमीर खुस्रो, मसूद असे काही स्फुट रचनाकार झाले. त्यांचे सूफी विचारधारेचे प्रेमार्ख्यान काव्य होत राहिले. यात समाजचित्रणाचा अभाव आहे. हीर रांझा या प्रेमीयुगुलावरील रचना लोककाव्यात्मक आहे.

गुरुनानकदेवांचा महत्ता

खऱ्या अर्थाने पंजाबीचे आद्य तत्त्वज्ञ कवि रचनाकार सिक्ख आद्यगुरु नानकदेवच आहेत. त्यांचा 'जपुजी' हा जसा 'श्रीगुरुग्रंथसाहिब' या धर्मग्रंथाचा शुभारंभ, तसाच तो पंजाबच्या वाङ्मयाचाही शुभारंभ!

संत नामदेवरायांचा जीवन-काळ इ.स. १२७० ते १३५०. अखेरची किमान चाळीसवर्षे ते उत्तर भारतात/पंजाबात वावरलेले आहेत. त्यांची उपलब्ध कविता हिंदी-मराठी-पंजाबी मिश्रित आहे. नानकदेव नामदेवांच्या काव्यरचनेत तत्कालीन समाजजीवनाचे / लोकजीवनाचे चित्रण आहे. समाजोन्नतीचा उपदेश आहे आणि जीवनदर्शनही आहे.

'श्रीगुरुग्रंथसाहिब या धर्मग्रंथामुळे गुरुवाणी ही सातत्याने सर्वासमोर आहे.

लालबालपाल नसताना

एकेकाळी देशात लालबालपाल होते. ही त्रयी म्हणजे लाला लजपतराय, लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक आणि डॉ. बिपिनचंद्र पाल. हे तिन्ही महापुरुष पंजाब, महाराष्ट्र आणि बंगाल अशा तीन विशाल प्रांताचे चरित्रचारित्र्यसंपन्न लोकनेते होते. यांच्या शब्दाला अवघ्या देशात मान होता. सत्ताधारी इंग्रजही यांना दबकून होते.

लालाजींमागे सारा वायव्य भारत होता. हिंदू, सिक्ख, मुसलमानही होते. त्यांच्यामुळे पंजाबात सरदार भगतसिंह आणि क्रांतिकारकांची जहाल चळवळ दमदारपणे कार्यरत झाली.

मुख्य म्हणजे कर्झन वायलीला या तीन महानायकांमुळे पंजाब-बंगालची फाळणी करता आली नाही. यांच्यानंतर मात्र देशाचे विघटन करणाऱ्या शक्ती बळकट झाल्या. साऱ्या देशाचेच अस्वाभाविक विभाजन झाले.

देश स्वतंत्र झाला म्हणजे एका देशाचे तीन विचित्र तुकडे झाले. लगोलग भाषावार प्रांतरचनेचा घाट घातला गेला. सिंधी, सिक्ख, काश्मिरी यांना या नवरचनेचा लाभ होऊ शकला नाही. आधीच ही मंडळी विस्थापित आणि दुःखी कष्टी होती. त्यांच्यावर अधिकच अन्याय झाला.

भाषावार प्रांतरचनेतून महाराष्ट्रही पूर्णतः संयुक्त होऊ शकला

नाही. इथे नसते सीमावाद निर्माण झाले. आजही ते आहेत. त्यामुळे शांती कमी, अशांतता बरीच आहे.

श्रीमंती, सुबत्ता आणि अशांती

आजचा महाराष्ट्र आणि पंजाब कसा आहे? देशातच सर्वात सधन प्रांत आहे, पंजाब. महाराष्ट्रात त्याच्याइतकी सुबत्ता नाही.

महाराष्ट्रात शहरे पुष्कळ. त्यातील काही उद्योग धंद्यांसाठीहि प्रसिद्ध. पण विजेची, पाण्याची टंचाई. अनेक प्रकारचे घोटाळे. शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. लोकांचा क्रोध नवनव्या मोर्चातून व्यक्त होतो आहे.

दोन्ही प्रांतात छोट्या गावांची अवस्था कशी आहे? पंजाबात ग्रामीण भागातही चांगले बंगले दिसतात. त्यांच्या आगाशीवर डिश टीव्ही, सौर ऊर्जेची पॅनेल्स सहज आढळतात. ठिकठिकाणी फळांनी भरलेले ज्यूस बार्स, रसवंती गृहे दिसून येतात.

शेतकऱ्यांचा, त्यांच्या शेतीवाडीचा, फळबागांचा विकास व्हावा म्हणून पंजाब शासनाने उत्तम काम केले आहे. फळ विक्रेत्यांना लागणारी वातानुकूलित यंत्रेही शासनाने पुरविली आहेत.

महाराष्ट्रातही कृषिविद्यापीठे आहेत. अनेक धरणे आहेत. पण सर्वच बाबतीत असमतोल आणि त्यामुळे अशांतता आढळते.

'कनक' शेतीभातीचे वैभव

पंजाब कनक अर्थात् गहू पिकविण्यासाठी प्रसिद्ध दरवर्षी इथला कष्टकरी तीन पिके घेतो. मला अनेकदा शेतातील घरांतून राहता आले आहे. घर नव्हे छोटी बंगलीच शेतात असायची. गायबैलांसाठी स्वच्छ गोठे, कोंबड्या बकऱ्यांसाठीहि चांगली घरं, सांडपाणी कसेतरी, कुठेतरी सोडलेले दिसत नसे. साफसफाई नजरेत भरण्यासारखी. उत्तम बांधीव रस्ते दुतर्फी देवदार-निलगिरीसारख्या उपयुक्त वृक्षांची लागवड सर्वत्र सार्वजनिक स्वच्छता आहे. श्रीमंतीही जाणवते. मुख्य म्हणजे श्रमिक कष्टकरी वर्ग कामसू, परिश्रमी आणि प्रसन्न वृत्तीचा आहे.

पंजाबात भातशेतीही आहे. भातपिकाला पर्याय म्हणून शेंगदाण्याचे उत्पादन करायला प्रोत्साहन दिले जाते.

आपल्या शेतकऱ्यांना, निदान कृषि विद्यापीठात शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना पंजाबाची सहल घडविण्यासाठी योजना आखल्या पाहिजेत. झाला तर आपला यामुळे लाभच होईल.

अकारण संघर्ष

पंजाबात खलिस्तानचे आंदोलन धुमसत आहे, असा प्रचार दिसतो. वस्तुस्थिती वेगळी वाटते. हा फारसा तीव्र लढा नाही. हे काही लोकांनी काही वेळा आपले म्हणणे म्हणून पुढे केले असेलही; पण त्याला जनतेचा मोठा पाठिंबा आहे, असे वाटत नाही.

सर्वसामान्य पंजाबी लोक गुरुपरंपरेचे निष्ठावान अनुयायी आहेत. गुरुद्वारांचे पावित्र्य ते जिवापाड जपतात. त्यांची देशनिष्ठा कणखर आहे. प्रत्येक घरातील किमान एक देशासाठी रणांगणावर जात असतो.

भगतसिंहांनी जी क्रांती केली ती विवेक-विचारावर आधारित होती. साम्राज्यवाद्यांच्या गुलामगिरीत पिचत पडलेल्या भारतीयांना जागविणारी, जुलूम जबरदस्ती करणाऱ्यांविरुद्ध आवाज उठविणारी, ती क्रांती होती. आजही ती आवश्यक आहे.

भगतसिंहांना बंगाली मधील बटुकेश्वर दत्त यांची आणि महाराष्ट्रातील शिवराम हरि राजगुरु यांची साथसोबत होती. पुढे स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी आणि इतर कडव्या देशभक्तींनी भगतसिंहाची महत्ता सातत्याने समाजापुढे ठेवली. महाराष्ट्रात सरदार भगतसिंह हा आजही तरुणांचा आदर्श आहे.

घुमानचे राष्ट्रीय तीर्थ

गुरुदासपूर जिल्ह्यात अचलबटाला जवळ घुमान आहे. संत नामदेवरायांनी हे गाव वसविले. त्यांची अनेक स्मृतिस्थळे आणि प्रभावखुणा तिथे आहेत. सिक्ख बांधवांनी त्यांचे श्रद्धापूर्वक रक्षण केले आहे. आज तिथे संत नामदेव महाविद्यालयहि उभे राहिले आहे. पंजाबातील विद्यापीठातून गुरुनानकदेवांबरोबर भारतीय संतांचाही चांगला अभ्यास केला जातो. पटियाला विश्व विद्यालयातील गुरुगोविंदसिंह सांस्कृतिक केंद्राचा आदर्श सर्वांनी समोर ठेवावा, असा आहे.

आता महाराष्ट्रात नांदेड येथेही 'गुरुगोविंदसिंह अध्ययन संशोधन केंद्र' उभे राहिले आहे. महाराष्ट्र आणि केंद्रशासनाने त्याला आवश्यक ते सहाय्य दिले आहे. सर्वसामान्य जनांनीही बरेच सहकार्य देऊ केले आहे हे विशेष!

घुमानला राष्ट्रीय तीर्थ म्हणून शासनमान्यता दिली गेली आहे. इस्लामचा मूलभूत विकास करणाऱ्या अहमदिया पंथाचे मुख्य केंद्र घुमानलाच आहे. 'राधास्वामी सत्संग' या देशात-परदेशात प्रसृत झालेल्या भक्तिआंदोलनाचेही मध्यवर्ती केंद्र घुमान जवळच बिआस येथे असणे औचित्यपूर्ण आहे.

समारोप

संत नामदेवरायांच्या काळापासून म्हणजे तेराव्या शतकापासून आजपर्यंतचा महाराष्ट्र पंजाब यांचा इतिहास ध्यानात घ्यावा असा आहे. यात भक्तिमार्गी सुवळणकाळ येतो. गुरुनिष्ठ धर्मयात्रा येते. आधुनिक काळातील विज्ञानतंत्रज्ञानाधारित क्रांतिपर्वही येते.

'भाई-भाई' असलेले हे दोन प्रांत जर एकवटून देशकार्य करण्यासाठी प्रवृत्त होतील तर भारताला खचितच उज्ज्वल भविष्य आहे !

पाश

एक 'युगप्रवर्तक'
पंजाबी कवी

डॉ. अनुपमा उजगरे

अखिल विश्व पंजाबी संमेलन महाराष्ट्रात भरावं, त्याचं अध्यक्षस्थान प्रख्यात पंजाबी कवी पद्मश्री सुरजीत पातर ह्यांनी भूषवावं, पातरांच्या निवडक कवितांचा मी केलेला मराठी अनुवादसंग्रह ह्या संमेलनात प्रकाशित व्हावा, हे सारे आनंदयोग तर आहेतच शिवाय आणखी एक योगायोग असा की, पाश आणि पातर हे जिवलग मित्र. त्या दोघांच्या निवडक कवितांचे अनुक्रमे निरंजन उजगरे ह्यांनी आणि मी केलेले अनुवाद मुख्यतः डॉ. चमनलाल ह्यांनी हिंदीत उपलब्ध करून दिलेल्या अनुवादांवरून केलेले आहेत.

पाशचं खरं नाव अवतारसिंह संधू. जालंधरच्या तलवंडी सलेम इथे मध्यमवर्गीय शेतकरी कुटुंबात त्याचा जन्म ९ सप्टेंबर १९५० साली झाला. वडील सोहनसिंह लष्करात सिग्रल कोरमध्ये काम करून मेजरपदावरून निवृत्त झालेले. कवितेचा वारसा पाशला वडिलांकडून मिळाला. 'निर्मल' ह्या टोपण नावाने ते कविता लिहित पण अतिशय संकोचामुळे त्या त्यांनी कधी कुणाला दाखवल्या नाहीत. कदाचित ह्या कवितेच्या धाग्यामुळेच पाश इतर भावंडांपेक्षा वडिलांच्या अधिक जवळचे होते. पंधराव्या वर्षी लिहिलेली पहिली कविता पाशने प्रथम कुणाला दाखवली असेल तर ती वडिलांना. ते जवळ नव्हते म्हणून त्याने ती पोस्टाने त्यांना पाठवली होती. आईचा हळवा आणि अंतर्मुख स्वभावही पाशमध्ये बऱ्याच प्रमाणात उतरला होता. वडील लष्करात आणि आई फारशी न शिकलेली त्यात स्वभावाने मवाळ. त्यामुळे तिच्याकडून शिक्षणाची सक्ती मुलांवर झाली नाही.

१९६८ सालापर्यंत पाशचे भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या युवकसभेशी आणि नंतर

नक्षलवादी चळवळीशी निकटचे संबंध आले. कुशाग्र बुद्धी असलेल्या पाशवं आणि त्याच्या काही मित्रांचं नक्षलवादी चळवळीमुळे शिक्षणाकडे दुर्लक्ष झालं. पंजाबी, हिंदी आणि इंग्रजी ह्या भाषांमधील साहित्य, कला, राजकारण, विज्ञान, तत्त्वज्ञान अशा विषयांचं अनेक अंगांनी पाशने अफाट वाचन केलं. त्यासाठी दिवसाच्या चोवीस तासांमधील बावीस तास तो ठाण मांडून बसू शकत असे. आपल्या शेतातल्या विहिरीपाशी त्याने एक तळघर बनवलं होतं आणि तिथे त्याने माओ-त्से-तुंग, हो-चि-मिन्ह ह्यांची छायाचित्रं लावलेली होती.

पाश राजकीय चळवळीत सक्रिय सहभागी नसतानाही १९६९ साली एका खोट्या खटल्यात त्याला गोवण्यात आलं. तुरुंगात त्याचे बरेच हाल केले गेले. तिथेच त्याच्या कवितेच्या ज्वालामुखीचा स्फोट झाला. तुरुंगातून बाहेर आलेल्या त्या ३६ 'लोहकथा' कवितांनी पाश पंजाबी कविमंडलात 'लाल तारा' बनला. त्या कविता अमरजीत चंदन ह्या चळवळीतल्या मित्राने संपादित केलेला 'दस्तावेज', मोहनजीत संपादित 'आरंभ' आणि 'लौहकथा' ह्यातून काव्यरसिकांपुढे आल्या. 'युगप्रवर्तक', 'नव्या प्रवाहाचा प्रतिनिधी आणि प्रतीक' असा बहुमान पाशला त्याच्या वयाच्या अवघ्या विसाव्या वर्षी मिळाला! पंजाबी कवी असून देखील हिंदी भाषक त्यांना आपलंच मानतात. अमृता प्रीतम ह्यांचा अपवाद सोडल्यास इतकी प्रसिद्धी कोणत्याही पंजाबी कवीच्या वाट्याला आली नाही.

१९७१ साली कैदमुक्त झाल्यावरदेखील रेल्वे संपासारख्या काही ना काही कारणामुळे दर आठदहा दिवसांनी पाशला कारावास घडत होता. त्यावेळी पाशने साहित्यिक चळवळीत अधिक लक्ष घातलं. त्यात मित्रांची त्याला चांगली साथ लाभली. त्यांनी निकोदर आणि जालंधर ही दोन ठिकाणं सांस्कृतिक आणि साहित्य चळवळींची केंद्र बनवली. पाशने आपल्या गावातून काही काळ 'सिआड' नावाचं एक पत्रकही चालवलं. १९७३ साली 'पंजाबी सहित-अभिआचार मंच'ची स्थापना होईपर्यंत पाशची कविता बरीच परिपक्व झाली होती, हे त्याच्या पुढच्याच वर्षी प्रकाशित झालेल्या 'उड्डे बाजो मगर' ह्या संग्रहावरून लक्षात येतं. तत्पूर्वी 'बीच का रास्ता नहीं होता' ह्या त्याच्या पहिल्या संग्रहाची आवृत्ती अल्पावधित संपल्यामुळे त्या पंजाबी प्रकाशकाला सधन तर करून गेली पण प्रत्यक्ष कवीला मात्र आर्थिकदृष्ट्या कंगालच ठेवून गेली! १९७८ मध्ये 'साडे समिया विच' आणि १९८८ मध्ये 'लडांगे साथी' असे पाशचे संग्रह प्रसिद्ध झाले.

नेमाने रोजनिशी लिहिण्याबाबत पाश काटेकोर असायचा. त्यात दिवसभरातल्या महत्त्वाच्या घडामोडींसोबतच त्याचे तात्त्विक विचारही लिहिलेले असत. पाश मुळात जिज्ञासू आणि अभ्यासू वृत्तीचा होता. ट्राटस्कीवादाचाही अभ्यास त्याने सुरू केला होता. त्याचं वागणं-बोलणं सडेतोड असल्याने आणीबाणीच्या काळात

इंदिरा गांधीविरुद्ध भाष्य करून त्याने पायावर धोंडा मारून घेतला की काय, असं सगळ्यांना वाटत होतं. मात्र कवी पाशच्या क्रांतिकारी कवितांची क्रांतिकारक समर्थकांनी उपेक्षा केली असं म्हटलं जातं.

दारू, प्रेमप्रकरणं ह्यांत आपलं आयुष्य वाया जातंय आणि उपजीविकेचा प्रश्न आता ऐरणीवर आलाय हा विचार पटल्यावर पाशने पुन्हा शिक्षण पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला. मॅट्रिक झाल्यावर जे.बी.टी.चा कोर्स केला. सायं कॉलेजमध्ये बी.ए.साठी अॅडमिशन घेतली. परीक्षेच्या वेळी मात्र वेळापत्रकाकडे त्याने साफ दुर्लक्ष केलं. भलत्याच विषयाची तयारी करून तो जात असे. आणीबाणी संपल्यानंतर 'देस-परदेस' ह्या लंडनच्या पंजाबी साप्ताहिकाने भारतातला प्रतिनिधी म्हणून त्याची नेमणूक केली. त्यासाठी त्याला इंग्लंडला जाण्याची संधी होती. पण संपादकीय धोरणं न पटल्यामुळे पाशने ती झुगारून दिली. त्यानंतर उग्री ह्या गावी मित्रांसह त्याने मुलांसाठी नवीन प्रकारची शाळा उघडली. तशात १९७८ साली घरच्यांनी पसंत केलेल्या मुलीशी त्याचं लग्न झालं. दोन वर्षांत तो मुलीचा बाप झाला. नोकरी नसल्याने घरातल्या कुरबुरी इतक्या वाढल्या की, आत्महत्या करण्याचा विचार त्याच्या मनात येऊ लागला होता. अशा मनःस्थितीत आणि परिस्थितीत त्याला वाचवलं ते त्याच्या कवितेने!

ज्यांच्यासाठी ऋतुचं नातं

शोधणं न शोधण्याशी निगडित असतं

त्यांनाच कळतं, चैत्र का हसतो

त्यांनाच कळतं श्रावण कशासाठी असतो

हे समजत असणाऱ्या पाशला आपण प्रतिभावंत कवी आहोत, सर्वांत चांगले कवी होऊ शकतो, ही स्पष्ट जाणीव असल्याचं त्याने वडिलांना लिहिलेल्या पत्रातून दिसतं. नंतर सुरजीत पातर ह्या आपल्या मित्राच्या कविता वाचून अस्वस्थ झालेल्या पाशने सुरजीतना लिहिलेल्या एका पत्रात 'तू आपल्या काळातला एक फार मोठा कवी आहेस, ह्यात मुळीच शंका नाही. माझ्यासारख्या विचारप्रणालीच्या माणसाला हे सांगायला भाग पाडणारी शक्ती तुझ्यापाशी आहे. जाणिवेच्या प्रवाहात तुझी उंची खूप आहे, कदाचित सर्वांत अधिक' असं लिहिणं हा पाशच्या मनाचा केवढा मोठा आणि दुर्मिळ मोकळेपणा आहे!

पाशच्या ललाटी परदेशयोग नियतीने लिहूनच ठेवलेला होता. १९८५ मध्ये अमेरिकेत जाण्याची संधी त्याला मिळाली. कवितेसाठी नवीन अनुभव घेता येतील आणि आर्थिक चणचण कायमची संपुष्टात येईल, ह्या दुहेरी हेतूने ह्या संधीचा लाभ घ्यायचा निर्णय त्याने घेतला आणि तो पत्नी-कन्येसह अमेरिकेला गेला. तिथे मित्रांनी काढलेल्या 'अँटी ४७' ह्या स्वहस्तलिखित त्रकात धर्मविषयक मुख्य मुद्यांवर त्याने कठोर टीका केली. १९८४ च्या शीखविरोधी दंगलींवर 'बेदखली के लिये विनयपत्र' सारख्या

कविता लिहिल्या. 'सबसे खतरनाक', 'सपने ह्याही त्याच्या कविता खूप गाजल्या.' काही दिवसांसाठी पाश अमेरिकेतून भारतात आला आणि पाशच्या अस्तित्वाने आपलं अस्तित्व धोक्यात आहे, असं वाटणाऱ्या खलिस्तानवाद्यांनी पाशच्या विचारांना संपवण्यासाठी त्याचीच हत्या केली! त्याच्यासोबत त्यावेळी त्याचा मित्र हंसराज होता. त्यालाही त्यांनी गोळ्या घातल्या.

पाशची कविता

शब्द माणसाला माणसाची जोडू शकतो. मग तो शब्द जगातल्या कुठल्याही भाषेतला असो किंवा तो माणूस जगातल्या कुठल्याही देशातला असो किंवा तो माणूस जगातल्या कुठल्याही देशातला असो, त्याचं शब्दांनी जोडलं जाणं हे रक्ताच्या नात्यापेक्षा चिरस्थायी स्वरूपाचं ठरतं. शब्दांचे पूल भाषाभिन्नतेचे भेद दूर सारतात, देश-प्रदेशामधलंच नाही तर काळाचंही अंतर मिटवतात आणि मानवी मूल्यांना प्राधान्य देणारं साहित्य काळाच्या कसोटीवर अमर करतात.

पंजाब प्रांतातला पंजाबी भाषेचा पाश हा कवी काळाच्या पडद्याआड गेलेला असला तरीही त्याचे शब्द आजही जिवंत आहेत, ह्याचं कारण त्याचे 'शब्द म्हणजे हवेत उडणारी पानं' नव्हती म्हणून त्याची कविता कालबाह्य झालेली नाही. काळ कितीही बदलला असला तरी आजच्या काळाशीदेखील ती नातं सांगते आहे. पाश म्हणतो,

माणसाला संपवण्याचा निर्णय काळ घेत नसतो
परिस्थिती घेत नसते

तर माणूस स्वतःच घेत असतो. (काही खऱ्या गोष्टी)

माणसाचं जगणं-मरणं हे पाशच्या दृष्टीने फार वेगळं आहे.

"गच्च वर्दळीत उताणं पडणं आणि काळाच्या वजनदार चाकाला सरकू देणं म्हणजे जगणं" आणि "मृत्युच्या चेहऱ्यावरचा बुरखा ओरबाडून काढणं आणि आयुष्याच्या 'चारशेविशी'ला सर्वादेखत उघडं पाडणं म्हणजे मरण" अशी जीवनमृत्युची अभूतपूर्व व्याख्या पाशने करून ठेवली आहे. (जीवन/मरण)

माणूस होण्यासाठी फक्त शरीर आवश्यक नाही. माणूस म्हणून माणसाशी संवाद करण्यासाठी जी भाषा आवश्यक आहे तिची अक्षर ओळख करून घेणं पाशला अत्यावश्यक वाटतं. त्या दिशेने प्रत्येकाची पावलं सातत्याने पडत राहिली तर ते साऱ्या विश्वासाठी हितकर ठरेल, असा त्याला विश्वास वाटतो. पण हे पाऊल किंवा ती 'माणसाची भाषा' शिकणारा 'मी' ह्या दोघांपैकी एकाची कत्तल होणं, हे अटळ आहे, हे सुद्धा तो ओळखून आहे. (वचनपूर्ती)

ह्या 'मी'ला कितीही वेळा, कसाही ठज्जर मारला तरी तो गवतासारखा उगवून येणार आहे, अशी धमकी आतंकवाद्यांना

देण्याचं सामर्थ्य ह्या कवितेमध्ये आहे -

... हवं तर विद्यापीठावर बॉम्ब फेका

हॉटेल्सना मातीचे ढिगारे करा

झोपड्यांवरून नांगर फिरवा

माझं काय कराल ?

मी तर गवत आहे, प्रत्येक गोष्ट झाकून टाकीन

प्रत्येक ढिगाऱ्यावर उगवून येईन

बटाला उद्ध्वस्त करा

संगरूर नष्ट करा

लुधियाना धुळीस मिळवा

माझी हिरवळ आपलं काम करील

दोन वर्षांनंतर, दहा वर्षांनंतर

एखादा उतारू कंडक्टरला म्हणेल-

'ही कोणती जागा आहे ?

मला बर्नालाला उतरव जिथे गवताचं जंगल आहे'

मी गवत आहे, मी माझं काम करीन.

तुम्ही काहीही केलंत तरी

मी जमिनीवर उगवून येईन (गवत)

ह्या कवीला फक्त स्वतःच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या विचारापेक्षा देशाच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विचार जास्त महत्त्वाचा वाटतो

भारत-

माझ्या सन्मानाचा सर्वात महान शब्द

ह्याचा कुठेही वापर होतो तेव्हा

बाकीचे सगळे शब्द अर्थहीन बनतात

...भारताचा अर्थ कोण्या दुष्यन्ताशी संबंधित नसून

त्या भूमीशी निगडितआहे

जिथे धान्य उगवतं आणि सुरंग पेरले जातात. (भारत)

पाशच्या दृष्टीने देश म्हणजे अशी पवित्र वास्तू आहे जिथे निसर्गाच्या सान्निध्यात प्रदूषण नसलेली स्वच्छ मोकळी हवा श्वास म्हणून घेता येते.

देश जर आत्म्याच्या वेठबिगारीचा कारखाना असेल

मूर्ख बनवण्याची प्रयोगशाळा असेल

तर आम्हाला त्याच्यापासून धोका आहे.

'अविवेकी', 'होयबा', 'व्यभिचारासमोर लाचारीने नतमस्तक होणारं' असं आमाच्या देशाचं व्यक्तिमत्त्व पाशला नकोय.

'आपल्या देशात आपल्याच रक्तात स्नान करून तीर्थाचं पुण्य प्राप्त करून देणारी शांती' त्याला अजिबात अभिप्रेत नाही. तो देशवासीयांना सावध करतो -

सीमेवरचं मरणच शौर्याचं प्रमाण असेल
कलेचं फूल फक्त राजाच्या खिडकीत उमलत असेल
अधिकाराच्या विहिरीवर अकल
रहाटासारखी जमीन भिजवत असेल
तर आम्हाला देशाच्या रक्षणापासून धोका आहे
(आपल्या रक्षणाबद्दल)

‘महात्म्यांनी वरदान दिलेला हा देश’ आहे. इथे शांती नांदली पाहिजे, असं वाटत असताना तो ‘शांती म्हणजे काय?’ ह्यावर विचार करतो, तेव्हा त्याच्या मनात येतं. -

शांती म्हणजे मान गुडघ्यात घालून
आयुष्याची स्वप्नं बघण्याचा प्रयत्न आहे
... शांती म्हणजे सुखदुःखाच्या
सीमेवरच्या सैनिकांची रायफल आहे
रवंथ करणाऱ्या विद्वानांच्या तोंडातून गळणारी लाळ आहे.
... शांती सांगण्याचा अर्थ म्हणजे
दुर्दशेच्या पातळीवर युद्ध लढणं
आणि -

... युद्ध म्हणजे शांतीच्या प्रारंभाचं नाव आहे
युद्ध म्हणजे मैत्रीसाठी पसरलेला हात आहे
युद्ध म्हणजे कुणा प्रेयसीसाठी डोळ्यात लिहिलेलं पत्र आहे
(युद्ध आणि शांती)

आपण ‘शांतीसारखं काहीतरी विणत बसलो आहोत आणि युद्ध आमच्या मस्तकावर आकाशासारखं पसरलंय’ आपण लढायला हवंय, ‘प्रश्नांच्या खांद्यावर बसून लढायला हवंय’, असं आवाहन करताना पाश म्हणतो -

कत्तल झालेल्या भावनांची शपथ घेऊन
विझलेल्या नजरांची शपथ घेऊन
हातांना पडलेल्या घट्ट्यांची शपथ घेऊन
आपण लढू मित्रांनो,
... कारण लढल्याशिवाय काहीच मिळत नसतं..
(आपण लढू मित्रांनो)

लढण्यासाठी बंदूक आणि तलवार असेल किंवा नसेलही, उदंड इच्छा मनात ठेवू या. जिंकण्याची आशा मनात ठेवू या. आकाशावर लिहिलेल्या नावांत स्वतःचं नाव शोधण्याचा प्रयत्न करू या. कारण संघर्ष हेच खरं जीवन आहे. त्यातून सुटका नाही, असं पाश तुरुंगामध्ये असताना लिहिलेल्या कवितेत म्हणतो. पाशच्या शब्दांना घाबरलेल्यांनी त्याला खोट्या आरोपांखाली तुरुंगात डांबलं तेव्हा, तो लिहितो -

मला त्या खोलीत कोंडलं गेलं तेव्हा
मी आयुष्याला सोबत आणलं नव्हतं.
वाऱ्याला राखणदारीसाठी ठेवून
आयुष्याला दूरच्या प्रवासावर पाठवलं होतं

तुम्ही माणं शरीर बेडीवर चढलेल्या
गंजासारखं करू शकता
पण एक ठेव बरोबर घेऊन फिरणाऱ्या
प्रवासाचं काय कराल?
(मला मान्य नाही.)

तुरुंगात पाशने बऱ्याच कविता लिहिल्या. एका कवितेला हा उपरोध कवीची रंग दाखवून देतो-

आता मला देण्यासाठी तुमच्याकडे
एकच पुरस्कार उरलाय - मृत्यू!
आणि तोसुद्धा थोर दारशूरांनो,
तुम्ही स्वतःसाठी राखून ठेवू पाहता! (दान)

आतंकाचं भय सामान्यांना वाटतं, त्यांना विरोधाचे, बंडाचे शब्द उच्चारण्याचं बळ देण्याचा प्रयत्न पाश हा शब्दप्रभू करतो -

शब्द घाबरत नाहीत आणि मरतही नाहीत
त्यांनी रक्तभिजल्या मातीला कधी आंबवू दिलं नाही
जे दिवसाच्या अंधारात टाळले जातात
त्यांना रात्रीच्या उजेडात दाखवून देतात
टागोरांच्या किंवा गालिबच्या दाढीत
शब्द कविता होत नसतात
अडकलेले कण असतात

शब्दांच्या आणि कविता ह्या प्रकाराच्या बाबतीत पाश फार संवेदनशील आणि दक्ष असलेला दिसतो. राजेरजवाड्यांच्या महालात नाचणारे, प्रेयसीच्या बेंबीचं क्षेत्रफळ मोजणारे, टेबलावर टेनिस बॉलसारखे घसरणारे, व्यासपीठावरच्या वैराण जमिनीवर उगवणारे शब्द ‘कविता’ नसतात. आपण कवी आहोत; पण आलं आयुष्य हे कवितेसारखं नाही, असं सांगून तो पुढं म्हणतो -

आयुष्य कवितेसारखं असतं तर
आम्ही गप्प राहिलो असतो
जर स्वप्नं दगडासारखी असती तर
दगडगोट्यांच्या सोबतीनं बदलून घेतली असती
पाण्यानं पोट भरलं असतं तर
पाणी पिऊन झोपलो असतो
चांदणं ओढून घेता आलं असतं तर
चांदण्याचे कपडे शिवले असते
इथं शांतिकपोतासारखं
काहीच दिसत ना
काहीच दिसत नाही
आणि झोके बांधता येतील
अशा गाण्यांच्या फांद्या मिळत नाहीत

इतका हळवा सूर लावणारा हा अशावादी कवी त्याच कवितेत पुढे उद्गारतो -

आम्हाला आमच्या लुबाडलेल्या रात्रींची झोप
पुन्हा मिळवायची आहे

आम्हांला रक्तबंबाळ हातांचा जोर

आजमावायचा आहे

त्यांना बरं वाटावं म्हणून

आता आम्ही शोकगीतं गाणार नाही (ह्या कारणानं तरी)

पाशची कविता ही कविता नाही, तर एक ज्वलंत विचार आहे.

पाश हा क्रांतिकारी कवी म्हणतो -

तुम्ही लोखंडाच्या मोटरगाडीचा आनंद लुटता

माझ्याजवळ लोखंडाची बंदूक आहे

मी लोखंड खाल्लंय, तुम्ही लोखंडाविषयी बोलता.

लोखंड वितळतं तेव्हा वाफ निघत नाही

मूस उचलणाऱ्यांच्या मनातून वाफ

निघते तेव्हा लोखंड वितळतं

वितळलेल्या लोखंडातून हवा तो आकार घडवता येतो.

मुशीमध्ये देशाचं भवितव्य घडवलं जातं...

...शेवटी लोखंडाला पिस्तुल, बंदुका आणि बॉम्बसचं

रूप धारण करावं लागलं.

तुम्ही लोखंडापुढे दिपून जाऊन

तुमच्याच मुलीला भले बायको समजाल

(पण) मी लोखंडाच्या डोळ्यांनी

मैत्रीचा मुखवटा चढवलेल्या शत्रूंना ओळखू शकतो.

कारण मी लोखंड खाल्लंय.

आणि तुम्ही लोखंडाविषयी बोलता. (लोखंड)

प्रत्येक ठिकाणी एक 'बॉर्डर' आहे आणि तिथे आपले हक्क

संपून प्रतिष्ठितांचे-प्रस्थापितांचे हक्क सुरू होतात, ही गोष्ट पाशला
डाचत राहते. आपल्याला 'आपल्या वाट्याची कट्यार' मिळायला
हवी, 'इतिहासाविषयी' बोलण्या-ऐकण्यापेक्षा 'पुढचं पाऊल
ठेवायला जमीन' मिळायला हवी, ही त्याची अपेक्षा आहे.

अंधान्या अंधान्या काळोखाच्या रात्री

एक क्षण दुसऱ्या क्षणामुळे

भयभीत होतो, थरकापतो

तेव्हा हवेशीर बैठकीच्या खोलीतला प्रकाश

खिडकीबाहेर उडी घेऊन आत्महत्या करतो

ह्या शांत रात्रीच्या गर्भात जेव्हा बंड उसळतं

तेव्हा उजेडात किंवा अंधारातही

माझी कत्तल होऊ शकते (जेव्हा बंड उसळतं.)

कवी द्रष्टा असतो म्हणतात, ते खरं आहे, असं पाशच्या

ह्या ओळी वाचून वाटतं. २३ मार्च हा भगतसिंगांचा शहीद दिन.

भगतसिंगांच्या हौतात्म्यानंतर बरोबर ५७ वर्षांनी - १९८८

सालच्या ह्याच दिवशी पाशच्या वरील कवितेतली अखेरची ओळ

खलिस्तानवाद्यांनी खरी ठरवली !

पाशच्या निवडक कवितांच्या अनुवादाचा कच्चा खर्डा पूर्ण
होत आला असता ऑक्टोबरअखेरीस अचानक लक्षात आलं की,
२१ भारतीय भाषांमधील कवितांच्या मराठी अनुवादाच्या -
'काव्यपर्व'च्या प्रवासातल्या प्रदूषणामुळे निरंजनचा वायुकोष बंद
होत आलेला आहे. हा फुफ्फुसविकार बळावत गेला आणि त्यांना
कृत्रिम श्वसनयंत्रावर ठवेण्यात आलं. तशाही स्थितीत ते कधी
कागदावर, कधी खुणेनं तर कधी माझ्या तळहातावर आपल्या
बोटांनी लिहून सांगत होते - 'पाशचं हस्तलिखित तयार कर,
सतीश काळसेकरला दे.'

निरंजन १२ डिसेंबर २००४ ला गेले. त्यानंतर त्यांच्या
सांगण्याप्रमाणे मी पाशच्या अनुवादित कवितांचं हस्तलिखित
तयार करायला घेतलं आणि कवितेच्या पानोपानी त्यांची उणीव
तीव्रतेने भासू लागली. त्यांनी लिहिलेला एखादा शब्द लागला नाही
की, विचारण्याची आता अजिबातच सोय उरली नव्हती. त्यांची
अत्यंत आवश्यकता असताना त्यांचं दूरदूरपर्यंत संपर्कित नसणं,
ही जाणीवच असह्य होती. तशातच त्यांनी अनुवाद केलेल्या
पाशच्या ओळी माझ्या डबडबलेल्या डोळ्यांसमोर आल्या -

प्रिये, तू हे सगळं विसरून जा

पण विसरू नकोस की,

मला जगण्याची तीव्र लालसा होती,

मला आयुष्यात गळ्यापर्यंत बुडायचं होतं

माझ्या वाट्याचं तू जगून घे

माझ्या प्रिये,

माझ्या वाट्याचं तू जगून घे (आता मी निरोप घेतो)

पाशचे शब्द जणू मला निरंजनची भावना सांगत होते. ते
असते तर त्यांनी स्वतः कितीतरी वेळा अनुवाद तपासला असता.
निरंजनच्या अनुवादात मी ढवळाढवळ केली नाही. पाशची शेवटची
कविता निरंजनकडून अपूर्ण राहिली होती. म्हणून 'तो अनुवाद
एका गृहस्थांनी पूर्ण केला आहे. तो टाकायचा का?' अशी
विचारणा करणारा फोन एके दिवशी मला लोकवाङ्मयगृहातून
आला. मी त्यांना निरंजनचं लेखन जेवढं झालंय, जसं झालंय,
तेवढं नि तसंच राहू द्या म्हणून सांगितलं. पूर्णत्वाला न्यायचं असतं
तर नियतीनेच नसतं का पूर्ण होऊ दिलं? लोकवाङ्मयगृहाने
माझा शब्द राखला आणि होतं तसं ठेवलं.

निरंजन उजगरेंनी शब्दांनी अनेक भाषांतील कवितांच्या
अनुवादातून देशी-परदेशी भाषांशी नाती जोडली. त्यांची हळवी
भावना पोहोचवणारा पाश काय किंवा पाशचे आणि निरंजनचे मित्र
सुरजीत पातर काय, हे माझ्याशी आणि फक्त माझ्याशीच नव्हे तर,
समस्त मराठी काव्य रसिकांशी त्यांच्या कवितेने जोडले जाऊन
रक्ताच्या नात्यापेक्षा चिरस्थायी स्वरूपाचं अक्षर असं नातं आज
निर्माण झालं आहे, हा भाग्ययोगदेखील महत्त्वाचाच म्हणायचा!

Patron Committee

Hon.
Sharad Pawar
Former Union
Agriculture Minister
Chief Patron

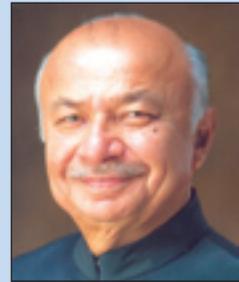
Hon.
Parkashsing Badal
Chief Minister,
Punjab
Patron

Hon.
Nitin Gadkari
Union Minister for
Road Transport
Patron

Hon.
Devendra Phadanvis
Chief Minister,
Maharashtra
Patron

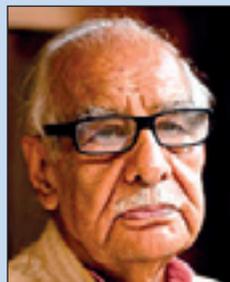

Hon.
Sushilkumar Shinde
Former Union
Home Minister
Patron

Advisory Committee

Vijay Kumar Chopra

Kuldip Nayar

Bahri Malhotra

Organizing Committee

Prashant Jagtap

Girish Bapat

S. Sant Sing Mokha

Bharat Desadla

Anil Shirole

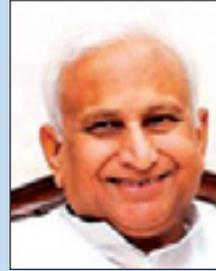
Sanjay Nahar

RPS Sehgal

Yogesh Behl

Girish Gandhi

S. Charan Singh Sapra

S. Mohan Singh Rajpal

S. Gurmit Bagga

Adv. Abhay Chhajed

Arun Newaskar

S. Surendra Wadhwa

S. Charanjeet Singh Sahani

S. Dilip Singh Gosal

Avtar Singh Sachdev

S. S. Virk

Manjit Singh Bhatti

Kasturilal Wasan

Jasbir Singh Dham

M. S. Randhawa

Reception Committee

Dr. Tejwant Singh Maan

Dr. Labh Singh Khiva

S. Gurubhajan Singh Gill

S. Satnam Manak

S. Jatinder Pannu

Dr. Sukhdev Singh

S. Varinder Walia

S. Jaswant Singh Zafar

Dr. Surjit Singh

S. Surinder Singh Tej

Management Committee

Deepak Bali

Shailesh Pagariya

Shailesh Wadekar

S. Harbans Singh

S. Sarbjit Singh Bawa

Prashant Talnikar

Khwaja Sayyed

Anuj Nahar

Suyog Gundecha

Gopal Kamble

S. Daljit Singh Rank

Pandharinath Bokare

Shivkumar Saluja

Atul Jain

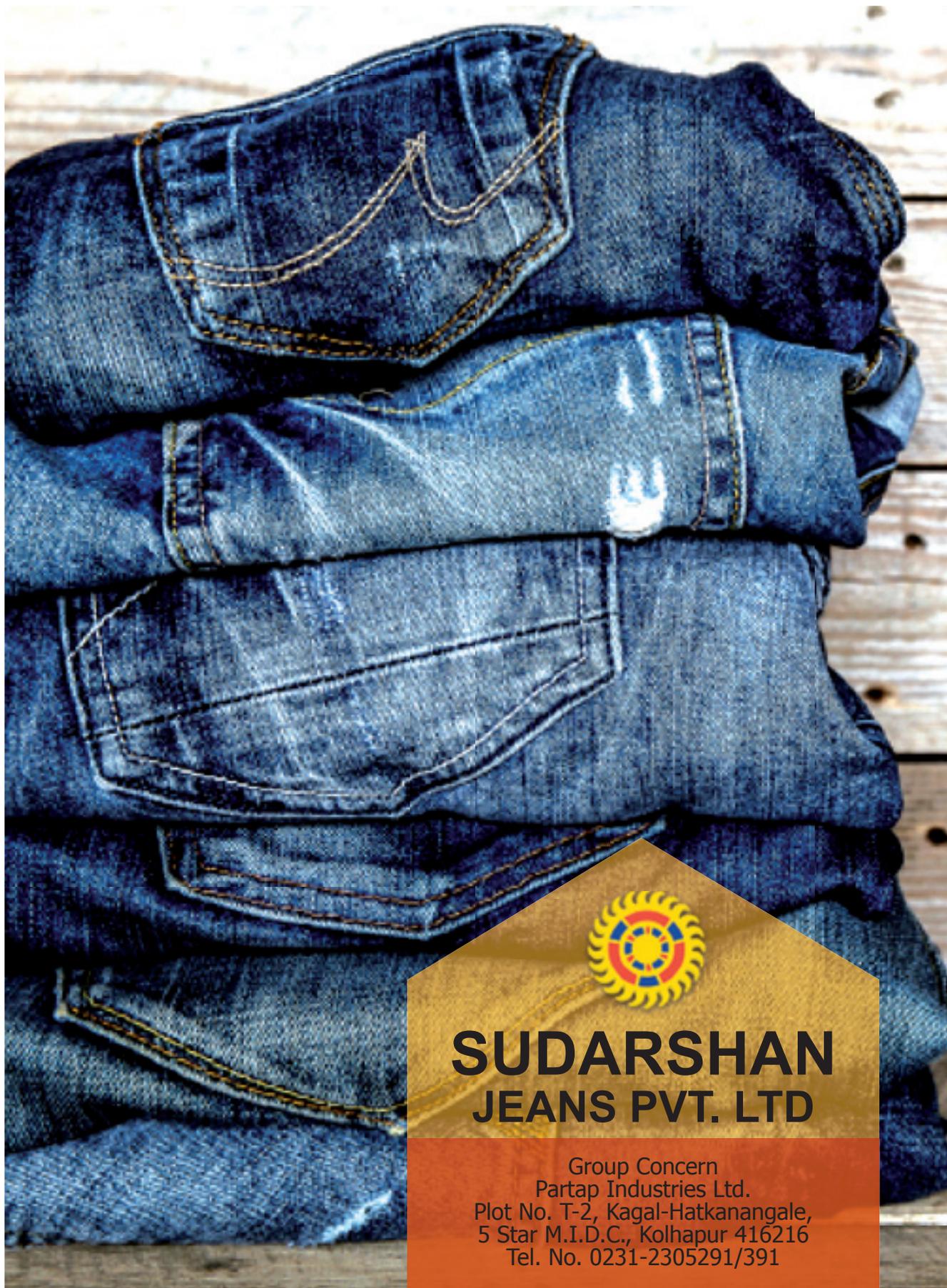
Jatender Mohan Vig

Harjeet Singh Wadhawa

Yuwaraj Shah

Sanjeev Shah

With Best Complements From

SUDARSHAN JEANS PVT. LTD

Group Concern
Partap Industries Ltd.
Plot No. T-2, Kagal-Hatkanangale,
5 Star M.I.D.C., Kolhapur 416216
Tel. No. 0231-2305291/391

**YOUR HOME JUST
A STEP AWAY...**

PREM MAIRAH

**Near Infosys
Wipro Circle
Hinjawadi
PHASE 1**

Geeta Builders
Turning Dreams into reality

www.geetabuilders.in

Prem Mairah, sited at one of the most coveted spots in Hinjawadi Phase 1, offering you the luxury of walking to work, even as you enjoy the mega savings on your home's Price tag.

READY POSSESSION FLATS
1 BHK 719sqft - 43Lakhs (all inclusive)
2 BHK - 53 Lakhs onwards

Call 844 644 7676

Neelkanth

Jewellers

"A house of hallmark gold & Diamond Jewelry with exclusive design & Unblemished reputation where dreams meet reality"

432, Narayan peth, Near Patrya Maruti Off Laxmi Road, Pune 30.
Tel- 24433280/81. Ample Parking Space & Valet Parking